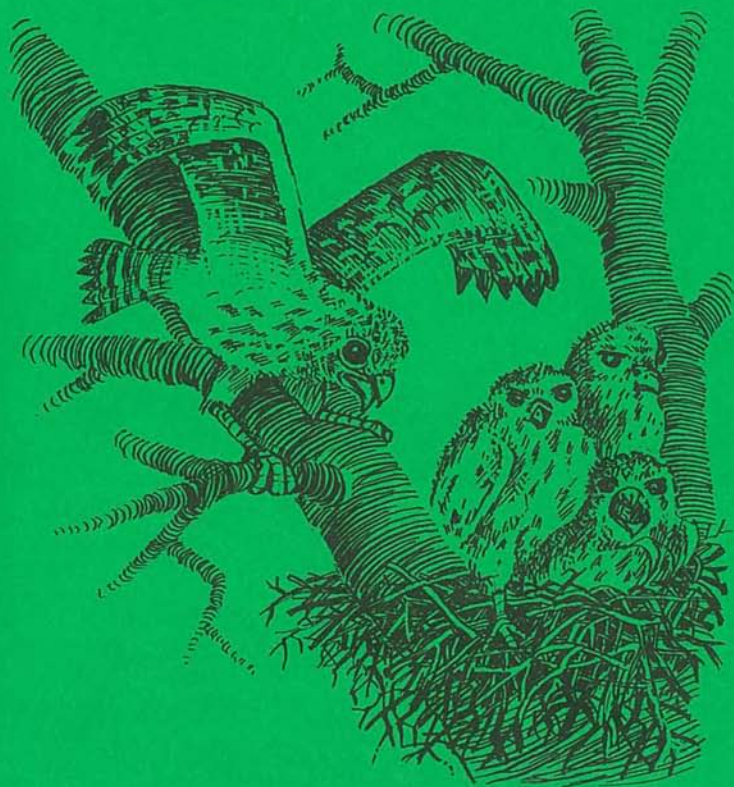

De Takkeling

Werkgroep Roofvogels Nederland

Vierde jaargang (1996) nummer 1

Werkgroep Roofvogels Nederland
in samenwerking met Vogelbescherming Nederland

De Takkeling is een uitgave van de Stichting Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN). De WRN is een landelijke werkgroep die, in samenwerking met Vogelbescherming Nederland, de belangen behartigt van de Nederlandse roofvogels. Naast activiteiten als het geven van voorlichting en het stimuleren van maatregelen voor een effectieve roofvogelbescherming, voert de WRN gestandaardiseerd onderzoek uit naar de ecologie van de in ons land voorkomende soorten.

Bestuur

Voorzitter: Rob Vogel (SOVON)
Secretaris: Maria Quist
Penningmeester: Hans Peeters (Vogelbescherming Nederland)
Leden: Frank de Roder (Staatsbosbeheer), Gerrit van Ommering (LNV),
Hub Vromen (AID)
Landelijk coördinator: Maria Quist
Administratieve ondersteuning: Ans Blanckenborg

Redactie: Willem van Manen, Maria Quist en Rob Bijlsma
Opmaak: Willem van Manen

Redactieadres: Aekingaweg 3, 8426 GN Appelscha
Tel. 0516-432660, Fax 0516-433330

U kunt onze activiteiten steunen door donateur of actief lid te worden van de WRN. U bent dan tevens geabonneerd op De Takkeling. De minimale jaarlijkse bijdrage is Fl. 20,-, meer is welkom. Gelieve het bedrag over te maken op postgiro 76284 t.n.v. Werkgroep Roofvogels te Appelscha o.v.v. 'nieuw lid'. Vermeld a.u.b. duidelijk uw naam en adres.

De Takkeling

Vierde jaargang (1996) nummer 1

Werkgroep Roofvogels Nederland

Witkoparenden, Alaska, winter 1995 (Martijn de Jonge)

Intro

Maria Quist

Dit is alweer de vierde jaargang van de Takkeling. Wanneer U de nummers naast elkaar legt, dan ziet U ze groeien. Gebrek aan kopij is tot nu toe nooit een probleem geweest. Voor dit nummer werd zoveel aangeleverd dat de nietmachine doorsloeg, vandaar de gelijmde constructie. Verder heb ik de opdracht gekregen van mijn beide mederedacteuren om de intro kort te houden.

In telegramstijl dus het nieuws van de afgelopen maanden: De contacten met andere organisaties komen steeds beter van de grond. We zijn de Algemene Inspectiedienst en een aantal politiekorpsen in het land buitengewoon erkentelijk voor de toegenomen aandacht voor het probleem van roofvogelvervolging. De AID heeft roofvogelvervolging als speerpunt genomen en het budget hiervoor aanzienlijk verhoogd. De resultaten zijn er naar: in het laatste jaar is tien maal proces-verbaal opgemaakt en dat is meer dan in alle voorgaande jaren van ons bestaan tezamen.

Samen met SOVON (Samenwerkende Organisaties Vogelonderzoek Nederland) hebben we een nieuw nestformulier ontwikkeld. Op deze manier kunnen de WRN en SOVON optimaal gebruik maken van de gegevens en wordt dubbel werk vermeden. De verwerking van de roofvogelgegevens komt grotendeels voor rekening van SOVON. Meer hierover elders in de Takkeling.

De samenwerking met het ID-DLO (voormalige CDI) loopt dankzij de inzet en overuren van Pedro Zoun van een leien dakje. Pedro onderzoekt alle dood aangeleverde vogels en maakt de sectierapporten op. Een overzicht van 1995 treft U in deze Takkeling aan.

De WRN is maar een piepklein clubje vergeleken bij alle grote natuurbeschermingsorganisaties om ons heen. Wij ontvangen veel steun van grote organisaties, met name Vogelbescherming en Natuurmonumenten.

In het bestuur zijn we aan het praten over hoe we als WRN verder moeten. Is het handig en verstandig om verder te groeien en te investeren in ledenwerfacties? Of moeten we klein blijven en als luis in de pels fungeren? Bij deze nodig ik U uit om hierover mee te denken en te praten. Heeft U ideeën, laat het ons weten.

En dan moet me nog iets van het hart, en wel iets over de Stichting Kritisch Faunabeheer. Ik las net een ingezonden stuk waarin deze organisatie werd omschreven als een "fanatieke stemmingmakende club, die leugen noch bedrog schuwt om hun ideeën in de pers te krijgen". Wat ik kwijt wil is, dat ik veel bewondering heb voor deze mensen en dat ik ze in alle jaren dat we contact hebben nog nooit op bewuste leugens of bedrog heb kunnen betrappen. Het is een strijdbare club, die geen water in de wijn doet en door hun ludieke acties baanbrekend werk verricht.

Met een andere organisatie hebben we minder prettige ervaringen. Deze organisatie heet de Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging (KNJV). Ik heb geen zin er al te veel woorden aan vuil te maken. Elders in de Takkeling vindt U een paar krantenartikelen die het probleem verduidelijken.

En als uitsmijter: de investeringskosten van de kaartenactie hebben we eruit. Vanaf begin januari draaien we winst! De telegramstijl is niet mijn stijl merk ik wel. Er zijn de afgelopen maanden nog veel meer leuke, gekke en lullige dingen gebeurd, maar mijn blad is vol. Heeft U de grote lijst al gehoord tussen de vorstperiodes door? Rob Bijlsma heeft

al op 14 januari een paring van Buizerds waargenomen. Maar voorlopig is het nog koud en guur. Tot de volgende Takkeling in juni!

Tekening: Anet Klinkert

Friesland Oegeland 6/11/95

Roofvogelwerkgroep breekt met jagersclub

APPELSCHA - De Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN) staakt voorlopig de samenwerking en het overleg met de Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging (KNJV). De jagers zijn niet meer als integrale gesprekspartners te beschouwen, zegt WRN-coördinator Maria Quist uit Appelscha. Zij blijven volgens haar de realiteit ontkennen en proberen de werkgroep in een verkeerd daglicht te stellen.

De WRN heeft jarenlang geprobeerd met de KNJV samen te werken. Er is voorlichting gegeven op jagersbijeenkomsten, roofvogelkenner Rob Bijlsma schreef artikelen in het blad De Nederlandse Jager en de werkgroep gaf aan waar de gebieden lagen waar roofvogels werden vervolgd. De jagers zouden daar toezicht kunnen houden.

„Het helpt allemaal geen bal”, zegt Quist. Het aantal roofvogels dat jaarlijks wordt neergeschoten of vergiftigd neemt nog altijd toe. Hoewel alle roofvogels in Nederland sinds 1941 wettelijk zijn beschermd, worden er jaarlijks vele honderden gedood. Ook worden veel eieren vernield en broedsels verstoord.

Slechts incidenteel kunnen de daders worden opgespoord. Tot nu toe is dit jaar acht keer procesverbaal opgemaakt tegen mensen die op heterdaad werden betrapt. In alle gevallen ging het om jagers die bezig waren de vogels uit de weg te ruimen. De KNJV doet dit soort kwesties af als incidenten. Quist: „Maar het zijn geen incidenten meer. Het is een hele mand vol rotte appels.”

Volgens de Werkgroep Roofvogels ontkent de KNJV de ernst van de situatie. Ook proberen de jagers in toenemende mate de werkgroep zelf verdacht te maken, door ze er van te beschuldigen situaties in scène te zetten. „Het gaat om pure laster”, aldus Quist. De KNJV heeft jarenlang geprobeerd de WRN een samenwerkingsovereenkomst te laten tekenen. Dat heeft de roofvogelwerkgroep nooit gewild. Quist: „Ze moeten eerst maar eens laten zien dat ze van goede wil zijn.”

Roofvogels (1)

De Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging (KNJV) moet tot naar spijt uit de pers vernemen dat de secretaris van de Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN) afziet van verdere samenwerking. Wij nemen aan dat dit het standpunt van het bestuur is. Als reden wordt opgegeven dat de KNJV niet meer als integrale partner beschouwd kan worden.

De feiten zijn anders. Het is juist de KNJV die herhaaldelijk heeft geprobeerd om met de WRN samen te werken om op die manier aan de roofvogelvervolging een eind te maken. Overigens zonder resultaat. Enkele voorbeelden: er zaten twee vertegenwoordigers van de KNJV bij de vergaderingen van de voorloper van WRN. Nu zijn ze niet meer welkom; er werd met de secretaris afgesproken om in geval van roofvogelvervolging, waar jagers als verdachten

werden aangemerkt, gezamenlijk op te treden. Daaraan hield ze zich niet: de secretaris beschuldigt jagers van het doden van 'duizenden' roofvogels, zonder hiervoor bewijzen te leveren. Op een persconferentie over dit onderwerp vroeg een journalist hoeveel gevallen van vervolging door jagers nu bewezen waren, het antwoord was: 'nul'.

Omdat we met verdachtmakingen alleen niet verder komen, heb ik Maria Quist gevraagd mij een lijstje te geven met bewezen gevallen van vervolging door jagers. Dat lijstje heb ik na vijf maanden nog steeds niet.

In februari van dit jaar hebben vertegenwoordigers van de WRN en de KNJV reële afspraken gemaakt over een vorm van samenwerking. Deze heb ik volgens afspraak op papier gezet en haar toegezonden, sedertdien werd niets meer vernomen.

De KNJV kwam steeds haar afspraken na.

Als uitvloeisel van afspraken zou de KNJV artikelen over roofvogels in haar tijdschrift plaatsen. Dat is ook gebeurd. In Limburg zijn prima resultaten bereikt in eendrachtige samenwerking tussen jagers en leden van de werkgroep. Op verschillende plaatsen in Nederland inventariseren wildbeheereenheden de

roofvogels en stellen die gegevens beschikbaar aan de WRN of hebben regelmatig overleg.

Voor alle duidelijkheid: de KNJV stelt dat roofvogelvervolging door jagers uit den boze is. Als een lid daadwerkelijk schuldig is verklaard aan deze verderfelijke activiteiten, dan zal tegen hem de procedure voor royment in werking worden gesteld. De KNJV vindt dat dit probleem alleen dan kan worden opgelost als alle belanghebbenden er de schouders onder zetten. De KNJV blijft in het belang van de roofvogels bereid tot samenwerken.

Z.W.G. Lulof,
voorzitter KNJV.

Drentse en Asser Courant 21/11/95

Nogmaals jagers en roofvogels

Graag wil ik hierbij enkele kanttekeningen plaatsen bij de 'feiten' over de relatie Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN) en de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging (KNJV), zoals gepresenteerd door de heer Lulof, voorlichter van de KNJV in de Oj te Steenwijker Courant van 5 november j.l.

Citaat: '... er zaten twee vertegenwoordigers van de KNJV bij de vergaderingen van de voorloper van de WRN. Nu zijn ze niet meer welkom'. De heer Lulof vergist zich. Bij de WRN noch bij haar voorloper hebben twee afgevaardigden van de KNJV ooit structureel deelgenomen aan bestuursvergaderingen, noch hebben ze ooit deel uitgemaakt van het WR(NO)N-bestuur.

Citaat: 'er werd met de secretaris afgesproken om in geval van roofvogelvervolgning, waar jagers als verdachten werden aangemerkt, gezamenlijk op te treden. Daaraan hield ze zich niet'. Ook hierin vergist de heer Lulof zich. Ik heb wel degelijk hierover herhaaldelijk contact opgenomen met de consulat van de KNJV voor de noordelijke provincies. Aantekening was er enige bereidwilligheid en vond overleg plaats. Naarmate de incidenten bleven aanhouden werd van de kant van de KNJV met toenemende wrevel gereageerd op onze mededelingen. De wrevel richtte zich echter niet tegen de mogelijke daders, maar tegen de WRN, als aangever van de overtredingen. Hierdoor bloedde de samenwerking dood.

L. stelt voorts dat ondergetekende het antwoord schuldig blijft op de vraag hoeveel gevallen van vervolging door jagers bewezen zijn. Een merkwaardige opmerking gezien het feit dat de afgelopen tijd kranten, tijdschriften, radio en tv met grote regelmaat melding hebben gemaakt van het illegaal schieten, vergiftigen en in vangkooien vangen en afmaken van roofvogels. In alle recente, door politie en Algemene Inspectiedienst behandelde, acht gevallen was de verdachte afkomstig uit de jachtwereld. Zes maal was sprake van heterdaad en/of heeft de verdachte bekend. Het lijkt mij uiterst onwaarschijnlijk dat de KNJV van dit alles geen kennis heeft genomen.

Citaat: 'In februari van dit jaar hebben vertegenwoordigers van de WRN en de KNJV reële afspraken gemaakt over een vorm van samenwerking. Deze heb ik volgens afspraak op papier gezet en haar (MQ) toegezonden, sedertdien werd niets meer vernomen'.

De heer Lulof is er kort van memorie. Wat er gebeurde was het volgende: enkele dagen na het gesprek tussen WRN en KNJV werd ik gebeld door een journalist van de geassocieerde persdienst. Deze maakte melding van een brief met bijlagen van de KNJV naar de Vaste Kamercommissie van Landbouw Natuurbeheer en Visserij. Hij was zo goed mij het een en ander toe te sturen. De portee van de KNJV-brief bleek uitzonderlijk negatief voor de WRN. Hierin werd gesuggereerd dat de WRN onnodig polariserend optrad en volledig voorbijschoot aan de door de Tweede Kamer gewenste samenwerking tussen jagers en natuurbeschermers. Verder werd gesteld dat de handelswijze zoals gevolgd door de WRN niet in het belang zou zijn van de roofvogels in Nederland.

De timing van de KNJV-brief was geen toeval: deze arriveerde min of meer tegelijkertijd met een brief van de WRN aan dezelfde Kamercommissie waarin we steun vroegen voor ons werk. Per fax hebben wij de heer Lulof om opheldering gevraagd over dit KNJV-schrijven en gevraagd waarom hiervan geen melding was gemaakt tijdens ons gesprek kort daarvoor. Hij antwoordde (per fax) dat de brief een herhaling was van het KNJV-standpunt omtrent roofvogelvervolgning en hoe dit probleem aan te pakken. Dat het tijdens het WRN-KNVJ-gesprek niet aan de orde was geweest, kwam omdat hij er volstrekt niet meer aan had gedacht... De WRN heeft hierop geantwoord (per fax) niet gelukkig te zijn met deze KNJV-actie welke ons vertrouwen in de goede samenwerking ernstig had aangetast. Slot verhaal. Dit alles schijnt volledig uit de herinnering van L. te zijn weggewist. (Alle correspondentie die het hierboven beschreven voorval ondersteunen is aanwezig.)

Zijn geheugen lant L. vaker in de steek. Enkele weken geleden

Steenwijker Courant 6/12/95

waren wij beiden uitgenodigd voor een televisieprogramma om te praten over roofvogelvervolging. Op een vraag van de interviewer of hij op de hoogte was van het feit dat er voor de zevende keer tegen een jager proces-verbaal was opgemaakt wegens roofvogelvervolging, ontkende L. ten stelligste: nee dit was volstrekt nieuw voor hem. Deze ontkenning was des te merkwaardiger omdat ondergetekende en L. naar aanleiding van dit zevende geval, een week daarvoor samen in een radio-uitzending waren geweest. Tevens was de heer Lulof hierover geïnterviewd door De Telegraaf. 'Meneer Lulof, naar aanleiding van het zevende geval van etc... wat is hierop uw commentaar?' Het commentaar van L. was dat hij 'de acties van de zeven aangehouden opzichters bedrevend en onbegrijpelijk vindt' (Telegraaf 3 oktober 1995). Ruim een week later is ook dit volledig uit zijn geheugen verdwenen.

In hetzelfde televisieprogramma verkondigde L. dat tijdens een rechtszaak tegen een roofvogelvervolger in 1994 in Friesland, door de rechter was gesuggereerd, dat de hele affaire (door de WRN?) in scène was gezet. Ditzelfde was indertijd geopperd in It Frije Fjild, het tijdschrift van de Friese jagers (It Frije Fjild, Kerst 1994). De bewuste rechter heeft deze bewering, toen hem dit ten ore kwam, verontwaardigd van de hand gewezen. Ook dit was de KNJV bekend. Desondanks wordt door L. de officiële woordvoerder van de KNJV, opnieuw dit achterhaalde verhaal boven de tafel gehaald tijdens een recente tv-uitzending.

Tot slot stelt L. in zijn ingezonden stuk dat roofvogelvervolging door jagers uit den boze is en dat de KNJV in het belang van de roofvogels bereid blijft tot samenwerking. Deze uiting van goede wil staat echter haaks op een citaat uit een recent nummer van 'De Jager': '... maar helaas durft de KNJV niet alles waar ze voor staat hardop te zeggen. Zelfs als zaken politiek moeilijk liggen zou men keihard de discussie aan moeten gaan. Zo kan een populatie korhoenders eenvoudig niet blijven bestaan als er vijf keer te veel havikshorsten om heen zitten. Dat weet iedere jager. Daar moet dan iets aan worden gedaan en de KNJV zou dat soort dingen best kunnen aanzwengelen' (H. van Beuningen, oud-voorzitter KNJV in De Jager nr. 19, 1995).

Maria Quist,
Aekingaweg 3,
8426 GN Appelscha.

Overzicht van het lopende roofvogelonderzoek in Nederland in 1995

Rob G. Bijlsma, Willem van Manen, Maria Quist, Christiaan de Vries, Pedro Zoun

Afgelopen jaar is er weer op grote schaal in Nederland naar roofvogels gekeken. De populariteit van roofvogels is enorm. En geef toe: wat is er nou mooier dan het lengen der dagen vergezeld te zien gaan van baltsende Buizerds.

In dit verslag wordt een kort overzicht gegeven van de activiteiten van roofvogelonderzoekers in Nederland in het afgelopen jaar. Het materiaal is nog behoorlijk wisselend van kwaliteit, iets wat de komende jaren (in samenwerking met Samenwerkende Vogelorganisaties - Vogelonderzoek Nederland, SOVON) steeds meer gestandaardiseerd zal gaan worden (zie Toekomst). Bij het ter perse gaan van deze Takkeling waren bovendien nog niet alle gegevens binnen, zodat het overzicht niet compleet is.

Elders in deze Takkeling staan artikelen waarin deelgebieden en -onderwerpen nader worden uitgewerkt door de coördinatoren. Al naar gelang de intensiteit van het onderzoek kan daar per soort aanvullende informatie worden gevonden over legbegin, legsel- en broedselgrootte, broedsucces, mislukkingsoorzaken, geslachtsverhouding onder nestjongen, voedsel, vervolging of curiosa. Voor meer informatie kan contact worden gezocht met de betreffende auteur(s).

Methoden van onderzoek

Afgezien van enkele globale richtlijnen laten we de mensen in het land volledig vrij hoe ze hun onderzoek willen opzetten, en met welke intensiteit. Uiteraard proberen we wel te sturen, vooral waar het gaat om standaardisatie van de aanpak en verwerking. Alle medewerkers zijn echter vrijwilligers, die we hun plezier in het kijken naar roofvogels niet willen ontnemen door het stellen van allerlei vergaande eisen.

Binnen de mogelijkheden van vrijwilligers zijn diverse strategieën van veldwerk mogelijk, gaand van arbeidsintensief, specialistisch onderzoek (waarvoor veel kennis nodig is) tot arbeidsextensief, basaal onderzoek (herkenning van soorten is voldoende). De volgende punten krijgen de meeste aandacht:

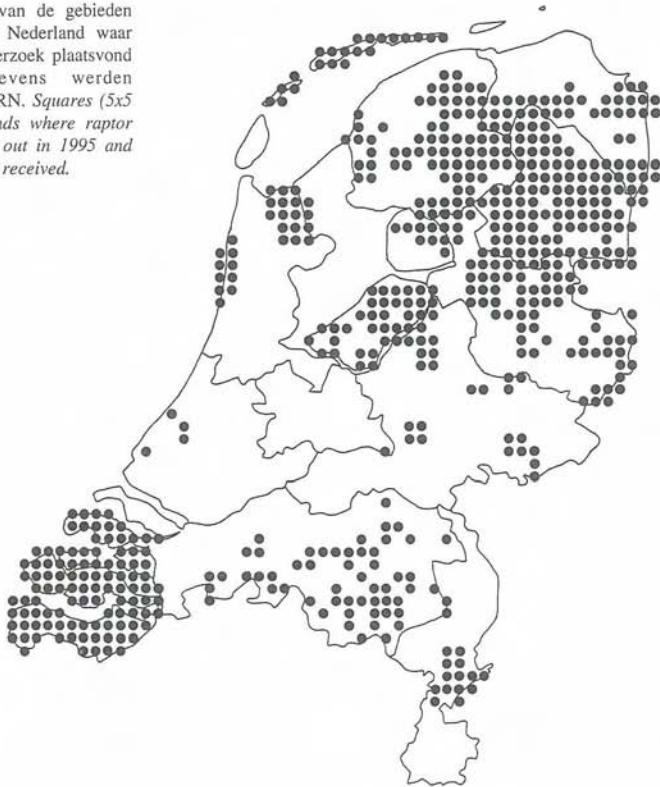
1. Gestandaardiseerde monitoring in vastomlijnde gebieden gedurende een zo lang mogelijke tijdreeks;
2. Bepaling van reproductiecijfers (legsel- en broedselgrootte, broedbegin en -succes);
3. In kaart brengen van vervolging.

Begin 1997 zal een handleiding voor roofvogelonderzoek worden gepubliceerd in samenwerking met Vogelbescherming Nederland. Hierin zullen de meest gebruikte methoden van onderzoek bijeen worden gebracht en voorstellen worden gedaan op welke wijze standaardisatie van veldwerk kan worden bereikt.

Monitoring

Monitoring betekent niets meer dan dat er in een vastomlijnd gebied volgens een vaste werkwijze jaarlijks wordt gekarteerd. Roofvogels hebben grote activiteitsgebieden (in vergelijking met zangvogels), zodat het inventarisatiegebied niet te klein mag zijn. In Nederlandse bossen kan 1000 ha al heel wat aan roofvogels opleveren, maar in grootschalig agrarisch cultuurlandschap is 10.000 ha een minimum. Wanneer meerdere mensen op meerdere plekken in Nederland op min of meer dezelfde manier roofvogels karteren in vaste gebieden, kan na verloop van tijd een trend worden berekend. Van sommige soorten zijn inmiddels al indrukwekkende reeksen opgebouwd, zoals van Bruine, Blauwe en Grauwe Kiekendief, Havik en Sperwer (overzicht in Bijlsma 1993). Voor talrijke soorten als Buizerd, Boomvalk en Torenvalk is minder materiaal beschikbaar, en dan nog vaak eenzijdig verdeeld over het land. De Wespendif is een specialisten-soort, waarvoor langdurig zitten in de top van een boom noodzakelijk is.

Figuur 1. Overzicht van de gebieden (5x5 km-blokken) in Nederland waar in 1995 roofvogelonderzoek plaatsvond en waarvan gegevens werden ingestuurd naar de WRN. *Squares (5x5 km) in The Netherlands where raptor research was carried out in 1995 and from which data were received.*

Op dit moment is onduidelijk welke karteringen voldoen aan basale monitoring-criteria. In de komende jaren zal daar duidelijkheid in moeten komen. De activiteiten van leden van de Werkgroep Roofvogels Nederland spelen zich in het gehele land af (gegevens uit 570 atlasblokken van 5x5 km), maar met een duidelijke vertekening ten faveure van Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, IJsselmeerpolders (zij het weinig in de Noord-oostpolder), Wieringermeer en een deel van de duinen van Noord-Holland, Zeeland en Midden-Limburg. Pleksgewijs vindt er ook in Gelderland en Noord-Brabant het nodige onderzoek plaats. Uit Zuid-Holland en Utrecht werden weinig of geen gegevens ontvangen (Figuur 1). Dit beeld is uiteraard iets geflatteerd, omdat niet alle onderzoeksgegevens bij de WRN binnenkomen. Zo is bekend dat er ook op Texel en Schiermonnikoog, in de Lauwersmeer, in delen van de Achterhoek, op de Veluwe, rond Nijmegen, in westelijk Noord-Brabant, rond Vught en in Limburg veel naar roofvogels wordt gekeken.

Broedbiologie

Van elf soorten roofvogels werd informatie verzameld gedurende 1995, in sommige gevallen slechts de vaststelling van een mogelijk broedgeval (Rode Wouw) of één enkele broedpoging (Slechtvalk), bij andere soorten echter zeer gedetailleerde gegevens over populatieopbouw, legbegin, legselgrootte, aantal uitgekomen eieren, aantal uitgevlogen jongen, geslachtsverhouding onder nestjongen, mislukkingsoorzaken en voedselkeus. Van Wespandief, Bruine Kiekendief, Havik, Sperwer, Buizerd, Boomvalk en Torenvalk volstaan de geregistreerde aantallen om basale berekeningen uit te voeren over allerlei broedbiologische parameters. De spreiding van de gecontroleerde nesten is echter niet altijd even gelijkmatig over het land, zelfs niet indien rekening wordt gehouden met de verspreiding van de soorten (Tabel 1).

Tabel 1. Aantal onderzochte territoria (meestal synoniem met nesten) van elf roofvogelsoorten in de verschillende regio's in Nederland in 1995. De grootte van de Nederlandse populatie van de respectieve roofvogelsoorten is apart aangegeven, alsook het procentuele deel dat daarvan in 1995 werd onderzocht. *Number of territories (mostly synonymous with nests) investigated in the respective districts in The Netherlands in 1995. The size of the Dutch population is given separately (number of pairs), as is the proportion (%) that was covered in 1995.*

Soort <i>Species</i>	WES <i>Papi</i>	ROW <i>Mmil</i>	BRK <i>Caer</i>	BLK <i>Ccya</i>	GRK <i>Cpyg</i>	HAV <i>Agen</i>	SPE <i>Anis</i>	BUI <i>Bbut</i>	BOV <i>Fsub</i>	TOV <i>Ftin</i>	SLE <i>Fper</i>	Totaal <i>Total</i>
Friesland	4	-	66	-	-	113	77	342	17	73	-	692
Groningen	-	-	66	-	15	32	20	60	3	60	-	256
Drenthe	38	0-1	8	2	-	175	106	394	27	140	-	890
Overijssel	12	-	23	-	-	77	82	244	18	74	-	530
IJsselmeerpolders	2	-	2	-	-	45	5	130	-	5	-	189
Gelderland	14	-	1	-	-	29	42	104	9	29	-	228
Utrecht	-	-	-	-	-	3	-	1	-	-	-	4
Noord-Holland	3	-	37	-	-	18	23	25	13	23	-	142
Zuid-Holland	-	-	-	-	-	1	4	1	5	9	-	20
Zeeland	-	-	178	-	-	-	42	50	24	194	-	488
Noord-Brabant	-	-	14	-	1	14	18	24	3	8	-	82
Limburg	8	-	-	-	-	43	44	108	8	54	1	266
Totaal/ <i>Total</i>	81	0-1	395	2	16	550	463	1483	127	669	1	3787
Nederland/ <i>The Netherlands</i>	760	5	1400	120	20	2000	4500	6000	1700	6700	2	23.207
% gedekt/ <i>% covered</i>	11	0	28	2	80	28	10	25	7	10	50	16

In dit artikel voert het te ver om de gegevens als een geheel uit te werken. In deze Takkeling staan echter tientallen voorbeelden van uitwerkingen van deelgebieden (in grootte variërend van 150 ha tot complete provincies). Deze lokale en regionale bewerkingen zijn een erbetoon aan de enorme inspanningen van de waarnemers gedurende het veldseizoen (en daarna achter het bureau). In enkele regio's wordt al meer dan tien jaar grootschalig onderzoek naar roofvogels uitgevoerd (zie bijvoorbeeld Drenthe), in andere gebieden worden dezelfde reeksen eveneens opgebouwd (Groningen, IJsselmeerpolders, Wieringermeer), is men net enkele jaren bezig (Salland, duinen, Zeeland), wordt slechts één soort gevolgd (Slechtvalk), of vormt de registratie van roofvogelvervolgving de belangrijkste bezigheid (Noord-Brabant). Het geeft aan dat ieder op zijn eigen wijze en binnen zijn mogelijkheden in staat is interessante informatie over roofvogels te verzamelen. Hierdoor behoren roofvogels tot één van de best onderzochte vogelgroepen in Nederland. Gemiddeld wordt momenteel ongeveer 16% van de Nederlandse roofvogelpopulatie op enigerlei wijze door leden van de Werkgroep Roofvogels Nederland bekeken, maar dit percentage varieert aanzienlijk naar soort. Verreweg de best onderzochte soorten zijn Grauwe Kiekendief (jaarlijks worden alle paren in Nederland gemonitord, cf. Koks 1995) en Slechtvalk (zie deze Takkeling). Van de Blauwe Kiekendief is bekend dat vrijwel de hele populatie jaarlijks wordt geteld, terwijl belangwekkende broedbiologische informatie wordt verzameld op Terschelling, Vlieland en Ameland (mogelijk ook op de andere Waddeneilanden). Van de algemene soorten wordt 7-28% van alle paren onderzocht, ruimschoots voldoende om zinnige uitspraken te kunnen doen over broedsucces en aantalsverloop (Tabel 1).

Vervolg in Nederland

Het Instituut voor Dierhouderij en Diergezondheid (ID-DLO) onderzocht in 1995 wederom de ingezonden dode roofvogels, aas en braakballen. Verreweg de meeste inzendingen waren afkomstig uit de oostelijke helft van Nederland. Door de toegenomen inspanning in Noord-Brabant kwamen de inzendingen wat minder eenzijdig uit Noord-Nederland (zoals de afgelopen jaren het geval was, Zoun 1995). We mogen verwachten dat nu de opsporing en inzameling van doodgevonden roofvogels in Zuid-Nederland steeds vloeiender verloopt, eindelijk een beter beeld ontstaat hoe de situatie daar werkelijk is. De eerste resultaten over 1995 (van Lieshout 1996) lijken onze bange vermoedens te bevestigen: twee van de vijf geconstateerde massa-vergiftigingen in Nederland in 1995 speelden zich bijvoorbeeld in Noord-Brabant en Limburg af.

Van de ingezonden en verwerkte roofvogelkadavers was bijna de helft vergiftigd (Tabel 2). Hierbij moet worden bedacht dat er onder de noemer "negatief" nog meer vergiftigingsgevallen kunnen zitten. Dit komt omdat er in een aantal gevallen wel aanwijzingen waren voor vergiftiging, maar chemisch-toxicologisch onderzoek niet mogelijk was of door het ontbreken van voedselresten in krop en maag, of omdat de inzender dit onderzoek uit oogpunt van onderzoek niet noodzakelijk achtte.

De Buizerd, immers aaseter bij uitstek, was het vaakst slachtoffer van misbruikt vergif. Afschot werd eveneens vastgesteld. Gezien de ervaringen van lokale vogelwaarnemers moet dit veel vaker voorkomen dan kon worden aangetoond met vondsten van doodgevonden roofvogels (cf. Vergeer 1996).

Tabel 2. Doodsoorzaken van roofvogels in Nederland in 1995, zoals vastgesteld door het ID-DLO. *Causes of death of raptors in The Netherlands in 1995, as established by the Institute of Animal Science and Health.*

Soort <i>Species</i>	Vergiftigd <i>Poisoned</i>	Geschoten <i>Shot</i>	Anderszins* <i>Otherwise*</i>	Negatief** <i>Negative**</i>
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	2	0	1	1
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	4	1	7	7
Sperwer <i>A. nisus</i>	0	0	2	4
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	56	2	14	48
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	0	1	0	0
Totaal/ <i>Total</i>	62	4	24	60

* Trauma/uitputting/ziekte/*Trauma/exhaustion/disease*

** Vergiftiging niet waarschijnlijk, of niet geschikt voor onderzoek op vergif/*probably not poisoning*

Het misbruik van landbouwbestrijdingsmiddelen heeft de afgelopen twee jaar een nieuwe wending gekregen met de toepassing van carbofuran (Zoun 1995a). Dit middel lijkt zich inmiddels een grote populariteit te hebben verworven onder roofvogelvervolgers (Tabel 3). Samen met aldicarb en parathion is carbofuran momenteel het meest misbruikte gif ter verdelging van roofvogels (en andere beschermde dieren). Opmerkelijk is ook dat strychnine weer opdook als verdelgingsmiddel, ondanks het volledige verbod op het gebruik ervan.

Tabel 3. Geïdentificeerde middelen bij het vergiftigen van roofvogels en aas in Nederland in 1995. *Types of poison found in baits and raptors in The Netherlands in 1995.*

Gifsoort/ <i>Types of poison</i>	Roofvogels/ <i>Raptors</i>	Aas/ <i>Bait</i>
Aldicarb	13	3
Aldicarb/Parathion	9	1
Parathion	17	1
Carbofuran	15	31
Mevinfos	5	3
Strychnine	0	2
Propoxur	0	1

De geografische verspreiding van vergiftigingsgevallen toont zwaartepunten in Groningen (Slochteren en Harkstede), Friesland (Beetsterzwaag, Opsterland, Korte Hemmen), rond Heino (Overijssel), in de Achterhoek, in Noord-Brabant (vooral Wanroij, maar zie ook van Lieshout 1996) en in Limburg (rond Echt). Al deze gebieden worden tevens gekenmerkt door vondsten van vergiftigd aas (Figuur 2).

Figuur 2. Geografische verspreiding van vergiftigde roofvogels (per 5x5 km-blok) in Nederland in 1995. De pijlen wijzen naar blokken waar vergiftigd aas werd aangetroffen. *Geographical distribution (in 5x5 km-squares) of poisoned raptors in The Netherlands in 1995. Arrows indicate squares where poisoned baits were found.*

- 1
- 2-5
- 6-10
- >10

Overeenkomstig de bevindingen in voorafgaande jaren werden de meeste gevallen van vervolging in de nawinter en het vroege voorjaar geconstateerd (Tabel 4). Het lijkt er bijna op dat de luidruchtige en opzienbarende balts van Buizerds bij de roofvogelhaters een knop omzet en ze naar het gif doet grijpen. Zeker is in ieder geval wel dat de opvallende baltsactiviteiten in het voorjaar, terwijl tegelijkertijd een belangrijk deel van wintergasten nog aanwezig is, de indruk kan doen ontstaan dat er opeens erg veel roofvogels in het gebied zitten. Hoe het zij, het voorjaar is op veel plekken in Nederland een gevaarlijke tijd voor roofvogels.

Tabel 4. Seizoensverdeling en doodsoorzaken van roofvogels in Nederland in 1995. *Seasonal distribution of mortality causes of raptors (and baits) in The Netherlands in 1995.*

Maand/Month	Jan	Feb	Maa	Apr	Mei	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Dec
Vergiftiging/Poisoning	16	21	4	16	2	0	0	0	0	1	1	1
Afschot/Shot	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0
Trauma/Trauma	2	1	2	0	0	2	0	1	0	1	2	1
Overig/Other	2	0	1	3	2	0	0	1	0	0	1	1
Negatief/Negative*	11	8	10	10	2	0	0	4	2	3	1	0
In onderzoek/Not yet analysed	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	9	2
Aas (vergiftigd)/Poisoned bait	1	2	0	31	2	0	0	1	0	3	1	0
Aas (negatief)/Bait (negative)	2	7	7	14	1	0	0	2	2	4	1	3

* inclusief roofvogels die niet meer geschikt waren voor onderzoek/includes birds, which were not suitable for analysis anymore.

Toekomst

De afgelopen twee jaren hebben geleerd dat roofvogelonderzoek door vrijwilligers op landelijke schaal kan rekenen op groot enthousiasme. De kwaliteit van het materiaal is nog steeds heterogeen, maar dat kan niet anders gezien het uiteenlopende waarnemerspotentieel. Uiteraard blijft er naar meer standaardisatie gestreefd worden. Daartoe zijn afgelopen jaar enkele afspraken gemaakt met SOVON (Samenwerkende Organisaties Vogelonderzoek Nederland) en de mensen die de roofvogelvervolging in kaart brengen. Het is immers onzin om dezelfde gegevens op twee of drie verschillende formulieren te moeten invullen.

Monitoring

Allereerst de monitoring, ofwel het volgen van roofvogelaantallen in vaste gebieden met een gestandaardiseerde werkwijze. SOVON komt in 1996 met een nieuwe handleiding, waarin ditmaal ruimte zal zijn voor monitoring van alleen roofvogels (dus een soort handreiking aan leden van de WRN). Een klein, nog onopgelost probleem bestaat uit de interpretatie van de veldgegevens: wanneer besluit je dat de veldwaarnemingen toereikend zijn om een territorium op te voeren? Dit probleem zal worden opgelost in de handleiding voor roofvogelonderzoek die deze winter zal worden geschreven ten behoeve van de WRN. Staat dat eenmaal zwart op wit, dan zal per 1997 een apart monitoringformulier beschikbaar komen voor roofvogels. Deze gegevens zullen bij SOVON worden ondergebracht en daar ook meedraaien in het langlopende monitoringprogramma. Op die manier zullen onze gegevens operationeel zijn en van pas komen bij het berekenen van betrouwbare aantalsontwikkelingen.

Nestkaart

Tot nu toe vroegen we onze waarnemers hun nestgegevens in te vullen op het roofvogel-formulier. Dit formulier was dringend aan revisie toe. Tegelijkertijd is er in 1994 bij SOVON een nestkaartproject van start gegaan. Ook hier geldt: we kunnen van onze waarnemers niet vragen dezelfde nestgegevens op twee verschillende, niet op elkaar aansluitende kaarten te zetten.

Per broedseizoen 1996 zal daarom een nieuw formulier aan onze medewerkers worden uitgereikt, dat volledig samenvalt met de nestkaart van SOVON en door SOVON wordt ingezameld, ingevoerd en verwerkt. De WRN blijft uiteraard over dit materiaal beschikken. Deze formulieren zijn gratis bij SOVON en de WRN-coördinatoren te krijgen en kunnen na afloop van het broedseizoen gratis naar SOVON worden opgestuurd.

Invoerprogramma

Met enige regelmaat wordt ons gevraagd of het niet mogelijk is om zelf de nestgegevens in de computer in te voeren. Dat is nog niet het geval. Het ontwikkelen van een bruikbaar en makkelijk invoerprogramma vergt de nodige hoofdbreken, maar het ligt zeker in de bedoeling iets dergelijks op te zetten. Waarnemers zonder PC hoeven zich geen zorgen te maken: formulieren blijven bestaan!

Vervolging

Ook afgelopen jaar was nog steeds niet altijd duidelijk wat er met dode of stervende roofvogels en uilen moet worden gedaan. In de toekomst zullen de meldingen via Jan Schipperrijn (Noord-Nederland) of Hans van Lieshout (Zuid-Nederland) moeten worden doorgespeeld naar het ID-DLO. Er is een standaardformulier ontworpen om alle ter zake doende gegevens op kwijt te kunnen (zie elders in deze Takkeling).

Dank

Vele honderden vrijwilligers (zie artikelen elders in deze Takkeling) hebben zich in 1995 aan de grillen van het weer onderworpen om roofvogels te bekijken, te bewonderen, te onderzoeken en te beschermen. Een klein aantal coördinatoren offerde vervolgens een groot deel van hun vrije tijd op om die gegevens te controleren, te bewerken en geschikt te maken voor publicatie. Hun enige -tegelijktijd niet geringe- beloning bestond uit de unieke gelegenheid roofvogels van zeer nabij te kunnen observeren en hun kennis te vergroten. Daarnaast waren er weer de inspanningen van Algemene Inspectie Dienst, Politie en ID-DLO om doodgevonden roofvogels geanalyseerd te krijgen. Hoewel het hun werk is, maakten velen er beduidend meer dan werk van.

Summary: Raptor research in The Netherlands in 1995

During 1995, large parts of The Netherlands were again surveyed for raptors, with the emphasis on monitoring breeding birds in fixed plots of varying sizes and collection of basic data on breeding biology (onset of laying, clutch size, number of fledglings, breeding success, causes of failure), population dynamics (age composition among territory-holders, turnover, secondary sexratio) and persecution. All together, information on raptors was gathered in 570 5x5 km-squares, mostly in the northern and southwestern Netherlands and biased towards raptors breeding in forests on sandy soil (Figure 1).

Basic data on 11 raptor species were collected, in some species covering almost the entire Dutch population (Montagu's Harrier, Peregrine), in others 7-28% of the Dutch population. More than 100 nest cards were received for Marsh Harrier, Goshawk, Sparrowhawk, Common Buzzard, Hobby and Kestrel each (Table 1). Moreover, several long-running schemes on Marsh Harrier, Hen Harrier, Goshawk, Sparrowhawk and Kestrel are not included in these totals. Elsewhere in this issue, much of this information is quantified and further elaborated by region.

Human persecution persisted unabated throughout 1995, with at least five mass-poisonings (mainly of Common Buzzards). Of 138 dead raptors collected for an autopsy, 61 appeared to have been poisoned and 4 shot (Table 2). Several raptors were not suitable for an autopsy (classified under "negative"), indicating a still higher incidence of poisoning. Common Buzzards were most often victimised by poisoning, probably resulting from their habit of taking carrion and their abundance as a breeding bird and winter visitor. Commonly abused

poisons were aldicarb, carbofuran and parathion (Table 3). Poisoning incidents occurred especially in the northern and southeastern Netherlands, i.e. in regions with large raptor populations in combination with very active raptorphiles (Figure 2). Persecution seemed to focus on raptors in late winter and early spring (January through April), probably because an increase in display activities boosts the profile of breeding birds and high numbers of winter visitors from E- and N-Europe are still present (Table 4).

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma R.G. & Quist M. 1995. Overzicht van het lopende roofvogelonderzoek in Nederland in 1994. De Takkeling 3(1): 4-15.
- Koks B. 1995. Grauwe Kiekendieven *Circus pygargus* in Nederland in 1994 en 1995. De Takkeling 3(3): 32-42.
- van Lieshout H. 1996. Roofvogelvervolging in Noord-Brabant in 1995. De Takkeling 4(1): 93-95.
- Vergeer J.-W. 1996. Dode en verzwakte roofvogels en uilen in Zeeland in 1995: hoe, waarom en wat kun je ermee? De Takkeling 4(1): 97-100.
- Zoun P.E.F. 1995. Verslag van het in 1994 door het ID-DLO uitgevoerde onderzoek naar de doodsoorzaken van roofvogels en uilen ten behoeve van het opsporen van wetsovertredingen. ID-DLO Rapport H95-2974. ID-DLO, Lelystad.
- Zoun P.E.F. 1995a. Roofvogels slachtoffer van nieuw vergif. De Takkeling 3(2): 49.

Adressen:

Rob G. Bijlsma, Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse
Willem van Manen, Groenkampen 123, 9407 RM Assen
Maria Quist, Aekingaweg 3, 8426 GN Appelscha
Christiaan de Vries, Tjaarda 362, 9202 KZ Drachten
Pedro Zoun, ID-DLO Lelystad, Edelhertweg 15, 8200 AB Lelystad

Vijf jonge Torenvalken in galmgat, Kerk Anloo, 2 juli 1995 (Lutje de Jong)

Jacht

Al jarenlang verdacht
door ons veracht
Roofvogels zijn dieren
met eigen manieren
van leven en vreten
iedereen moet dat weten
Maar het recht komt keer op keer
uit de loop van een geweer
of uit andere gore praktijken
die mens en dier onwaardig lijken
Maar wie zo dom is
schiet recht wat krom is
Vooral voor de feestdagen
lijkt het voor het vullen van magen
Wij gaan door totdat de jacht is verboden
dan komt pas een eind aan zinloos doden

Thijs van Galen
Hobbemastraat 28, 8471 VW Wolvega

Nou wij willen de roofvogels bescherming.
En dan moet wij geld sparen.
Anders kom het niet.
Want anders sterven de roofvogels uit.

Samne
koks
9 jaar

Luchtgevecht tussen David en Goliath

Ru Bossong

Op zaterdag 2 september 1995 zaten mijn vrouw en ik te genieten van de zon in ons stadstuinje (Amersfoortcoördinaat 1625-3808), toen mijn vrouw me opmerkzaam maakte op gekrijs boven ons op c. 200 m hoogte. Tot mijn niet geringe verbazing waren daar een vrouwtje Havik en een mannetje Sperwer met elkaar aan het vechten. De Sperwer was nauwelijks groter dan één vleugel van de Havik. Ze duikelden al schreeuwend over elkaar heen en verloren dan behoorlijk aan hoogte. Dit gebeurde keer op keer en duurde in totaal enkele minuten. Het vreemde was dat de Sperwer zich steeds verwijderde en dan weer op de Havik afstormde. Na afloop taaide de Havik zeilend af, terwijl de Sperwer nog even als triomfator achterbleef en vervolgens wegvloog in andere richting. Met behulp van het onvolprezen boek van Rob Bijlsma "Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels" heb ik de maten van beide vogels vergeleken, waaruit bleek dat de determinatie van de geslachten juist was geweest. Eén en ander is echter vooral opmerkelijk omdat het niet zelden voorkomt dat een Sperwer letterlijk in de klauwen van een Havik valt.

Adres: Floraplein 23, 5644 JS Eindhoven

Goliath: jong havikswijf op haas, Zweden, februari 1991 (Martijn de Jonge)

Is de Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* botulisme-gevoelig?

Roland-Jan Buijs

Moerasgebieden vormen voor Bruine Kiekendieven een belangrijk jacht- en broedgebied. Echter, in deze gebieden steekt botulisme makkelijk de kop op zodra de omstandigheden daarvoor gunstig zijn. Vanaf eind juli 1995 is er in opdracht van de beheerder van het Markiezaatsmeer, Het Brabants Landschap, gekeken naar de vogelsterfte veroorzaakt door botulisme. In die periode heb ik het gebied geregeld doorkruist op zoek naar slachtoffers. Het Markiezaat ligt ten zuidwesten van Bergen op Zoom en heeft tegenwoordig een oppervlakte van 2130 ha. Vóór de afsluiting maakte het gebied onderdeel uit van de Oosterschelde en bestond het uit slikken en schorren onder invloed van getijdebewegingen. Aan de oostkant van het gebied liggen de Brabantse dekzanden met het karakteristieke bosgebied Mattemburgh. Dit heuvelachtige terrein is vermoedelijk één van de weinige plekken in Nederland waar een Havik met een geslagen Kluut op zijn horst arriveert. Dit komt omdat het Markiezaat een belangrijk broedgebied is voor steltlopers en tevens een belangrijk jachtgebied voor roofvogels vormt.

Een aan botulisme gestorven vogel vormt een besmettingsbron voor andere dieren. Kadavers opruimen is dus een middel om de verspreiding van botulisme enigszins binnen de perken te houden. In een maand tijd vond ik in het Markiezaatsmeer ruim 375 dode en stervende vogels. Als we ervan uitgaan dat ik 10% van de slachtoffers over het hoofd heb gezien (wat een greep in de lucht is), betekent dit dat ongeveer 4% van de in het gebied aanwezige vogels is gestorven. In augustus zitten er namelijk ruim 10.000 vogels in het Markiezaat (VWG Bergen op Zoom).

In en rond het Markiezaat broeden jaarlijks 8-12 paar Bruine Kiekendieven (RIKZ). Tijdens mijn bezigheden rond het meer zag ik veel foeragerende Bruine Kiekendieven. De eerste kiekendief vond ik eind augustus: gezien de grootte een juveniel vrouwtje. Ze was erg vermagerd en maakte een uitgeputte indruk. Samen met de beheerder van het gebied bracht ik de vogel naar het Vogelopvangcentrum in Zundert, waar de eigenaar C. Brosens constateerde dat de vogel een gelige aanslag in de keel en bovendien wormen had. Ze is na haar herstel weer losgelaten. Diezelfde dag meldde H. Potters op een vergadering van de VWG Bergen op Zoom dat hij enige dagen geleden een Bruine Kiekendief bij een kadaver in het Markiezaat had gezien; of de vogel ervan had gegeten, bleef onduidelijk. Een paar dagen daarna vond ik een tweede Bruine Kiekendief, wederom een jonge vogel, in het Markiezaat. Deze was al enkele dagen dood en lag met de kop opzij, de uitgestrekte vleugels naar voren en de poten licht verkrampd. Diezelfde dag zag ik een adulte Bruine Kiekendief (vrouwtje) naast een, vermoedelijk door botulisme gedode, Brandgans zitten. Na enige tijd observeren zag ik dat ze meerdere malen uit de buik van de opengereten gans zat te vreten. Bij de gans aangekomen bleek het in de buik van de gans te wemelen van de vliegenlarven, maar of de kiekendief van die larven had zitten te eten, weet ik niet zeker. Nog later in het seizoen vond T. Quekel, de beheerder van het reservaat, een derde Bruine Kiekendief. Dit was een jong mannetje dat geheel was verdroogd en dus al enige tijd dood moet zijn geweest. Deze vogel lag met naar voren gestrekte ellebogen op de grond.

Of deze vogels door botulisme zijn omgekomen, valt niet met zekerheid te zeggen. Volgens J.W. Vergeer, regioconsulent van Vogelbescherming Nederland in Zeeland, heerste er vorig jaar ook een botulisme-epidemie in het Markiezaat en zijn toen een adult mannetje Bruine Kiekendief en een adult vrouwtje Torenvalk gevonden met verlamningsverschijnselen. Beide vogels zijn in een roofvogelasiel in St. Annaland beland, waaruit zij na twee weken van verzorging de vrijheid herkregen. Deze vogels waren mogelijk het slachtoffer van een bacterie-infectie (blauwwier?), maar botulisme is niet uitgesloten.

Summary: How sensitive to botulism is the Marsh Harrier *Circus aeruginosus*?

The summer of 1995 was characterised by consistently high temperatures, leading to severe outbreaks of botulism in many marshlands. In the Markiezaat, a marshy area in the southwestern Netherlands, it was estimated that at least 4% of 10,000 birds had died of botulism in August 1995. In this area, some 8-12 pairs of Marsh Harriers bred. At least 3 dead or dying Marsh Harriers were found, one of which showed signs typical of botulism. Two other harriers were observed eating from maggot-infested corpses of waterfowl.

Adres: Molenakkers 22, 4634 VE Woensdrecht

Naschrift Rob Bijlsma: op het oog vaststellen van doodsoorzaken bij vogels is zelfs voor deskundige dierenartsen buitengewoon moeilijk. Zonder specifiek onderzoek valt zelden met zekerheid een uitspraak te doen. In gevallen van sterfte doen waarnemers er goed aan zich te onthouden van uitspraken over (mogelijke) oorzaken. In plaats daarvan is het zinvol een zo nauwkeurig mogelijk beeld te schetsen van de omstandigheden ter plekke en van de vogel zelf (houding kop en nek, vleugels, poten, gedrag indien nog levend). Dergelijke beschrijvingen kunnen door deskundigen worden benut om een voorlopige diagnose te stellen, die vervolgens eventueel kan worden bevestigd/gefalsifieerd met onderzoek.

Botulisme onder vogels is vaak van het C type. Het is een anaerobe bacterie die een krachtig exo-toxine produceert. De bacterie wordt overgedragen na consumptie van vliegenlarven (*Calliphora* sp.) die het gif bevatten. Het gif kan via het larve- en poppe stadium worden overgedragen naar het volwassen insecten stadium. Het gif beïnvloedt het zenuwstelsel, met als voornaamste ziektebeeld verlamming waardoor de vogel niet meer kan vliegen. Vaak wordt de nek opzij gehouden en zijn de poten verlamd. De vogels sterven door verdrinking of ademnood (A.R. Jennings in Campbell B. & Lack E. (eds.) 1985. A dictionary of birds: 137-140. Poyser, Calton).

Vergiftiging van roofvogels door botulisme is o.a. bij dieren in gevangenschap bekend. De betreffende dieren lieten ongecoördineerd gedrag zien, alsmede diarree en bloedingen (Cooper J.E. 1978. Veterinary aspects of captive birds of prey. Standfast Press, Saul).

Tekening: Gilbert van Avermaet

Nestbezoek van een Buizerd *Buteo buteo* in november

Peter Venema

Buizerds beginnen in sommige jaren al vroeg in het seizoen met de afbakening van hun territorium en het bouwen of opknappen van hun nest. In januari of februari is het goed mogelijk om de vogels op of bij hun nest aan te treffen.

In het begin van de winter had ik echter nog nooit een Buizerd op een nest gezien, maar op 25 november 1995 was het raak. De waarneming deed ik in het uiterste noorden van Drenthe, in de polder Matsloot-Roderwolde. Op c. 75 m van een piepklein bosje had ik mijn telescoop opgesteld om de in de polder pleisterende Kolganzen te bekijken. Zelfs op ganzen raak je soms -voor eventjes- uitgekeken. Reden voor mij om de telescoop eens te richten op een Buizerd die al minstens een kwartier in het bosje rondhing. Tijdens het ganzenkijken hadden kraaien en gaaien me met hun gekrijs steeds gewaarschuwd wanneer de Buizerd van zitplaats veranderde. Om tien uur was het weer eens zo ver en zag ik de Buizerd in een boomtop neerstrijken om een paar tellen later tot mijn verrassing de overstap te maken naar een in die boom aanwezige nest. Op het nest pakte de vogel met de snavel een takje dat opnieuw geschikt werd. Vervolgens ging de Buizerd een paar tellen in de nestkom zitten, stond weer op, schikte een takje, en ging afwisselend poetsen, takjes schikken, rondkijken en over het nest lopen. Deze afwisseling van gedragingen duurde tot 12.16 u toen de vogel uit zichzelf opvloog en op een andere plaats in het bosje op een tak ging zitten. Na een minuut of vijf verplaatste de Buizerd zich tenslotte naar een boom aan de rand van het bosje vanwaar over de aangrenzende weilanden uitgekeken kon worden.

Het nestbezoek was voor mij in deze tijd van het jaar 'nieuw' gedrag. De plaats was niet zo vreemd. In het bosje is mij al jarenlang een territorium bekend. De waargenomen vogel betrof overigens een onvolwassen exemplaar, dus zeker geen dier dat het 'oude' nest eventjes kwam inspecteren. Of de waargenomen vogel een jong uit dit bosje was, weet ik niet.

Summary: Common Buzzard *Buteo buteo* visiting nest in November

On 25 November 1995, a Common Buzzard was observed rearranging twigs on an old nest. This behaviour, which was alternated with preening and other leisure activities, lasted some 2 hours.

Adres: Poelakkers 1, 9321 EW Peize

Tekening: Claire Stouthamer

Een torenvalkendrama

Har Pluimmakers

In 1988 heb ik in de wei achter onze woning een torenvalkenkast geplaatst. Elk jaar hebben wij mogen genieten van een succesvol broedsel. Vanuit mijn woonkamer volg ik met de telescoop het broedverloop. In de zomer van 1994 had het valkenpaar vijf jongen, ondanks een lage muizenstand.

De jongen werden vooral met vogels gevoerd, waaronder Merels en Spreeuwen. Inmiddels waren de jongen uitgevlogen, al werden ze nog vaak door de ouders in de kast gevoerd. Nog voor ik de ouders kon waarnemen, hoorde ik aan het opgewonden gebedel van de jongen dat er prooi in aantocht was. Zo ook op zondag 17 juli. Bij het schreeuwen van de jongen keek ik automatisch in de lucht en zag ik een van de oudervogels van grote hoogte in razendsnelle val naar beneden komen. Werkelijk spectaculair en voor roofvogelliefhebbers is dat altijd een ware sensatie. De vogel dook regelrecht de kast in. Op het moment dat de oude vogel bij de kast was aangekomen, zag ik ook dat de jongen probeerden als eerste in de kast, en dus bij de prooi, te komen.

Tot mijn grote verbazing zag ik daarna dat twee jonge valken in de kast aan een roerloos in de kast liggende soortgenoot zaten te trekken en deze de kast uitslepten. Ook een derde valk dook op de 'prooi' waardoor onderling ruzie ontstond. Het hele schouwspel nam me nogal in beslag, maar wat er toen gebeurde sloeg alles. Ik zag met grote snelheid een Havik naderen. Deze greep in de vlucht een valk die op de grond zat. Binnen enkele seconden was de Havik verdwenen in het achterliggende bos. Toen de rust was hersteld en de roerloze valk nog steeds in de wei lag, ben ik gaan kijken. Wat ik niet had gehoopt, bleek waar te zijn. De moeder lag dood in de wei. Het diertje was nog warm.

Ik vermoed achteraf dat het vrouwtje zich in de kast heeft doodgevlagen. De enorme snelheid waarmee ze naar beneden dook, was misschien nodig om de hongerige jongen voor te zijn. De aanstormende jongen hebben haar mogelijk gehinderd bij het schatten van de juiste afstand tot de kast.

Hoewel het mannetje voor prooi kon zorgen, maakte ik mij toch zorgen om de vier overgebleven jonge valken. Het mannetje kon soms uren in een boomtop zitten zonder iets te ondernemen. De jongen waren een week eerder uitgevlogen en riepen voortdurend om prooi. Ik stond voor het bekende dilemma. Accepteren dat dit het natuurlijke proces is, of toch zelf voor voer zorgen. De tweede dag na het drama heb ik vier eendagskuikens uit een asiel in de buurt gehaald en in de wei gelegd. Vrijwel direct nadat ik de wei had verlaten, doken de jonge Torenvalken op de kuikens. Het is gelukkig goed afgelopen met de jonge valken en ik heb nog een tijdje van hun aanwezigheid kunnen genieten.

Adres: Postbus 27, 6114 ZG Susteren

Tekening: Jef Reneerkens

De relatie tussen herpetofauna en roofvogels en uilen

Onne de Vries

Een relatie, jawel, maar geen vriendelijke. Want het gaat om salamanders, padden, kikkers, hagedissen en slangen die op het menu van roofvogels en uilen staan. Het is een interessant maar onderbelicht onderwerp. In andere delen van de wereld komen aardig wat roofvogelsoorten voor die zijn gespecialiseerd in het vangen en verorberen van amfibieën en reptielen, denk bijvoorbeeld aan Secretarismvogel en Slangenarend. Ook in Nederland houden roofvogels en uilen van amfibieën en reptielen, zij het dan als maaltijd. In Nederland komen in totaal 21 soorten amfibieën en reptielen voor. De meest gevangen soorten zijn gewone pad, groene kikker, heikikker, bruine kikker, hazelworm, levendbarende hagedis, ringslang en adder.

Verschillende roofvogelsoorten in Nederland staan te boek als consumenten van amfibieën en reptielen: Bruine, Blauwe en Grauwe Kiekendief, Torenavalk en vooral Wespandief en Buizerd (Bijlsma 1993). Van de Kerkuil (de Jong 1995), Velduil, Steenuil en Bosuil is dat ook bekend, zij het dat het hier om uitzonderingsgevallen gaat. Alleen de Steenuil eet ze mogelijk wat vaker. Onder de doortrekkers zijn er diverse soorten die amfibieën en reptielen vangen, zoals Rode en Zwarte Wouw en Roodpootvalk.

Sommige exemplaren lijken zich zelfs te hebben gespecialiseerd, zoals een Buizerd in Drenthe die geregeld Hazelwormen vangt (Bijlsma 1993a). In dit geval is het waarschijnlijk dat er in het territorium van de Buizerd veel Hazelwormen voorkomen, zodat er een grote kans is dat ze worden gepakt. Buizerds vangen ook geregeld slangen, vooral Ringslang en Adder. Zelf heb ik diverse malen zo'n ongewilde luchtreis kunnen waarnemen bij het Fochteloërveen en op het Dwingelderveld. Beide natuureservaten zijn bolwerken voor alle drie slangensoorten (de Vries & Duiverman 1991). Overigens is er nog een vogel met een haaksnavel die meedoet met het vangen van kruipend gedierte: de Klapekster. Nu is deze soort een echte zangvogel, maar in zijn gedrag en prooi keus kunnen we hem zeker tot de roofvogels rekenen. In voorjaar en zomer vangt de Klapekster vaak Levendbarende Hagedissen, terwijl op de Veluwe ook Hazelworm, Zandhagedis en Gewone Pad op zijn prooilyst zijn aangetroffen (Bijlsma 1995).

De meeste van deze waarnemingen zijn onalledaags. Wellicht heeft u soortgelijke waarnemingen verricht of kunt u er het volgende broedseizoen eens extra op letten. Voor meer informatie over amfibieën en reptielen kunt u terecht bij de Werkgroep Amfibieën en Reptielen Drenthe (WARD), Secretariaat: Speenkruidstraat 147, 9404 HE Assen, Tel.: 059-2319369).

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
Bijlsma R.G. 1993a. Hazelwormen: hapklare brokken voor Buizerds. De Takkeling 1(1): 12-13.
Bijlsma R.G. 1995. Voedsel van Klapeksters *Lanius excubitor* in het broedseizoen. Drentse Vogels 8: 85-96.
de Vries O. & Duiverman A. 1991. Amfibieën en reptielen van het Dwingelderveld. Natuurmonumenten, 's-Graveland/Directie NBLF, 's-Gravenhage.
de Jong J. 1995. De Kerkuil en andere in Nederland voorkomende uilen. Friese Pers Boekery, Leeuwarden.

Adres: Mastenbroek 129, 8431 MX Oosterwolde.

Het sperwermannetje

Harry van Schaik

Ik heb in 1995 nog een opvallende ervaring met een volwassen sperwermannetje gehad. De sperwer probeerde mijn aandacht van het in het bos rondvliegende jong af te wenden en op zichzelf te richten. Hij deed dat o.a. door te kekken, maar ook door vóór mij in een boompje te gaan zitten en wel zo dat zijn blauw-grijze rug naar mij was toegekeerd. Hij keek over zijn schouder naar mij. Dus wat mij opviel was dat hij zijn blauwgrijze bovenzijde gebruikte om aandacht te trekken.

Adres: Hogenkampsweg 142, 8022 DL Zwolle

Naschrift redactie: Het komt vaker voor dat een roofvogel met zijn rug naar de waarnemer gaat zitten en over zijn schouder de zaak in de gaten houdt. Een andere verklaring voor dit gedrag zou kunnen zijn, dat hij bij mogelijk gevaar sneller van de (bedreigende) waarnemer weg kan vliegen.

Sperwertakkeling, Asserbos, 14 juli 1994 (Lutje de Jong)

Havikperikelen II

Sake de Vlas

Op 31 mei 1995 belt Willem mij op met de vraag of onze Haviken geringd moeten worden. Nu ligt dat een beetje complex. Van de vier stelletjes is H14 bezig met een vervolglegsel (veroorzaakt door boswerkzaamheden), van H19b is de horst kapotgeknald door iemand met een jachtgeweer, H9b is ermee opgehouden onder verdachte omstandigheden en inderdaad, de uit een van mijn vorige verhalen bekende H2 is wel zover. Samen met Kees, mijn vogelmaat, en Willem gaan we op weg naar H2 en jawel, Willem roept van boven dat het geen week langer had moeten duren. Dat blijkt ook al snel als Willem het eerste jong wil pakken. Deze stapt op en zo'n 100 m verderop kunnen we hem uit het bos vissen. Zijn zus is verstandiger en blijft zitten. Willem moet een keer extra klimmen maar dat heeft hij er wel voor over.

We praten nog even verder over H9b en Willem biedt aan om ook daar nog even bij te klimmen. Bij het nest lagen bij de laatste controle negen kraaiachtigen in staat van ontbinding in het rond en er was geen havikactiviteit meer. Willem haalt drie bebroede koude eieren van het nest, dus dat weten we ook weer.

Ik haal ondertussen H19b nog even aan en nu komt er een wonderlijke ontknoping. H19b is dit jaar van een bosje van Staatsbosbeheer vertrokken naar een buizerdnest in een bosrand ongeveer 625 m verderop. De Buizerd die daar zat is ook een stukje opgeschoven. Tijdens onze inventarisaties hebben we op een gegeven ogenblik een Havik in zowel het bosje als in de bosrand gehoord. Dat is niet onmogelijk omdat een stelletje nog steeds uit twee individuen bestaat. Zonder erbij na te denken, zijn we er vanuit gegaan dat er maar één territorium is waarvan het nest in de bosrand zit. Maar Willem zegt dat in het bosje ook nog een Havik zit, op drie eieren. Goed, Willem naar huis en wij naar dat bosje. Als wij onder de horstboom staan, vliegt met een wilde beweging een onvolwassen vrouwtje van het nest. Dat lijkt op zich mooi, want je hebt meer Haviken dan je had gedacht, maar als Kees wat begint rond te lopen om pennen te verzamelen en ik de horst nog eens bekijk, komt een pluizig balletje naar beneden zeilen. Het valt naast me in het gras. Het vrouwtje is zo wild afgevlagen dat een jong eruit is gegooid. Het jong mankeert niets maar moet wel naar boven. Het nest zit op zo'n 14 m hoogte in een lariks en dan weet je het wel. Nu heeft Kees voor zijn werk een portable telefooning en dat is een geluk bij een ongeluk. Eerst mijn vrouw gebeld voor het telefoonnummer van Willem. Dat gaat net goed want ze moet weg. Vervolgens Willem gebeld, die net weer thuis is gekomen. Het pulletje heb ik op een niet nader te noemen warme plaats van het menselijk lichaam gestopt, waar het behoorlijk begint te kriebelen. Na een kwartier kan Willem hem/haar weer omhoog brengen. Op het nest liggen nog twee aangepikte eieren. De geboortedatum is daarmee bekend.

Nu nog even H19b en de Havik die we H19c hebben gedoopt. De twee nesten zaten 480 m van elkaar, zodat aanvankelijk werd gedacht aan een vervolglegsel, temeer daar beide vrouwtjes juveniel waren. Het legbegin van H19c kun je, uitgaande van een geboortedatum van dit jong van 30 mei en een 3-legsel, op 19 april stellen. De voorlaatste controle van H19b (toen dat vrouwtje nog broedde) was 20 april. Ook al zou er een kleine fout kunnen zitten in de berekening van het legbegin, dan nog is het onwaarschijnlijk dat in zo korte tijd een vervolglegsel is geproduceerd. De ruiveren gaven echter uitsluitsel. Het

patroon op de ruiveren van de vrouwtjes verschilde zodanig dat ze nooit van één en hetzelfde vrouwtje konden zijn.

Overigens is het broedsel van H19c later door onbekende oorzaak mislukt. Alhoewel, samen met het kapot geschoten nest van H19b en het verdachte mislukken van H9b zit het mij toch niet lekker. Deze hoek van het inventarisatiegebied (rond Oudemolen) is niet zo rustig als wij hadden gehoopt.

Adres: Heiakkers 3, 9463 TN Eext.

Naschrift Rob Bijlsma: uit dit geval is nog een les te leren, namelijk: benader een nest opvallend, zodat de broedende vogel tijdig onraad vermoedt en op zijn hoede is. Zodoende voorkom je dat ze haar borstveren nog rond de jongen of eieren heeft liggen, de gebruikelijke manier van vast broeden. Vooral bij de 40-60 gram wegende eendagskuikens is het mogelijk dat ze tijdens het afvliegen van het vrouwtje blijven hangen in haar borstveren, waardoor ze op de nestrand of onder het nest terecht kunnen komen. Dus: laat takken kraken, ga een liedje zingen of loop te kletsen bij het benaderen van een nest.

Adult (3k+) haviksvrouwje op nest in berk, Dijkveld, 26 mei 1995 (Lutje de Jong)

Roofvogelonderzoek in Groningen in 1995

Johan Vochteloo, Lex Tervelde

In de provincie Groningen (2078 km²) werden in 1995 de aandachtsgebieden Oldambt, Westerwolde, Duurswold en het Westerkwartier op roofvogels geïnventariseerd. De gegevens werden verzameld door de volgende mensen: Lex Tervelde en Herman Bouman (Oldambt), Nico de Vries, Bertus Arends, Jan Bücking, Alex Vissering en Ewold Horn (Westerwolde), Peter de Boer, John de Boer, Pieter de Haan en Johan Vochteloo (Duurswold), Willem Hovinga, René Oosterhuis, Douwe Duursma en Alwin Hut (Westerkwartier).

Naast genoemde personen hebben in het Odambt Lex Tervelde, Herman Bouman, Marnix Jonker, Eric Visser en Ben Koks gegevens aangedragen.

Gegevens van buiten de aandachtsgebieden werden ingestuurd door A. Straatsma, Peter de Boer en Ben Koks.

Gebiedsbeschrijving

- Het Oldambt bevat grote en kleine dorpskernen en lintbebouwingen. Het aanwezige bos beslaat ongeveer 600 ha, waarvan het meeste is aangeplant in de laatste 20 jaar. Een groot deel bestaat uit agrarisch cultuurlandschap. Door de meerjarige braaklegging was er in de afgelopen jaren een toename te zien van het aantal roofvogels in dit akkerbouwgebied. De aanwezigheid van de Grauwe Kiekendief is algemeen bekend. In het afgelopen jaar is er door tijdgebrek minder intensief geïnventariseerd.

- Westerwolde ligt in de zuidoosthoek van de provincie. Het beekdallandschap bevat het grootste en oudste bos van Groningen (1800 ha). Het zijn over het algemeen aaneengesloten boscomplexen met veel naaldhout. De bebouwing van de steden (Ter Apel, Ter Apelkanaal, Sellinger, Vlagtwedde) neemt ongeveer 500 ha in beslag. Het agrarische cultuurlandschap is verdeeld in akkerbouw en grasland. Het is een kleinschalig gebied met enkele heideveldjes en hoogveenontginningen.

- Duurswold grenst aan de stad Groningen. Het gebied werd in 1992 voor de eerste keer geïnventariseerd. Het is relatief dun bevolkt en bestaat uit grasland en akkers. Het aanwezige bos, ongeveer 40 ha, ligt erg verspreid. Het bestaat voornamelijk uit loofhoutbosjes waarvan het grootste ongeveer 7 ha is. Sinds enkele jaren is c. 400 ha landbouwgrond ingeplant met snelgroeïende populieren, waar afgelopen jaar weer enkele tientallen hectares zijn bijgekomen. In de 'oudste' aanplant hebben dit jaar voor het eerst Zwarte Kraaien gepoogd te broeden. De aanplant van bomen en enkele min of meer braakliggende percelen zorgden ervoor dat het in de voorafgaande jaren een geschikt gebied was voor muizenjagers.

- Westerkwartier (WK) is een kleinschalig gebied. Het bevat meerdere bebouwingskernen (samen ongeveer 1200 ha). Het gebied bestaat grotendeels uit grasland, waarbij in veel gevallen houtwallen de grens tussen de percelen vormen. Het bos (225 ha) is veelal ouder dan 50 jaar. Het bestaat uit meerdere kleine bosschages en een paar grotere gedeeltes van 15-20 ha. In het gebied liggen geen percelen braak.

Resultaten

Voor elke soort is het "reprosucces" berekend; hiermee wordt het gemiddeld percentage uitgevlogen jongen ten opzichte van het aantal gelegde eieren aangegeven.

Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*

Het aantal gevonden nesten van de Bruine Kiekendief was magertjes dit jaar. Vorig jaar meldden we nog verheugd dat het aantal territoria in het Westerkwartier was toegenomen van drie naar acht, dit jaar was het aantal weer gezakt naar drie.

In het Oldambt was het aantal gemelde territoria kleiner dan vorig jaar, hetgeen waarschijnlijk te wijten is aan minder intensief zoekwerk. De verstoring betrof het leeghalen van het nest in de eifase.

Van de geringde pullen waren er 8 van het mannelijk en 9 van het vrouwelijk geslacht. Het reprosucces bedroeg bij de Bruine Kiekendief 70%.

Tabel 1. Aantallen en broedsucces van Bruine Kiekendieven in Groningen in 1995. *Number of territories and breeding success of Marsh Harriers in the province of Groningen in 1995.*

Gebied <i>Area</i>	Aantal territoria <i>Territories</i>	Aantal succesvol <i>Successful</i>	Aantal mislukt <i>Failed</i>	Onbekend broedsucces <i>Unknown</i>	Aantal verstoord <i>Disturbed</i>	Legsel- grootte (N) <i>Clutch size</i>	Uitgevlogen jongen (N) <i>Fledglings</i>
Oldambt	14	5	3	6	1	-	2.7(4)
Westerwolde	3	3	0	0	0	-	2.0(1)
Duurswold	3	2	1	0	0	3.0(1)	3.0(2)
Westerkwartier	3	3	0	0	0	3.5(2)	2.3(3)

Grauwe Kiekendief *Circus pygargus*

In het Oldambt werden dit jaar 15 paar Grauwe Kiekendieven gevonden (med. Ben Koks). Van 7 nesten werden de jongen geringd, 3 nesten mislukten en van 5 is het resultaat niet precies bekend. Voor het wel en wee van de Grauwe Kiekendief kan worden verwezen naar Koks (1995).

Havik *Accipiter gentilis*

Dit jaar werden 58 uitgevlogen haviksjongen geteld. Van twee nesten kon niet worden achterhaald hoeveel jongen waren uitgevlogen. Bij het moedwillig verstoord broedgeval in Westerwolde (Tabel 2) werd "de nestboom door vandalen omgezaagd nadat de jongen waren uitgevlogen" (N. de Vries). In hetzelfde gebied werd op 13 april een vrouwtje broedend aangetroffen. Een week later was het nest verlaten en werden in de buurt van het nest verdacht veel haviksvoren gevonden. In het Westerkwartier werd dit jaar, anders dan in 1994 maar conform eerdere jaren, vervolging van de Havik geconstateerd. In het Oldambt en het Duurswold was geen sprake van vervolging tijdens de broedperiode. In het Westerkwartier werden twee nesten moedwillig verstoord.

Van de 43 geringde jongen waren er 23 van het mannelijk en 20 van het vrouwelijk geslacht. Het gemiddelde legbegin viel op 31 maart.

Tabel 2. Aantallen en broedsucces van Haviken in Groningen in 1995. *Number of territories and breeding success of Goshawks in the province of Groningen in 1995.* * = nestboom moedwillig omgezaagd na uitvliegen jongen/nesting tree deliberately cut down after fledging.

Gebied Area	Aantal territoria Territories	Aantal succesvol Successful	Aantal mislukt Failed	Onbekend broedsucces Unknown	Aantal verstoord Disturbed	Legsel- grootte (N) Clutch size	Uitgevlogen jongen (N) Fledglings
Oldambt	4	4	0	0	0	-	2.5(4)
Westerwolde	15	12	3	0	0*	-	2.9(9)
Duurswold	2	2	0	0	0	-	2.5(2)
Westerkwartier	9	6	3	0	2	-	2.8(6)

Sperwer *Accipiter nisus*

In het Duurswold nam de Sperwer toe van twee paar in 1994 naar vijf paar in 1995. In een bosje waar vorig jaar geen Sperwer broedde, werden dit jaar 2 succesvolle nesten gevonden. Bij een ander paar dat reeds jaren succesvol jongen grootbracht, werd na het begin van de nestbouw geen mannetje meer waargenomen.

In Westerwolde was het net als vorige jaren matig gesteld met de Sperwer, vooral in vergelijking met het bosarme Duurswold. Hoewel het een bosrijk gebied is, met geschikte sperwerbosjes, werden slechts 6 territoria vastgesteld. Hiervan kon men van één paar melden dat er 4 jongen waren uitgevlogen. Een andere Sperwer werd volgens N. de Vries gepreedeerd.

Van de 26 geringde jongen waren er 14 van het mannelijke en 12 van het vrouwelijke geslacht. Het reproductiesucces was goed: 83% van het aantal gelegde eieren vloog als jonge Sperwer van het nest. Het gemiddelde legbegin viel op 29 april.

Tabel 3. Aantallen en broedsucces van Sperwers in Groningen in 1995. *Number of territories and breeding success of Sparrowhawks in the province of Groningen in 1995.*

Gebied Area	Aantal territoria Territories	Aantal succesvol Successful	Aantal mislukt Failed	Onbekend broedsucces Unknown	Aantal verstoord Disturbed	Legsel- grootte (N) Clutch size	Uitgevlogen jongen (N) Fledglings
Oldambt	3	2	1	0	0	5.0(2)	2.5(4)
Westerwolde	6	1	1	4	0	-	2.9(9)
Duurswold	5	3	1	1	0	4.7(3)	2.5(2)
Westerkwartier	2	2	0	0	0	-	2.8(6)

Buizerd *Buteo buteo*

Ook dit jaar ging het met de Buizerd in het Westerkwartier slecht. In 19 vastgestelde territoria werden vier broedgevallen door mensen verstoord. Drie nesten werden in de eifase uitgehaald en in het vierde geval werd de nestboom omgezaagd. Opvallend is verder dat in vergelijking met vorig jaar in Westerwolde minder broedgevallen werden gevonden (22 tegen 34). Hiervan werd er één vermoedelijk verstoord.

In het Duurswold waren van de zeven territoria er drie bezet door niet-broedende vogels. Een zeer schuwe Buizerd had zijn nest gebouwd nabij een hondenclub. Bij toenemende club-activiteit in de loop van het voorjaar werd het de Buizerd waarschijnlijk te veel. De verstoring in dit gebied werd veroorzaakt door jeugd die onder de nestboom een vuurplaats had gemaakt. Het gemiddelde legbegin van de Buizerd viel op 12 april.

Tabel 4. Aantallen en broedsucces van Buizerds in Groningen in 1995. *Number of territories and breeding success of Common Buzzards in the province of Groningen in 1995.*

Gebied Area	Aantal territoria Territories	Aantal succesvol Successful	Aantal mislukt Failed	Onbekend broedsucces Unknown	Aantal verstoord Disturbed	Legsel- grootte (N) Clutch size	Uitgevlogen jongen (N) Fledglings
Oldambt	6	3	3	0	1	-	2.3(3)
Westerwolde	22	17	3	2	0	-	1.9(16)
Duurswold	7	2	5	0	1	-	-
Westerkwartier	19	14	5	0	4	-	1.9(14)

Torenvalk *Falco tinnunculus*

De dramatiek van 1994 zette zich voort in 1995. In alle vier aandachtsgebieden werden minder territoria gevonden (62 in 1994 tegen 49 in 1995). Het aantal succesvolle territoria verschilde echter nauwelijks; respectievelijk 26 en 30. Opvallend was de late start van het broedseizoen voor deze soort en, ondanks dat, de relatief grote legfels; eind april en begin mei werden er nog vier zes-legfels geproduceerd waar men in deze tijd van het jaar eerder een vijf-legsel kan verwachten (Dijkstra 1988). De verstoring in het Oldambt betrof het omvertrekken en leeghalen van een nestkast.

Van de 67 pullen konden er 61 worden gesekest: 28 mannen tegen 33 vrouwen. Het reproductiesucces bedroeg 89%, terwijl dit vorig jaar slechts 50% bedroeg. Het gemiddelde legbegin viel op 6 mei.

Tabel 5. Aantallen en broedsucces van Torenvalken in Groningen in 1995. *Number of territories and breeding success of Kestrels in the province of Groningen in 1995.*

Gebied Area	Aantal territoria Territories	Aantal succesvol Successful	Aantal mislukt Failed	Onbekend broedsucces Unknown	Aantal verstoord Disturbed	Legsel- grootte (N) Clutch size	Uitgevlogen jongen (N) Fledglings
Oldambt	11	5	1	5	1	5.0(3)	3.8(5)
Westerwolde	11	6	2	3	0	-	3.5(5)
Duurswold	24	15	6	3	0	5.4(9)	4.8(13)
Westerkwartier	3	3	0	0	0	4.0(1)	2.3(3)

Boomvalk *Falco subbuteo*

Hoera, het gaat goed met de Boomvalk. Werd er in de afgelopen jaren slechts één nest gevonden in het Oldambt (1992), dit jaar was het dan eindelijk raak. In het Westerkwartier werden drie territoria gelokaliseerd waar respectievelijk 2, 3 en 3 jonge Boomvalken uitgevlogen. In Westerwolde, Oldambt en Duurswold werd de soort diverse keren waargenomen maar ook dit jaar werden geen nesten gelokaliseerd.

Waarnemingen buiten aandachtsgebieden

De waarnemingen buiten de aandachtsgebieden betreffen voornamelijk Bruine Kiekendieven. In totaal werden nog 43 territoria van deze soort gevonden, waarvan er 20 succesvol waren, van 19 bleef het resultaat onbekend, 3 mislukten en 1 werd verstoord (waarschijnlijk eieren geschud). Verder kwamen nog gegevens van 11 Torenvalken, 6 Buizerds, 2 Haviken en 4 Sperwers binnen. Met uitzondering van 1 mislukte en 1 onbekende uit-

komst-Torenvalk, 2 mislukte Buizerds en 1 onbekende uitkomst-Havik vlogen bij de overige paren succesvol jongen uit.

Verstoring en vervolging

Het jaar 1995 begon weer als vanouds: vergiftiging van minimaal 12 Buizerds en één geklemde Buizerd in de gemeente Slochteren. De dader(s) waren niet op heterdaad te betrappen.

Ook bedreigend, maar helaas legaal, is het aantasten van broedbiotoop. Groningen bestaat uit uitgestrekte vlakten van agrarisch cultuurland, waarin het voorkomen van roofvogels veelal afhankelijk is van geïsoleerde bosjes of ruigtes. In 1995 werden diverse bosjes gekapt of ongeschikt gemaakt voor roofvogels ten behoeve van o.a. slibdumping, honden- en motorclub, terwijl elders nog een autoracebaan op stapel staat. Langs de A7 werd een ruigte, waar eerder een Bruine Kiekendief broedde, opgeruimd ten behoeve van agrarische activiteit.

Hoewel de wetgeving op dit gebied is aangescherpt, blijken economische belangen voorop te staan. Men wil graag iets doen voor natuur en milieu maar het mag niet in strijd zijn met het gemeentebelang.

Conclusie

Al met al was ook 1995 een jaar met goede en slechte tijdingen. Goed gaat het met Havik, Sperwer en de eerste Boomvalken. Wat betreft vervolging is de situatie voor verbetering vatbaar. Met name het systematisch bestrijden van roofvogels dient te worden teruggedrongen. Zolang er mensen zijn die menen dat roofvogels hun belangen bedreigen en schaden, zal het echter dweilen blijven met de kraan open.

Met dank aan Willem van Manen voor het leveren van het programma om de legdata te berekenen.

Summary: Raptor research in the province of Groningen in 1995

Raptor research in the province of Groningen (2078 km²) was mainly concentrated in 4 regions, i.e. Oldambt (large-scale arable farmland, with 600 ha of woodlots), Westerwolde (traditional farmland along streams, with 1800 ha of woodland), Duurswold (mixed farmland, with 40 ha of woodlots) and Westerkwartier (small-scale farmland, 225 ha of woodland). Number of territories and breeding success of Marsh Harrier (Table 1), Goshawk (Table 2), Sparrowhawk (Table 3), Common Buzzard (Table 4), Kestrel (Table 5) and Hobby (3 territories with resp. 2, 3 and 3 fledglings) are given for each region. Several breeding parameters and secondary sex ratio of Marsh Harrier, Goshawk, Sparrowhawk, Common Buzzard and Kestrel are detailed for 1990(91)-95 in Appendix 1. Presently, the province of Groningen is holding the major part of the Montagu's Harrier population in The Netherlands (see Koks 1995, for the Dutch situation in 1994 and 1995).

Literatuur

Dijkstra C. 1988. Reproductive tactics in the Kestrel: a study in evolutionary biology. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen.

Koks B. 1995. Grauwe Kiekendieven *Circus pygargus* in Nederland in 1994 en 1995. De Takkeling 3(3): 32-42.

Adressen:

Johan Vochtelo, Albertstraat 24, 9724 JZ Groningen (050-3127332)

Lex Tervelde, Ten Oeverlaan 44, 9744 GE Groningen

Bijlage 1. Legbegin, legselgrootte, aantal uitgevlogen jongen en secundaire geslachtsverhouding van Bruine Kiekendief, Havik, Sperwer, Buizerd en Torenvalk in Groningen in 1990(91)-95. *Onset of laying, clutch size, number of fledglings and secondary sex ratio of Marsh Harrier, Goshawk, Sparrowhawk, Common Buzzard and Kestrel in the province of Groningen in 1990(91)-95.*

Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*

Jaar Year	Legbegin <i>Onset of laying</i>				Legselgrootte <i>Clutch size</i>				Uitgevlogen jongen <i>Fledglings</i>			
	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N
1991	30/4	10.1	17/4-9/5	3	-	-	-	-	3.0	0.8	2-4	3
1992	30/4	8.8	18/4-13/5	11	5.2	0.4	5-6	5	3.9	0.9	2-5	13
1993	20/4	7.7	13/4-12/5	10	4.6	0.5	4-5	5	3.7	0.4	3-4	10
1994	2/5	9.1	18/4-15/5	12	4.0	0.9	3-6	8	2.7	0.7	2-4	12
Σ	28/4	10.1	13/4-15/5	36	4.5	0.8	3-6	18	3.4	0.9	2-5	38

Legselgrootte/clutch size: 2x 3, 7x 4, 7x 5 en 2x 6, Broedselgrootte/brood size: 8x 2, 11x 3, 15x 4 en 4x 5, Geslachtsverhouding/sex ratio: 63 mannetjes/males en 59 vrouwtjes/females (51.6% mannetjes, n=36 nesten/nests)

Havik *Accipiter gentilis*

Jaar Year	Legbegin <i>Onset of laying</i>				Legselgrootte <i>Clutch size</i>				Uitgevlogen jongen <i>Fledglings</i>			
	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N
1990	3/4	-	-	1	-	-	-	-	3.0	-	-	1
1991	3/4	4.9	27/3-13/4	7	4.0	-	-	1	1.8	0.6	1-3	7
1992	29/3	4.6	20/3-3/4	8	3.6	0.5	3-4	5	2.6	1.0	1-4	8
1993	3/4	6.0	24/3-12/4	8	3.5	0.5	3-4	8	2.7	0.8	1-4	9
1994	30/3	5.0	21/3-9/4	22	3.7	0.4	3-4	11	2.6	0.8	1-4	23
Σ	31/3	5.4	20/3-13/4	46	3.6	0.5	3-4	25	2.5	0.8	1-4	48

Legselgrootte/clutch size: 9x 3 en 16x 4, Broedselgrootte/brood size: 6x 1, 15x 2, 22x 3 en 5x 4, Geslachtsverhouding/sex ratio: 64 mannetjes/males en 58 vrouwtjes/females (52.4% mannetjes; n=48 nesten/nests)

Sperwer *Accipiter nisus*

Jaar Year	Legbegin <i>Onset of laying</i>				Legselgrootte <i>Clutch size</i>				Uitgevlogen jongen <i>Fledglings</i>			
	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N
1991	21/4	-	-	1	7.0	-	-	1	6.0	-	-	1
1992	1/5	5.5	22/4-8/5	7	4.8	1.3	3-7	5	3.4	1.4	1-6	7
1993	26/4	6.0	18/4-9/5	11	4.9	0.7	4-6	9	4.1	0.9	2-5	11
1994	30/4	3.4	14/4-5/5	7	5.0	1.1	3-6	5	4.1	1.0	2-5	7
Σ	28/4	5.7	14/4-9/5	26	5.0	1.1	3-7	20	4.0	1.2	1-6	26

Legselgrootte/clutch size: 2x 3, 4x 4, 8x 5, 4x 6 en 2x 7, Broedselgrootte/brood size: 1x 1, 2x 2, 4x 3, 10x 4, 7x 5 en 2x 6, Geslachtsverhouding/sex ratio: 43 mannetjes/males en 61 vrouwtjes/females (41.3% mannetjes; n=26 nesten/nests)

Buizerd *Buteo buteo*

Jaar Year	Legbegin Onset of laying				Legselgrootte Clutch size				Uitgevlogen jongen Fledglings			
	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N
1990	10/4	3.7	6/4-15/4	3	-	-	-	-	2.7	0.5	2-3	3
1991	10/4	4.2	6/4-17/4	4	-	-	-	-	2.5	0.5	2-3	4
1992	9/4	6.2	1/4-21/4	11	2.4	0.8	1-3	5	1.9	0.8	1-3	11
1993	7/4	6.4	26/3-17/4	14	3.2	0.7	2-4	5	2.2	1.0	1-4	14
1994	7/4	8.9	24/3-24/4	27	2.3	0.6	1-3	10	1.8	0.7	1-3	27
Σ	8/4	7.5	24/3-24/4	59	2.6	0.8	1-4	20	2.0	0.8	1-4	59

Legselgrootte/clutch size: 2x 1, 7x 2, 9x 3 en 2x 4, Broedselgrootte/brood size: 20x 1, 20x 2, 18x 3 en 1x 4

Torenvalk *Falco tinnunculus*

Jaar Year	Legbegin Onset of laying				Legselgrootte Clutch size				Uitgevlogen jongen Fledglings			
	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N
1991	5/5	17.3	14/4-10/6	8	5.3	0.9	4-6	3	3.6	1.7	1-6	9
1992	28/4	17.1	8/4-18/6	24	5.7	0.9	3-7	17	5.0	1.2	1-7	25
1993	20/4	13.9	26/3-7/6	35	5.4	0.8	3-7	29	4.7	1.2	1-7	38
1994	1/5	13.9	12/4-23/5	16	4.9	0.9	4-6	13	3.2	1.1	1-5	16
Σ	26/4	16.2	26/3-18/6	83	5.4	0.9	3-7	62	4.4	1.4	1-7	88

Legselgrootte/clutch size: 2x 3, 9x 4, 17x 5, 30x 6 en 4x 7, Broedselgrootte/brood size: 5x 1, 7x 2, 4x 3, 27x 4, 24x 5, 19x 6 en 2x 7, Geslachtsverhouding/sex ratio: 62 mannetjes/males en 52 vrouwtjes/females (54.4% mannetjes; n=29 nester/nests)

Tekening: Pieter de Haan

Roofvogels in ZO-Friesland in 1995

Christiaan de Vries

Sinds enkele jaren worden de roofvogels in een aantal gebieden in ZO-Friesland min of meer systematisch onderzocht (Figuur 1). In 1995 bedroeg de totale onderzochte oppervlakte 45.502 ha (Tabel 1), waarvan ongeveer 10% is bebost. De onderzochte gebieden zijn verdeeld in referentiegebieden en aandachtsgebieden. In de referentiegebieden zijn alle soorten gebiedsdekkend onderzocht. In de aandachtsgebieden werden de territoria gekarteerd, maar werd niet overal bij de nesten geklommen, met uitzondering van de nesten in Ravenswoud, Fochteloo en de Veenpolders-west. In de Tjongervallei en Beetsterzwaag lag, in verband met geconstateerde systematische vervolging, de nadruk op Havik en Buizerd. Door het verschil in werkwijze zijn de aantallen en percentages succesvolle nesten, voor met name de Buizerd, in de aandachtsgebieden moeilijk onderling vergelijkbaar. In Appelscha, Midden-Opsterland, Zuid-Friesland en Bergum-Garijp werden de roofvogels niet systematisch onderzocht.

Door de volgende mensen werden gegevens verzameld:

Ravenswoud-Fochteloo: Bert Dijkstra, Janco Mulder en Herman Feenstra;

Bakkeveen: Klaas Jager, Jaring Roosma en Christiaan de Vries;

Ureterp: Eddy de Vries, Klaas Jager en Christiaan de Vries;

Tjongervallei: Harm Pool, Jaring Roosma en Christiaan de Vries;

Oranjewoud: Herman en Arjen Dijkman, Eddy de Vries en Klaas Jager;

Olterterp-Lauswolt: Christiaan de Vries;

Beetsterzwaag: Eddy de Vries en Herman en Arjen Dijkman;

Veenpolders-oost: Romke Kleefstra, Klaas Jager, Albert Jan Brink, Herman en Arjen Dijkman en Christiaan de Vries;

Veenpolders-west: Luuk Everts.

In Oranjewoud werd geringd door P. Blanksma, in Ravenswoud-Fochteloo en Appelscha door Janco Mulder en in de overige gebieden door Jaring Roosma.

Tabel 1. Omvang en bodemgebruik in referentiegebieden (R) en aandachtsgebieden (A). Alleen de gegevens van Bakkeveen, Ureterp en Olterterp-Lauswolt zijn exact. De nummers van de gebieden corresponderen met de gebiedsnummers in figuur 1. *Size and main raptor habitats in fully surveyed (R) and partly surveyed (A) areas in the southeastern part of the province of Friesland. Numerals correspond with those in Figure 1.*

Gebied Area	Oppervlak (ha) Area (ha)	Bos (%) Woodland (%)	Heide (%) Heathland (%)	Moeras (%) Marshland (%)
1. Ravenswoud-Fochteloo (A)	3000	10	33	0
2. Bakkeveen (R)	4248	24	7	0
3. Ureterp (R)	4769	3	2	0
4. Tjongervallei (A)	9700	10	1	0
5. Oranjewoud (R)	2150	21	1	0
6. Olterterp-Lauswolt (R)	835	71	2	0
7. Beetsterzwaag (A)	2500	30	6	0
8. Veenpolders-oost (A)	16700	4	0	4
9. Veenpolders-west (A)	1600	6	0	38

Figuur 1. Overzicht van de ligging van de referentie- en aandachtsgebieden in ZO-Friesland. De nummers corresponderen met die in Tabel 1. *Location of study plots in the southeastern part of the province of Friesland in 1995. Numerals correspond with those in Table 1.*

Resultaten

De resultaten worden per soort behandeld waarbij wordt ingegaan op een vergelijking met 1994, bijzonderheden en vervolging. In Tabel 2 staan de vastgestelde aantallen territoria per deelgebied. In Tabel 3 t/m 5 wordt een overzicht gegeven van de gevonden aantallen territoria en broedresultaten per deelgebied van Havik, Sperwer en Buizerd. Een overzicht van mislukte broedgevallen van Havik en Buizerd wordt gegeven in Tabel 6.

Tabel 2. Aantal territoria per soort per deelgebied in ZO-Friesland in 1995. *Number of territories per species per region in SE-Friesland in 1995.*

Gebied Area	Wespendief <i>P. api</i>	Br. Kiek <i>C. aer</i>	Havik <i>A. gen</i>	Sperwer <i>A. nis</i>	Buizerd <i>B. but</i>	T.valk <i>F. tin</i>	B.valk <i>F. sub</i>
Ravenswoud-Fochteloo	0	0	7	1	8	3	2
Appelscha	0	0	5	5	7	1	0
Bakkeveen	2	1	14	14	53	3	3
Ureterp	0	0	7	4	32	4	1
Midden-Opsterland	0	0	3	2	12	2	0
Tjongervallei	0	0	10	7	48	5	1
Friesland-zuid	0	0	3	1	9	0	0
Oranjewoud	1	0	6	13	18	4	1
Olterterp-Lauswolt	1	0	6	6	17	1	0
Beetsterzwaag	0	0	8	7	20	1	1
Bergum-Garijp	0	0	0	1	6	3	0
Veenpolders-oost	0	4	8	2	31	8	0
Veenpolders-west	0	0	3	0	6	1	0
Totaal/Total	4	5	80	63	267	36	9

Wespendief

Evensal in 1994 werden ten westen van Bakkeveen twee territoria vastgesteld. Er werden geen nesten gevonden. Ondanks de vele waarnemingsuren die in boomtoppen werden doorgebracht, werden nimmer prooidragende ouders of uitgevlogen jongen waargenomen. Hieruit mag worden afgeleid dat beide territoria geen succesvol broedgeval hebben opgeleverd (med. W. van Manen). De vrouwtjes van beide paren waren adult. In Oranjewoud is vermoedelijk wel succesvol gebroed. In enkele uren tijd werden daar op één dag 3 voedselvluchten waargenomen, het nest werd echter niet gevonden. In Olterterp-Lauswolt werd een territorium vastgesteld. In januari 1995 werd hier een nest gevonden met daaronder 2 staartpenen van Wespendieven van het voorafgaande jaar.

In Appelscha werden wel Wespendieven waargenomen, maar een territorium werd niet met zekerheid vastgesteld.

Kiekendieven

Op de Duurswouderheide, bij Bakkeveen, werd het gehele voorjaar een volwassen wijfje Bruine Kiekendief waargenomen, een mannetje werd niet gezien. Gedurende enkele weken in maart en april was wel een volwassen mannetje Blauwe Kiekendief aanwezig. Deze werd éénmaal slepend met nestmatereaal waargenomen.

In de Veenpolders is de Bruine Kiekendief nauwelijks gekarteerd. De vier vastgestelde territoria steken mager af bij de schatting (40-80 paar) voor het hele gebied. Rond het Fochteloërveen werden tijdens het broedseizoen enkele malen Grauwe Kiekendieven waargenomen. Een zeker broedgeval werd niet vastgesteld.

Havik

Met de Havik ging het in 1995 slecht. De legselgrootte was redelijk (Bijlage 1), maar het gemiddeld aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar was (met name in Bakkeveen) aan de lage kant. Meer dan de helft van het totale aantal paren met bekende afloop kende een mislukt seizoen. In Appelscha, Ureterp en de Tjongervallei tezamen, slaagden slechts 3 paren erin jongen groot te brengen. Maar liefst 16 broedpogingen, waarvan de helft in de 2 laatstgenoemde gebieden, mislukten door menselijke verstoring. In Ureterp en de Tjongervallei werden van tien vrouwtjes en vijf mannetjes voldoende ruiveren verzameld om de leeftijd te kunnen bepalen. Dit resulteerde in 3 eerstejaars, 5 tweedejaars en 2 derdejaars of oudere vrouwtjes. De vastgestelde leeftijden bij de mannetjes waren respectievelijk: 2 eerstejaars, 1 tweedejaars en 2 derdejaars of ouder. In de overige gebieden waar leeftijden konden worden bepaald, waren de meeste broedvogels volwassen. Met uitzondering van Olterterp-Lauswolt en Beetsterzwaag is de situatie voor wat betreft de leeftijdsamenstelling in de grotere bosgebieden stabiel. In Bakkeveen werden twee territoria minder vastgesteld dan in 1994. Hier werd door het vrouwtje van broedpaar H17 een ei gelegd in het reeds uitgehaalde nest van buizerdpaar B59. Dit ei werd verlaten en het vrouwtje produceerde een vervolglegsel op een ander nest. Het enige jong op dit nest werd vermoedelijk gepreedeerd door het dominante buizerdpaar B59. In het totale werkgebied werden drie vervolglegels vastgesteld. In het bosgebied ten westen van Beetsterzwaag brachten, voor het eerst sinds enkele jaren, twee paren jongen groot. Mogelijk kunnen de Veenpolders in de toekomst een wezenlijk deel van de Friese havikpopulatie herbergen. Het aanwezige bos begint langzamerhand geschikt te worden voor de soort.

Sperwer

De Sperwer ondervindt weinig last van menselijk verstoring. De hoogste dichtheden worden bereikt in de grotere boscomplexen van Bakkeveen en Oranjewoud. In de Veenpolders en de Tjongervallei is de soort mogelijk onderteld. In Bakkeveen is ten opzichte van 1994 weinig veranderd. Vreemd is echter het ontbreken van Sperwers in het Blauwe Bos (250 ha) in 1995. In 1994 werden er nog drie territoria vastgesteld. In de Compagnonsbossen bij Ravenswoud, waar de Sperwer in 1994 afwezig was, werd het afgelopen jaar weer succesvol gebroed. Vóór de grootschalige kap werden in dit gebied jaarlijks drie territoria vastgesteld. Het enige succesvolle paar in Ureterp broedde zeer dicht bij een Buizerd, mogelijk vanwege gebrek aan geschikt broedbiotoop. Op slechts 23 meter afstand van elkaar brachten beide paren gelijktijdig jongen groot.

Incidenteel werden sperwernesten door Haviken gepredeerd. De vastgestelde leeftijdssamenstelling van de broedparen duidt op een stabiele populatie (Bijlage 1).

Buizerd

De Buizerd is overal in ZO-Friesland verreweg de talrijkst voorkomende roofvogel. Er wordt inmiddels veelvuldig succesvol in houtwallen en marginale bosjes gebroed. Alleen in de referentiegebieden is de Buizerd min of meer gebiedsdekkend onderzocht. Dat er in 1995 in deze gebieden meer territoria werden vastgesteld dan in 1994 heeft alles te maken met een intensievere inventarisatie. In de Veenpolders en Ureterp is de soort in vergelijking met voorafgaande jaren vermoedelijk daadwerkelijk toegenomen. Ondanks de hoge dichtheden in de referentiegebieden heeft de Buizerd een slecht jaar achter de rug. De enkele succesvolle broedparen brachten slechts weinig jongen groot (Bijlage 1). Dit heeft waarschijnlijk te maken met het lage muizenaanbod en de hoge waterstanden in de winter van 1994/95. Van de weinige legsels die werden geproduceerd, werd een aantal in de eifase in de steek gelaten. Op enkele nesten verdwenen gedurende een periode met hevige regenbuien één of meerdere jongen. Moedwillige verstoring werd bij 13 nesten vastgesteld, waarbij vooral de eieren werden uitgehaald. Briefjes met een waarschuwing op een aantal nesten rond Ureterp hadden niet het gewenste effect. Opmerkelijk was de vondst van een enkele dagen dode Buizerd in de Tjongervallei op c. 20 m afstand van het nest. Het volwassen vrouwtje was goed op gewicht (1110 gram) en in het nest lag een warm ei dat al een aantal dagen was bebroed. Boven het bosje alarmeerde een volwassen 'broedpaar'. Door het ontbreken van een kropinhoud is de vogel bij het ID-DLO niet verder onderzocht. Het nest is later om onbekende redenen toch mislukt. Dat Buizerds voor verrassingen kunnen zorgen, bleek in Bakkeveen. Hier werd in 1994, in de top van een douglasspar, door een Homo sapiens een nest gebouwd. Dit nest was bedoeld als zitpost om Wespdierven te traceren. In 1995 bleek het nest te zijn opgebouwd en "gekraakt" door een stel Buizerds, wat eens te meer illustreert dat het noodzakelijk is alle nesten grondig te controleren.

Torenvalk

De lage veldmuisstand heeft vermoedelijk het aantal broedparen in verhouding tot voorafgaande jaren doen afnemen. Pas in september en oktober verschenen weer Torenvalken op de tijdens het broedseizoen verlaten broedplaatsen. In een aantal gebieden zijn onlangs nestkasten opgehangen. De Torenvalk verdient in de komende jaren meer aandacht.

Boomvalk

Op vrijwel dezelfde plaats als in 1994 werd in het Mandeveld bij Bakkeveen, een territorium vastgesteld. Het afgelopen jaar bracht het paartje geen jongen groot (in 1994 twee uitgevlogen jongen). Bij dit paartje werd een aantal malen vleermuizen als prooi vastgesteld. Twee nieuwe territoria werden vastgesteld op de Duurswouder heide ten westen van Bakkeveen. Beide paartjes waren niet succesvol. In Oranjewoud zijn uitgevlogen jongen waargenomen. In de Tjongervallei werden 3 pulli geringd. Volgens derden zijn deze later door een Havik opgepeuzeld. In de overige territoria is de afloop onbekend.

Mislukte broedgevallen in ZO-Friesland

Bij 3 verdwenen havikparen in de Tjongervallei werden tevens de jongen (1x) en de eieren (2x) uitgehaald. Zodoende staan deze gevallen twee maal in Tabel 3 vermeld. Vier sperwernesten werden door Haviken gepredeerd. Eén paar werd verstoord door zaagwerkzaamheden en een ander paar werd door huttenbouwende jeugd verstoord. De oorzaken van de overige mislukte sperwerparen zijn onbekend.

Tabel 3. Oorzaken van mislukte broedgevallen van Havik en Buizerd in ZO-Friesland in 1995. *Causes of breeding failure among Goshawks and Common Buzzards in SE-Friesland in 1995.*

Mislukkingsoorzaken <i>Causes of failure</i>	Havik <i>Accipiter gentilis</i>	Buizerd <i>Buteo buteo</i>	Totaal <i>Total</i>
<i>Natuurlijke oorzaken en onopzettelijke verstoring/Natural causes and unintentional disturbance</i>			
Predatie/Depredation	3	1	4
Nest kapot (natuurlijk)/Nest destruction (natural causes)	0	2	2
Zaagwerkzaamheden/Forestry activities	1	0	1
<i>Opzettelijke verstoring/Intentional disturbance</i>			
Ouder(s) dood/verdwenen/Parents dead or disappeared	5	3	8
Nest kapot (mensenwerk)/Nest destruction (human caused)	0	1	1
Nestboom neergehaald/Nesting tree felled	0	1	1
Nest doorschoten/Nest shot through	0	1	1
Eieren uitgehaald of vernield/Eggs taken or destroyed	9	9	18
Eieren geschud/Eggs destroyed	2	1	3
Pulli uitgehorst/Nestlings taken	1	0	1
Pulli dood/verdwenen/Nestlings dead or disappeared	2	2	4
Onbekend/Unknown	19	97	116
Totaal/Total	42	118	160

Summary: Raptors in SE-Friesland in 1995

Monitoring trends and breeding success of raptors took place in nine plots in SE-Friesland in 1995, totalling 45,502 ha (12.4% woodland). Less intensive surveys were carried out elsewhere in the same region (Table 1 and 2, Figure 1). Goshawk, Sparrowhawk and Common Buzzard received particular attention (details in Appendix 1, especially regarding densities, nesting success, mean clutch size, mean number of fledglings, age composition among breeding birds and persecution. Persecution of raptors, especially disturbance of nests and taking of eggs, is still widespread in Friesland (Table 3, Appendix 1).

Adres: Tjaarda 362, 9202 KZ Drachten

Bijlage 1. Aantallen en broedresultaten van Havik, Sperwer en Buizerd in ZO-Friesland in 1995. *Numbers and breeding success of Goshawk, Sparrowhawk and Common Buzzard in SE-Friesland in 1995.*

- 1 = Aantal territoria/Number of territories;
 2 = Aantal gevonden nesten/Number of nests located;
 3 = Aantal succesvolle nesten (%)/Number of successful nests (%);
 4 = Aantal mislukte nesten/Number of nest failures;
 5 = Aantal nesten waarvan resultaat onbekend/Number of nests with unknown outcome;
 6 = Gemiddeld aantal eieren per nest (n)/Mean clutch size (n);
 7 = Gemiddeld aantal jongen per succesvol nest/Mean number of fledglings/successful nest (n);
 8 = Aantal adulte mannen broedend (tussen haakjes: % van totaal aantal mannen)/Number of breeding males in adult plumage (in brackets: % of total number of males);
 9 = Aantal adulte wijfjes broedend (tussen haakjes: % van totaal aantal vrouwen)/Number of breeding females in adult plumage (in brackets: % of total number of females);
 10 = Aantal nesten moedwillig verstoord/Number of nests deliberately disturbed.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
<i>Havik Accipiter gentilis</i>										
Ravenswoud-Fochteloo	7	7	6 (86)	1	0	3.2(6)	2.2(6)	-	-	0
Appelscha	5	5	1 (20)	4	0	2.0(3)	1.0(1)	-	-	0
Bakkeveen	14	11	8 (57)	6	0	2.9(10)	1.8(6)	12(92)	13(100)	1
Ureterp	7	4	1 (14)	6	0	3.7(3)	2.0(1)	4(67)	5(71)	3
Midden-Opsterland	3	2	0 (0)	2	1	3.0(1)	-	-	-	2
Tjongervallei	10	6	1 (50)	8	1	3.4(5)	3.0(1)	3(100)	7(88)	5
Friesland-zuid	3	2	1 (50)	1	1	-	-	1(100)	2(100)	1
Oranjewoud	6	5	3 (50)	3	0	4.0(4)	2.0(3)	5(100)	6(100)	2
Olterterp-Lauswolt	6	4	3 (50)	3	0	3.5(4)	3.0(2)	4(100)	5(83)	0
Beetsterzwaag	8	7	6 (75)	2	0	3.0(1)	2.5(2)	4(100)	5(83)	1
Bergum-Garijp	0	0	0 (0)	0	0	-	-	-	-	-
Veenpolders-oost	8	7	5 (71)	2	1	-	-	1(100)	2(100)	0
Veenpolders-west	3	3	2 (67)	1	0	3.0(1)	3.5(2)	-	2(100)	1
Totaal/Total	80	63	37 (49)	39	4	3.2(38)	2.3(24)	34(92)	47(90)	16
<i>Sperwer Accipiter nisus</i>										
Ravenswoud-Fochteloo	1	1	1(100)	0	0	6.0(1)	6.0(1)	-	-	0
Appelscha	5	5	3(60)	2	0	4.8(4)	3.0(3)	-	-	0
Bakkeveen	14	10	9(64)	5	0	4.8(8)	3.2(9)	3(100)	9(75)	0
Ureterp	4	1	1(33)	2	1	6.0(1)	5.0(1)	-	3(100)	0
Midden-Opsterland	2	1	0(0)	0	2	-	-	-	-	0
Tjongervallei	7	6	4(57)	3	0	5.0(1)	2.0(1)	2(100)	5(100)	1
Friesland-zuid	1	0	0(0)	1	0	-	-	-	-	0
Oranjewoud	13	8	5(63)	3	5	5.3(3)	4.4(5)	6(86)	8(100)	1
Olterterp-Lauswolt	6	3	3(50)	3	0	-	4.0(2)	3	3(75)	0
Beetsterzwaag	7	4	2(100)	0	5	5.0(2)	2.0	1(100)	1(50)	0
Bergum-Garijp	1	1	0(0)	0	1	4.0(1)	-	-	-	0
Veenpolders-oost	2	1	1(100)	0	1	5.0(1)	-	1(100)	1(100)	0
Totaal/Total	63	41	29(60)	19	15	5.0(22)	3.5(24)	16(89)	30(86)	2

Buizerd *Buteo buteo*

Ravenswoud-Fochteloo	8	8	6(75)	2	0	2.7(6)	2.2(6)	-	-	0
Appelscha	7	7	4(57)	3	0	2.4(5)	2.0(4)	-	-	0
Bakkeveen	53	33	13(25)	40	0	2.2(15)	1.6(12)	32(94)	47(96)	2
Ureterp	32	23	7(23)	23	2	2.0(8)	1.8(5)	21(95)	25(96)	5
Midden-Opsterland	12	4	2(50)	2	8	2.0(1)	1.0(2)	-	1(100)	0
Tjongervallei	48	28	8(30)	19	21	2.5(4)	1.8(5)	16(94)	18(90)	3
Friesland-zuid	9	7	4(57)	3	2	-	1.5(2)	-	2(100)	2
Oranjewoud	18	10	4(44)	5	9	-	1.8(4)	12(93)	13(81)	1
Olterterp-Lauswolt	17	13	8(50)	8	1	2.0(3)	1.6(5)	12(100)	13(100)	0
Beetsterzwaag	20	6	5(71)	2	13	2.0(1)	2.0(4)	-	5(100)	0
Bergum-Garijp	6	5	4(80)	1	1	2.5(2)	2.0(4)	3(100)	4(100)	0
Veenpolders-oost	31	21	11(58)	8	12	2.5(4)	1.0(1)	4(100)	5(100)	0
Veenpolders-west	6	6	4(80)	1	1	-	2.0(4)	2(100)	5(100)	0
Totaal/Total	267	171	80(41)	117	70	2.3(49)	1.8(58)	102(95)	138(95)	13

Alarmerende adulte Buizerd, Boswachterij Grollo, april 1994 (Lutje de Jong)

Broedende roofvogels in Friesland in 1995

Johan Krol

In de afgelopen jaren heb ik steeds een uitgebreid overzicht gegeven van geheel Friesland omdat alle gegevens bij mij als coördinator werden ingeleverd. Inmiddels heeft Jaring Roosma een deel van de coördinatie in Friesland op zich genomen. De gegevens van ZO-Friesland zijn apart uitgewerkt (de Vries 1996). De resterende gegevens staan vermeld in Tabel 1.

Tabel 1. Territoria en broedsucces van roofvogels in Friese gebieden in 1995, waarbij T=aantal territoria, S=aantal succesvolle broedgevallen en O=aantal territoria met onbekend broedsucces. *Number of territories (T), number of successful breeding attempts (S) and number of breeding attempts without known outcome of raptors in the province of Friesland (not including Wadden Sea Island nor the southeastern part) in 1995.*

Gebied Area	Br.Kiek			Havik			Sperwer			Buizerd			Torenvalk			Boomvalk		
	<i>C.aer.</i>			<i>A.gen.</i>			<i>A.nis.</i>			<i>B.but.</i>			<i>F.tin.</i>			<i>F.sub.</i>		
	T	S	O	T	S	O	T	S	O	T	S	O	T	S	O	T	S	O
Lindevallei	2	1	0	18	15	0	3	2	0	35	23	0	7	6	0	-	-	-
Sneekmeer	18	10	6	-	-	-	2	1	1	2	1	0	-	-	-	-	-	-
Drogeham	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1	1	1	1	0	-	-	-
Bolsward/Harlingen	2	0	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	0	9	2	0	2
Rottigge Meenthe	-	-	-	3	2	0	-	-	-	4	4	0	-	-	-	-	-	-
Buitenpost	2	1	0	1	1	0	2	0	0	4	3	0	2	2	0	1	0	1
Damwoude	10	7	0	-	-	-	3	3	0	9	7	0	11	9	0	1	1	0
Workum	4	4	0	-	-	-	-	-	-	1	0	0	1	1	0	1	0	1
Noordbergum	1	1	0	1	1	0	2	1	0	6	4	0	2	2	0	2	2	0
Eernwoude	22	0	22	9	0	9	1	0	1	7	0	7	4	0	4	-	-	-
Twijzel	-	-	-	1	1	0	1	1	0	4	2	0	-	-	-	1	1	0
Totaal/Total	61	24	29	33	20	9	14	8	2	75	45	8	37	21	13	8	4	4

Resultaten

Lindevallei: dit referentiegebied van 7200 ha is onderzocht door Tom Jager, Hans Sloot, Freddy de Vries, Thijs van Galen, Kees Kuiper en Jelle v.d. Muur. Tom Jager ringde in 1995 maar liefst 125 pulli. Een nestsucces van 72% voor alle soorten samen is prima, vooral de Havik scoort erg goed met 83% van de broedsels succesvol. Rond Oldeberkoop werden in het verleden regelmatig nesten leeggehaald, nu slaagde 90% van de nesten. Het is echter niet overal hosanna want nabij Oldeholtspade werden 3 legsels verstoord (2x Buizerd, 1x Havik) en van één buizerdnest verdwenen twee jongen onder verdachte omstandigheden.

Sneekmeer en omgeving: door Jan Hendriksma werd melding gedaan van het vernielen van een nest met zwaar bebroede eieren van een Bruine Kiekendief bij de Witte Brekken. Op de voormalige vuilstort te Sneek werd een buizerdnest van eieren ontdaan door eierverzamelaars. Driemaal werd een bigaam mannetje van de Bruine kiekendief opgemerkt.

Drogeham en omgeving: door Sjoerd Hoekstra wordt melding gemaakt van de toekomstige oprichting van een zelfstandige Friese Vogelwacht in Drogeham. Vooruitlopend hierop heeft hij de roofvogels in zijn woonomgeving onder zijn hoede genomen. Waarschijnlijk is het mislukte paar Buizerds door de plaatselijke jeugd van de eieren ontdaan.

Regio Bolsward/Harlingen: Eelco Brandenburg levert gegevens van een zeer uitgestrekt gebied in West Friesland. De broedresultaten blijven helaas onbekend.

Rottige Meenthe en omgeving: Luuk Evers heeft de Haviken en Buizerds in de gaten gehouden. Het mislukte broedpaar Havik zag haar eieren niet uitkomen; Luuk heeft het vermoeden dat de eieren met opzet 'geschud' zijn.

Buitenpost en omgeving: onder coördinatie van Jan Veenstra is de WR Buitenpost actief. De Buitenpostermieden kunnen in het vervolg beter door roofvogels worden gemedend. Een Bruine kiekendief mislukte onder verdachte omstandigheden terwijl de Buizerd met nest en al werd 'opgeruimd'. Nabij Veenklooster werd het nest van een Sperwer verstoord, ook de nesten van bijvoorbeeld Zwarte Kraai en Ekster ondergingen hetzelfde lot. Het andere sperwernest mislukte door slechte nestbouw in het zeer dunne boompje.

Damwoude en omgeving: Romke v.d. Veen heeft ongetwijfeld een plezierige zomer gehad, niet alleen vanwege het fraaie weer maar ook omdat maar liefst 79% van zijn 34 roofvogelterritoria een positief resultaat boekte. Nare berichten over mislukkingen zijn er niet te geven. Houden zo.

Workum en omgeving: Roel Foekema maakte naast de hier gegeven broedparen ook melding van twee paar Steenuiltjes, hetgeen voor deze regio het vermelden waard is.

Noordbergum en omgeving: Janko Dijkstra is pas begonnen aan roofvogelinventarisatie maar heeft de roofvogels, gezien zijn inzending, reeds goed in de peiling.

Eernewoude en omgeving: Albert Ferwerda maakt namens It Fryske Gea melding van een groot aantal territoria in het prachtige natuurgebied rond Eernewoude. Gegevens over broedsucces ontbreken helaas.

Twijzel en omgeving: Sietse v.d. Meulen en Ane Tol maken melding van het plezierige gevoel dat de resultaten steeds beter worden en ze daardoor nog meer plezier in hun werk krijgen. Voorheen werden veel legfels geroofd door de plaatselijke jeugd, zoniet dit jaar.

Summary: Breeding success of raptors in several regions in the province of Friesland in 1995

Raptors were mapped and breeding success monitored in a variety of regions in the province of Friesland (excluding SE-Friesland, for which see de Vries 1996). The results are summarised in Table 1. Overall, breeding success was rather high, although local persecution and nest disturbances were also recorded.

Literatuur

de Vries C. 1996. Roofvogels in ZO-Friesland in 1995. *De Takkeling* 4(1): 32-38

Adres: Het Berouw 11, 9163 JX Nes

Systematisch roofvogelonderzoek in Drenthe in 1995

Willem van Manen

In 1995 werden acht Drentse gebieden min of meer systematisch onderzocht. De volgende personen waren bij het onderzoek betrokken: Sake de Vlas (Noordoost-Drenthe), Rinus Dillerop en Arie Koopmans (Smilde), Willem van Manen, Henk Jan Ottens en Roelof Speelman (Midden-Drenthe), Hans Hasper, René Meek, Marnix ter Beek en Serge ter Beek (Boswachterij Grollo), Roelof Drenthen en Cornelis Toxopeus (Boswachterij Schoonlo), Jannes Santing (Odoorn en wijde omgeving), Rob Bijlsma (Smilde/Berkenheuvel) en Kees van Eerde (Boswachterij Dwingeloo). Gegevens zijn ingevuld op formulieren en opgeslagen bij Willem van Manen, behalve de formulieren van Smilde/Berkenheuvel, deze liggen bij Rob Bijlsma. De ligging van de gebieden is terug te vinden in Takkeling 3(1) uit 1995. De gebieden staan vermeld in Tabel 1, waarbij is vermeld welke soorten vlakdekkend zijn gekarteerd en welke minder systematisch zijn geïnventariseerd. Wespendien zijn door de meeste waarnemers niet geïnventariseerd, vanwege de speciale techniek die hiervoor is vereist. Een aantal gebieden, deels overlappend met gebieden buiten de hier genoemde studie-objecten, is echter dekkend onderzocht (zie onder kopje Wespendif). Boomvalken zijn dermate schaars geworden dat ze nauwelijks nog te inventariseren zijn. De vier territoria worden verderop afzonderlijk besproken.

Tabel 1. Systematisch onderzochte gebieden in Drenthe in 1995. *Systematically surveyed plots in the province of Drenthe in 1995.* N = aantal territoria/number of territories, S = aantal succesvolle broedpogingen/number of successful breeding attempts, V = volledigheid van onderzoek/reliability of survey.

Gebied <i>Plot name</i>	Opp. (ha) <i>Area (ha)</i>	% Bos <i>% wooded</i>	Havik <i>A. gentilis</i>			Sperwer <i>A. nisus</i>			Buizerd <i>B. buteo</i>			Torenvalk <i>F. tinnunculus</i>		
			N	S	V	N	S	V	N	S	V	N	S	V
NO-Drenthe	2500	18	5	2	+	5	4	+	3	1	-	2	1	-
Smilde	6100	5	8	7	+	7	4	+	13	11	-	3	3	-
Midden-Drenthe	6740	23	17	11	+	9	5	+	45	23	+	3	0	+
Boswachterij Grollo	1105	100	5	4	+	5	4	+	13	5	+	0	0	+
Boswachterij Schoonlo	1553	100	11	5	+	3	1	+	13	6	-	0	0	+
Odoorn	21.800	7	16	8	+	10	9	+	48	12	+	46	37	+
Smilde/Berkenheuvel	4466	64	10	8	+	13	6	+	28	15	+	3	1	+
Boswachterij Dwingeloo	1850	73	5	3	+	3	1	+	16	7	+	0	0	+
Totaal <i>Total</i>	46.114	23	77	48		55	35		179	80		57	42	

Resultaten

De resultaten worden per soort behandeld, waarbij wordt ingegaan op een vergelijking met voorgaande jaren, bijzonderheden en vervolgingsperikelen.

Wespendif *Pernis apivorus*

De boswachterijen in Tabel 2 werden onderzocht op Wespendien met behulp van de gebruikelijke methode (Wespendien volgen vanuit de top van een hoge boom) door Willem van Manen, Rob Bijlsma en Henk Jan Ottens. Het resultaat was in 1995 niet

onbevredigend want er werden maar liefst 13 nesten in 25 territoria ontdekt. De meeste nesten (11) waren nieuw en werden daardoor pas in de jongenfase gevonden.

Wanneer geen nest was gevonden, werd op basis van het gedrag van de oudervogels bepaald of er jongen waren. Vooral het gedrag van vrouwtjes in de vroege jongenfase (eerste helft juli) is hierbij cruciaal: ze bebroeden of bewaken dan de jongen en worden zelden boven het bos gezien. Vrouwtjes zonder jongen zijn in deze periode bij mooi weer volop boven het bos te zien. In twee territoria in Boswachterij Smilde werden in augustus uitgevlogen jongen waargenomen, maar bleef de nestplaats onbekend. In 48% van de territoria vlogen jongen uit. Broedgevallen mislukten door het uitblijven van eileg (3) en door havikpredatie in de late jongenfase (1).

Nesten werden gebouwd in lariks (6), douglas (4), sitka (1), grove den (1) en zomereik (1). Het legbegin in tien nesten viel gemiddeld op 24 mei (sd=4.2), uiteenlopend van 19 tot 31 mei. Er vlogen 8x2 en 3x1 jongen uit.

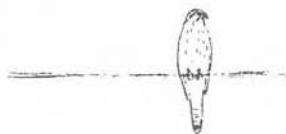
Tabel 2. Aantallen en broedsucces van de Wespandief in onderzochte Drentse boswachterijen. *Number of territories and breeding success of Honey Buzzards in forestries in the province of Drenthe in 1995.*

Gebied <i>Area</i>	Aantal territoria <i>Territories</i>	Gevonden nesten <i>Nests found</i>	Aantal succesvol <i>Successful</i>	Aantal mislukt <i>Failed</i>	Onbekend broedsucces <i>Unknown</i>	Uitgevlogen jongen <i>No. of fledglings</i>
Norg	3	1	1	1	1	2
Anloo	1	1	1	0	0	1
Gieten	2	1	0	2	0	0
Borger	3	3	3	0	0	5
Hooghalen	3	1	1	2	0	2
Grollo	2	1	1	1	0	2
Schoonlo	1	1	0	1	0	0
Smilde/Berkenh.	6	1	2	1	3	3
Dwingeloo	2	1	1	1	0	2
Ruinen	2	2	1	1	0	2
Totaal <i>Total</i>	25	13	11	10	4	19

Havik *Accipiter gentilis*

In 91% van de 77 territoria werd een nest gevonden. Bij minimaal 83% van de paren vond eileg plaats, bij 65% werden jongen geboren en bij 63% vlogen jongen uit. De oudervogels waren overwegend adult: 97% van de mannetjes (n=29) en 91% van de vrouwtjes (n=65). Dit duidt erop dat de populatie tamelijk stabiel is en er nauwelijks jonge vogels aan de bak komen. Haviken begonnen in 1995 laat met eileg (Tabel 3). De legselgrootte en het aantal uitgevlogen jongen bereikten een dieptepunt sinds de start van het onderzoek in 1984. Onder de uitgevlogen jongen waren mannetjes in de meerderheid (58% onder 107 jongen in 46 nesten).

Tekening: Pieter de Haan

Tabel 3. Broedbiologische gegevens van de Havik in Drenthe over de periode 1984-95. *Onset of laying, clutch size and number of fledglings of Goshawks in the province of Drenthe in 1984-95.*

Jaar Year	Legbegin <i>Onset of laying</i>				Legselgrootte <i>Clutch size</i>				Uitgevlogen jongen <i>Fledglings</i>			
	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N
1984	4/4	10.2	18/3-3/5	47	3.7	0.7	2-4	10	2.6	0.9	1-4	64
1985	4/4	7.2	23/3-24/4	71	3.5	0.6	2-4	27	2.9	0.9	1-5	84
1986	6/4	8.8	21/3-28/4	72	3.6	0.8	1-5	32	2.8	0.9	1-5	83
1987	8/4	8.0	23/3-4/5	83	3.4	0.8	2-5	46	2.8	0.9	1-4	96
1988	3/4	8.0	19/3-25/4	84	3.5	0.6	2-5	57	3.0	0.9	1-5	94
1989	1/4	9.0	18/3-5/5	64	3.6	0.7	2-5	23	2.9	0.9	1-5	64
1990	31/3	5.9	21/3-17/4	38	3.4	0.8	2-5	37	2.7	0.8	1-4	41
1991	1/4	5.6	21/3-16/4	41	3.3	0.9	1-5	41	2.8	1.0	1-4	41
1992	1/4	7.7	17/3-22/4	50	3.4	0.7	2-6	49	2.6	0.8	1-4	48
1993	2/4	8.9	13/3-26/4	45	3.7	1.0	2-6	51	2.9	1.1	1-5	45
1994	4/4	8.4	17/3-1/5	58	3.2	0.7	1-5	55	2.6	0.8	1-4	54
1995	6/4	7.7	17/3-24/4	53	3.1	0.6	2-5	57	2.5	0.8	1-4	46

Sperwer *Accipiter nisus*

In 96% van de 55 gevonden territoria werd een nest gevonden. Dit hoge percentage heeft te maken met de manier van inventariseren, waarbij niet zozeer op waarnemingen van oudervogels alswel op de sporen rond nesten wordt gelet. Zijn deze sporen eenmaal ontdekt, dan is een nest doorgaans snel gevonden. Bij minimaal 93% van de paren werd eileg vastgesteld, bij 76% werden jongen geboren, en bij 62% vlogen jongen uit.

De leeftijd van de oudervogels was meest adult: 90% van de mannetjes (n=20) en 91% van de vrouwtjes (n=45). Sperwers begonnen in 1995 vroeg met de eileg (Tabel 4), echter zonder dat dit resulteerde in grote legfels en grote aantallen uitgevlogen jongen. Net als bij de Havik bestond de meerderheid van de jongen uit mannetjes (54% bij n=139).

Tabel 4. Broedbiologische gegevens van de Sperwer in Drenthe over de periode 1984-95. *Onset of laying, clutch size and number of fledglings of Sparrowhawks in the province of Drenthe in 1984-95.*

Jaar Year	Legbegin <i>Onset of laying</i>				Legselgrootte <i>Clutch size</i>				Uitgevlogen jongen <i>Fledglings</i>			
	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N	Gem Mean	SD SD	Spreiding Range	N
1984	2/5	6.6	19/4-17/5	39	4.6	0.9	3-6	11	4.1	1.2	1-6	49
1985	5/5	7.0	19/4-30/5	46	4.9	0.8	3-6	17	3.4	1.3	1-5	44
1986	3/5	4.4	24/4-15/5	54	5.0	0.8	3-7	19	3.7	1.3	1-7	63
1987	4/5	6.4	15/4-26/5	66	4.8	1.1	3-7	20	3.7	1.2	1-6	64
1988	1/5	6.8	11/4-9/5	77	4.8	0.7	3-6	40	4.1	1.3	1-6	78
1989	29/4	6.3	11/4-9/5	38	5.1	0.9	3-7	26	3.9	1.4	1-6	43
1990	2/5	5.8	21/4-15/5	31	5.1	0.9	4-7	27	4.2	1.4	1-7	30
1991	5/5	8.2	21/4-22/5	43	4.4	1.0	1-6	43	4.1	1.0	1-6	33
1992	2/5	8.3	18/4-30/5	40	4.7	0.8	2-6	39	3.8	1.3	1-6	33
1993	28/4	8.4	17/4-21/5	38	4.9	0.9	3-6	41	4.0	1.3	1-6	35
1994	1/5	6.5	19/4-22/5	42	4.7	0.7	3-6	40	4.0	1.0	1-5	32
1995	29/4	6.5	19/4-17/5	42	4.9	0.9	2-6	40	4.0	1.3	1-6	33

Buizerd *Buteo buteo*

Met 179 territoria was de Buizerd in de onderzochte gebieden veruit de talrijkste soort. In 76% van de territoria werd een nest gevonden en minimaal 61% van de paren ging over tot eileg. Bij 51% werden jongen geboren en 45% van de paren bracht jongen groot.

Onder de oudervogels werden in 1995 nauwelijks juveniele exemplaren aangetroffen: onder mannetjes 0.8% (n=124) en onder vrouwtjes 1.4% (n=140). Dit heeft er vermoedelijk mee te maken dat de populatie stabiel is, in de broedpopulatie weinig sterfte optreedt en de surpluspopulatie deels ook uit adulte vogels bestaat. Bovendien begon 1995 als een slecht veldmuizenjaar, wat het voor de onvolwassen vogels extra moeilijk zal hebben gemaakt zich een plaats in de broedpopulatie te veroveren. Zoals verwacht bij een slecht muizenjaar werd laat gestart met eileg (Tabel 5) en werden sinds 1985 niet meer zo weinig eieren per paar gelegd. Door een lange periode regenachtig weer in juni stierven veel jongen in het nest door onderkoeling en voedselgebrek, resulterend in een minimaal aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest.

Tabel 5. Broedbiologische gegevens van de Buizerd in Drenthe over de periode 1984-95. *Onset of laying, clutch size and number of fledglings of Common Buzzards in the province of Drenthe in 1984-95.*

Jaar	Year	Legbegin				Legselgrootte				Uitgevlogen jongen			
		Gem	SD	Spreiding	N	Gem	SD	Spreiding	N	Gem	SD	Spreiding	N
		Mean	SD	Range	N	Mean	SD	Range	N	Mean	SD	Range	N
1984	9/4	8.5		20/3-9/5	82	2.4	0.7	1-3	18	2.0	0.8	1-4	98
1985	11/4	8.2		20/3-16/5	72	2.1	0.6	1-3	15	1.9	0.6	1-3	82
1986	10/4	7.4		28/3-14/5	117	2.8	0.7	2-5	25	2.2	0.8	1-4	129
1987	9/4	6.5		28/3-28/4	98	2.6	0.5	2-4	40	2.1	0.7	1-3	116
1988	5/4	9.7		22/3-18/5	130	2.9	0.6	2-4	70	2.5	0.8	1-4	145
1989	5/4	9.6		21/3-9/5	93	3.1	0.9	1-5	37	2.7	0.8	1-5	107
1990	4/4	8.1		17/3-2/5	60	2.8	0.7	1-4	50	2.4	0.9	1-4	71
1991	8/4	8.4		24/3-28/4	51	2.4	0.7	1-4	37	1.8	0.8	1-4	70
1992	9/4	8.2		23/3-29/4	69	2.3	0.6	1-4	76	1.9	0.6	1-3	66
1993	3/4	9.1		15/3-9/5	92	2.8	0.7	1-4	94	2.5	0.7	1-4	91
1994	6/4	6.3		23/3-26/4	86	2.3	0.7	1-4	107	1.9	0.7	1-4	86
1995	9/4	5.7		30/3-22/4	79	2.2	0.5	1-4	85	1.7	0.6	1-3	74

Torenvalk *Falco tinnunculus*

In totaal werden 57 territoria vastgesteld, waarvan de meeste in Odoorn (Tabel 1). Het aantal territoria in Odoorn nam weinig af vergeleken met andere gebieden.

Er werden 56 nesten gevonden en in minimaal 46 (82%) werden eieren gelegd, gemiddeld 5.2 (sd=0.9, n=43), variërend van 3-7 eieren. Van 42 nesten (73%) vlogen jongen uit, gemiddeld 4.2 (sd=1.3, n=41). Gemiddeld werd het eerste ei gelegd op 1 mei (sd=7.2, n=43), uiteenlopend van 18 april tot 17 mei. Ondanks het slechte muizenjaar presteerde de Torenvalk (in Odoorn) redelijk.

Boomvalk *Falco subbuteo*

Met de Boomvalk was het in 1995 droevig gesteld. De switch naar beekdalen, zoals vorig jaar werd verondersteld, lijkt niet echt door te zetten. Vier territoria werden er gevonden respectievelijk in het Asserbos, bij Loon, Achter de Strengen bij Borger en in Boswachterij Grollo. In twee daarvan werden nesten gevonden. In het Asserbos werden op een oud kraaienest in een grove den drie eieren gelegd en vlogen drie jongen uit. Op 1 juni werd

hier het eerste ei gelegd. Het tweede nest bij Achter de Strengen bevatte op 6 juli één ei. Op 28 juli was het nest leeg.

Vervolg

In Noord-oost-Drenthe werd bij Oudemolen (Voorste Veen) een haviksnest in de vroege eifase met hagel doorschoten. Enkele kilometers noordelijker, bij Zeegse (Witveen), werden vrijwel onder een bezet haviksnest tien dode Kauwen en Zwarte Kraaien aangetroffen. Bij de volgende controle lagen er drie koude, bevruchte eieren in het nest.

In Midden-Drenthe werd tussen Eldersloo en Ekehaar een buizerdnest in de eifase met hagel doorschoten. Mogelijke dader is een oudere jager die zijn ideeën over roofvogels meestal niet onder stoelen of banken steekt. Het is de vraag of het doorschieten van een nest voor deze jager wel zo'n probaat middel is. In eerdere jaren lukte het nog wel, maar in 1995 miste het schot, ondanks de afstand van niet meer dan vijf meter, het centrum van het nest en vlogen de jongen alsnog uit. In Boswachterij Odoorn vlogen voor het zoveelste jaar in successie geen jonge Haviken en Buizerds uit. Direct ten zuiden van de boswachterij (Klijndijk) werden een buizerd- en een haviksnest in de eifase doorzoeff met hagel.

Summary: Systematic raptor research in the province of Drenthe in 1995

From 1984 onwards, raptors in several study areas in the province of Drenthe have been studied quantitatively by means of standardized mapping, nest searching, controlling nests, ringing, taking biometrics, identifying age of territory-holders, sexing nestlings and searching for prey items. Not all sites have been studied in each year over the period of 1984-95. Those studied in 1995 are depicted in Table 1, covering 146 km² of which 23% is afforested.

Honey Buzzards received special attention by a few specialists, who covered almost the entire province. 13 nests were found in 25 territories (Table 2); 19 young fledged from 11 nests (8x 2, 3x 1). Mean onset of laying in 10 nests was 24 May (SD=4.2, range 19-31 May). Nesting trees were *Larix leptolepis* (6), *Pseudotsuga menziesii* (4), *Picea sitchensis* (1), *Pinus sylvestris* (1) and *Quercus robur* (1).

Nests were located in 91% of 77 territories of Goshawks; at least 83% of these pairs produced clutches, in 65% of the pairs eggs hatched and in 63% of the pairs young fledged. The majority of breeding birds were >2 years old (97% of 29 males, 91% of 65 females), indicating a stable population. Secondary sex ratio was in favour of males (58% of 107 young at ringing age). Onset of laying, clutch size and number of fledglings (including SD, range and numbers) over 1984-95 are specified in Table 3.

Nests were located in 96% of 55 territories of Sparrowhawks, resulting in egg-laying in 93%, hatching in 76% and fledging in 62% of the cases. Most breeding birds were adult: 90% of the males (n=20) and 91% of the females (n=45). Onset of laying, clutch size and number of fledglings (including SD, range and numbers) are given in Table 4. Secondary sex ratio among 139 nestlings was 54% in favour of males.

Common Buzzards are the most abundant avian predators, with 179 territories found in the study plots; nests were located in 76% of these territories and 61% of the pairs started egg-laying. Hatching and fledging occurred in 51 and 45% of the territories respectively. Very few breeding birds were in first year plumage: 0.8% of males (n=124) and 1.4% of females (n=140). Onset of laying took place between 30 March and 22 April (mean 9 April, Table 5), mean clutch size was 2.2 eggs and mean number of fledglings in successful pairs 1.7, the latter value being the lowest in the period 1984-95 (Table 5).

Mean clutch size in Kestrels was 5.2 (SD=0.9, range 3-7, n=43), mean number of fledglings 4.2 (SD=1.3, n=41) and mean onset of laying 1 May (SD=7.2, n=43, range 18 April-17 May), despite a low in vole numbers. Hobbies have almost disappeared from the study plots in Drenthe, only 4 territories being found in 1995 (2 nests: one failed, another raised 3 nestlings with 1 June as onset of laying).

Adres: Groenkampen 123, 9407 RM Assen

Roofvogels in de rest van Drenthe in 1995

Hans Dekker

In 1995 is door 46 medewerkers getracht zo veel mogelijk gegevens over territoria van roofvogels buiten de referentiegebieden bijeen te brengen. Tevens werden gegevens over vervolging verzameld. Helaas zijn in vergelijking met 1994 een aantal gebieden onderbelicht gebleven, zoals het Hunzedal en de omgeving van Wilhelminaoord en Hoogeveen. Daarentegen zijn er meer gedetailleerde gegevens verzameld in een tot voor kort onderbelicht gebied rond Zuidwolde. Er is nog steeds een grote behoefte aan extra medewerkers, gezien de niet-geïventariseerde "witte" gebieden. Het doel blijft het verzamelen van zoveel mogelijk gegevens op een gestandaardiseerde manier.

De volgende personen hebben gegevens ingestuurd: H. van Berkel, M. Beukeveld, L. Blaauw, R.H. Blauw, J. Blauwgeers, H. Böhmers, C. Boxem, J. van Buren, A. Dekker, H. Dekker, K. van Eerde, J. Eitens, J. Everts, H. Feenstra, A. Fonk, F. Germes c.s., J. Grotenhuis, D. Haanstra, H. Habers, J. Hein, A. Hidding, J. Hingstman, R. Jonker, B.J. Keukenkamp, J. Kleine, J. Klok, W. Klok, G. Komduur, G. Kruihof, F. Mager, W. van Manen, J. Mulder, J. Musche, J. Nicolai, T. Otten, J. Pater, E. Puyman, J. Ram, D. Rozeboom, J. Rozeboom, J. v.d. Sleen, I. Sterken, L. Trul, H. v.d. Velde, F. van Vemden, B. Versluijs, R. Vierhoven, Jo Winter, S. Waasdorp en M. Wieland.

Resultaten

Om het overzicht van de in 1995 verzamelde gegevens hanteerbaar te houden is Drenthe op basis van de atlasblokkenstructuur verdeeld in 5 regio's:

- Noordwest - ten NW van Amersfoortcoördinaat 240-550;
- Noordoost - ten NO van Amersfoortcoördinaat 240-550;
- Midden - tussen de coördinaten 230-550, 250-550, 230-525 en 250-525;
- Zuidwest - resterende deel ten W van X-coördinaat 240;
- Zuidoost - resterende deel ten O van X-coördinaat 240.

De regio's zijn zo gekozen, dat grotere onderzoeksgebieden in één regio liggen. In regio NW gaat het bijvoorbeeld om het Peizer- en Leekstermeergebied, alsmede om het Fochteloërveen. De regio NO bestaat onder meer uit de grote boswachterijen Gieten en Borger. Midden Drenthe omvat o.a. het Mantinger- en Balingersand en landgoed de Klencke. ZW-Drenthe omvat o.m. het nationaal park Dwingelderveld, de Reest en Havelterberg, terwijl in ZO-Drenthe het Bargerveen ligt. In een aantal regio's zijn referentiegebieden (zie het artikel van Willem van Manen elders in deze Takkeling) gelegen, waardoor de gepresenteerde aantallen in Tabel 1 soms laag lijken.

De lichte stijging in het aantal *Wespendieven* ten opzichte van vorig jaar heeft mogelijk te maken met intensievere inventarisaties specifiek gericht op deze soort. Door de teruggetrokken levenswijze wordt deze soort in oppervlakkig geïventariseerde grotere bosgebieden onderteld.

Uit de omgeving van Schoonebeek is een melding binnengekomen van een territorium van een paartje *Rode wouw*. In het gehele broedseizoen zijn de vogels waargenomen. Aangezien Schoonebeek aan de grens met Duitsland ligt, kunnen de vogels ook in Duitsland hebben gebroed. Een nest aan Nederlandse zijde is niet gevonden. Al eerder zijn in

dit gebied waarnemingen uit het broedseizoen bekend, zodat het niet uitgesloten is dat deze soort hier vaste voet aan de wal probeert te krijgen.

De *Bruine Kiekendief* is veel minder vastgesteld dan in 1994 (26). Dit heeft o.m. te maken met het niet tellen van grote delen van het Hunzedal. In de gebieden waarvan wel gegevens zijn binnengekomen lijkt de stand stabiel.

De *Blauwe Kiekendief* blijft helaas zeer schaars. Ogenscheinlijk geschikte gebieden, zoals het Dwingelderveld blijven leeg, op een enkele overzomerende vogel na.

Tabel 1. Aantal gemelde territoria van roofvogels in de Drentse deelgebieden in 1995. *Number of territories in several parts of the province of Drenthe in 1995 (excluding raptors in study plots mentioned in van Manen 1996).*

Soort/Species	NW	NO	Midden	ZW	ZO	Totaal
Wespandief <i>Pernis apivorus</i>	3	5	2	2	1	13
Rode Wouw <i>Milvus milvus</i>	0	0	0	0	0-1	0-1
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	5	0	0	1	2	8
Blauwe Kiekendief <i>C. cyaneus</i>	0	0	0	0	2	2
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	26	6	20	21	25	98
Sperwer <i>A. nisus</i>	8	5	8	9	21	51
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	93	14	24	55	29	215
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	4	0	8	25	46	83
Boomvalk <i>F. subbuteo</i>	3	1	0	10	9	23

De *Havik* wordt frequenter opgemerkt dan de *Sperwer*. Toch zijn ook hier de aantallen lager dan verwacht. In sommige gebieden, zoals rond Veenhuizen en op de rug van Roden, worden door meerdere vrijwilligers de bossen nauwkeurig uitgekamd. De door hun gevonden aantallen zijn dan ook relatief hoog.

De *Sperwer* is voor veel waarnemers een moeilijk te ontdekken vogel. De aantallen zijn daarom laag. Daarbij komt, dat door het streven naar meer natuurlijk bos en door het ouder worden van bossen, dichte naaldhoutopstanden minder voorkomen. Het favoriete broedbiotoop van de *Sperwer* wordt daardoor schaarser.

Van *Buizerd* en *Torenvalk* was volgens een groot aantal waarnemers het broedsucces aan de lage kant. Er kwamen veel broedsels met 1 à 2 jongen voor. Deze geringe aantallen zijn waarschijnlijk een gevolg van een lage muizenstand. De *Torenvalk* is wederom zwaar onderteld. In delen van de regio's ZW en ZO wordt de *Torenvalk* consequent geïnventariseerd. De aantallen zijn daar dan ook veel hoger.

De *Boomvalk* blijft -zoals het nu lijkt- redelijk stabiel. Zo is de stand in het nationaal park Dwingelderveld stabiel op 4 paar, terwijl in het Bargerveen de populatie de laatste jaren rond de zes paar schommelt. Opmerkelijk is echter dat in genoemde gebieden zelden (succesvolle) nesten worden gevonden.

Vervolging

Het lijkt met de vervolging van roofvogels in Drenthe maar niet te verbeteren (zie ook het stuk van Jan Schipperijn in deze Takkeling). In 1995 zijn weer een behoorlijk aantal gevallen van vervolging gemeld. Zo zijn in de omgeving van Tiendeveen twee keer dode Haviken gevonden. De laatste keer rond Kerst lag een nog warme vogel naast een ogenschijnlijk vergiftigde duif. Onderzoek moet uitmaken of hier inderdaad sprake is van vergiftiging. In de omgeving van Mantinge zijn dode Buizerds gevonden.

In Noord-Drenthe werd bij een nest van een Bruine Kiekendief een pad naar het nest gevonden. Tevens was het riet rond het nest platgetrapt door overmatig bezoek, wat niet bevorderlijk is voor het slagen van een broedgeval. Ook bij Emmen is een broedsel, in dit geval van een Havik, mislukt door een teveel aan pottekijkers.

In de omgeving van Steenberg, waar het al vaker niet pluis was, werden ook in 1995 enkele gevallen van vervolging vastgesteld. Zo werden gedode buizerdjongen op het nest aangetroffen, is een nest van een Buizerd kapot gemaakt en zijn jonge Buizerds uit het nest gehaald. Ook van de Havik zijn in Noord-Drenthe enige broedsels verstoord.

In Schoonebeek is de nestboom van een havikpaar omgezaagd en zijn eieren van een aantal buizerdparen op de grond aangetroffen. Bij Emmen zijn hagelresten in het nest van een Havik aangetroffen. Het broedsel aldaar is mislukt. In Hooghalen is een nest met daaronder drie dode Buizerds gevonden. In de omgeving van Rolde zijn een dode Buizerd, Havik en Sperwer aangetroffen in een gebied, waar al vaker vervolging is vastgesteld. In Odoorn is een nest doorzeeft met hagel; later werd het nest geheel verwijderd. Tevens zijn door onderzoek door het ID-DLO vergiftigingsgevallen vastgesteld in Zeijen, Loon en Fluitenberg.

Kortom, er is op het gebied van de bestrijding van de vervolging nog volop werk aan de winkel. Opletten en het geven van juiste voorlichting is dan ook nog steeds dringend noodzakelijk.

1996

In 1996 wordt getracht meer mensen bij de inventarisatie te betrekken. Er zijn nog steeds witte plekken op de kaart. Vrijwilligers die willen meewerken kunnen contact met mij opnemen. Tevens blijft het van belang alle geconstateerde vervolgingsgevallen aan mij door te geven. In overleg met de betrokkenen zal dan worden afgesproken hoe te handelen.

Summary: Raptors in the remaining part of the province of Drenthe in 1995

In addition to standardized monitoring and tracking breeding success in fixed plots (*cf.* van Manen 1996), raptors are being surveyed in most other parts of the province of Drenthe as well. Sampling here is less standardized, using a variety of methods, from monitoring a single nest to low-intensity mapping, ringing and covering small plots. However, these data form a substantial addition to the material from standardized plots, as can be seen from Table 1. Important extra information was gathered on Honey Buzzard, Goshawk, Sparrowhawk, Common Buzzard, Hobby and Kestrel. A single Red Kite may have bred just across the border in Germany. Many cases of human persecution were recorded.

Literatuur

van Manen W. 1996. Systematisch roofvogelonderzoek in Drenthe in 1995. *De Takkeling* 4(1): 41-45

Adres: Provincie Drenthe, Postbus 122, 9400 AC Assen

Tekening: Pieter de Haan

Roofvogelonderzoek in Overijssel in 1995

Nico Driesen

(Werkgroep Roofvogels Overijssel)

In 1995 is in Overijssel een begin gemaakt met het opzetten van een netwerk van contactpersonen ten behoeve van de roofvogelmonitoring in Overijssel. Daarvoor is in januari een brainstorm-bijeenkomst belegd in Hellendoorn. Er zijn verschillende zaken die voor verbetering in aanmerking komen besproken. Eén van die zaken betreft de verbetering van de communicatie tussen de Werkgroep Roofvogels Overijssel en de mensen die het veldwerk verzorgen. Het opzetten van het genoemde netwerk was een logisch gevolg. Tot nu toe hebben elf personen zich bereid verklaard om als regio-contactpersoon op te treden. Verder worden een aantal gebieden al jaarlijks volledig geïnventariseerd zodat daar geen behoefte was aan een contactpersoon. Taken van de regio-contactpersonen zijn:

- Fungeren als aanspreekpunt voor de roofvogelmonitoring in de eigen regio;
- Het verzamelen van de monitoring-gegevens;
- Een bijdrage leveren aan de verslaglegging;
- Verbeteren van de communicatie tussen de betrokken personen en instanties.

Natuur en Milieu Overijssel verzorgt het secretariaat voor de Roofvogelwerkgroep Overijssel en fungeert als doorgeefluik naar de WRN. In 1995 is begonnen met het opslaan van de gegevens in een database bestand. Deze database is opgezet volgens de formulieren die door de WRN worden gebruikt.

Resultaten

De provincie Overijssel omvat 3928 km², waarvan ongeveer 9.4% bebost is. In de meeste delen van de provincie is op enigerlei wijze onderzoek naar roofvogels verricht, van intensief (bijvoorbeeld De Weerribben) tot extensief. In de oostelijke helft van de provincie zijn de hiaten in de dekking het grootst.

Veel bijdragen van coördinatoren gingen wat dieper in op (mogelijke) vervolging. Het geval Heino zal hier niet nader worden behandeld (zie Takkeling 3(3): 64-69). Hieronder volgt een samenvatting van de resultaten over 1995 (Tabel 1), waarbij in de tekst wordt ingegaan op andere gevallen van (mogelijke) vervolging en verstoring.

Tabel 1. Overzicht van de gemelde territoria, gevonden nesten, gecontroleerde nesten en aantal uitgevlogen jongen (van de gecontroleerde nesten) van roofvogels in Overijssel in 1995. *Territories registered, nests found within occupied territories, nests controlled and number of fledglings (from nests controlled) of raptors in the province of Overijssel in 1995.*

Soort <i>Species</i>	Territoria <i>Territories</i>	Nesten <i>Nests</i>	Gecontroleerde nesten <i>Controlled nests</i>	Uitgevlogen jongen <i>Fledglings</i>
Wespendief <i>Pernis apivorus</i>	12	8	7	11
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	23	20	12	17
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	77	65	62	96
Sperwer <i>A. nisus</i>	82	72	54	154
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	244	227	163	237
Boomvalk <i>Falco subbuteo</i>	18	13	9	22
Torenvalk <i>F. tinnunculus</i>	74	62	47	120

Volwassen vrouwtje Wespindief op nest in lariks, Havelterberg, juli 1994 (Herman Gruppen)

- In Windesheim zijn sinds half mei geen Buizerds meer waargenomen, terwijl er doorgaans drie paren verblijven. In een nestkast op het terrein van de Centrale Harculo broedde een paartje Torenvalken. Op een bepaald moment waren alle jongen verdwenen. Het mannetje is dood op het terrein gevonden.

- In Staphorst deden de muizeneters het ondanks het natte voorjaar redelijk. Er zijn geen onregelmatigheden geconstateerd in dit onderzoeksgebied. Niet alle jongen zijn geringd. Net toen de jongen ringbaar waren, was het zeer slecht weer. De bomen waren te glad om te beklimmen.

- De mensen in de regio Kampen hebben zich in de afgelopen jaren vooral toegelegd op de boswachterij Roggebotzand en het Reve-Abbertbos (Oostelijk Flevoland). De roofvogel-monitoring in 1995 heeft zich ook tot deze gebieden beperkt. De bedoeling is om in de komende jaren de activiteiten naar het Overijsselse gedeelte uit te breiden. De stand van de Buizerd was van 1991 tot 1994 vrij stabiel, maar er werd op maar 8 nesten gebroed terwijl in het voorjaar bij 19 nesten activiteit is waargenomen. Met de Havik is het, net als met de Buizerd, niet zo erg best gegaan het afgelopen jaar. De laatste 3 jaar zijn steeds 6 territoria van de Havik vastgesteld. Alleen in 1994 zijn uit alle nesten jongen uitgevlogen. Verder mochten we ook dit jaar weer de Wespindief als broedvogel in het Roggebotzand verwelkomen (zie Bijlsma & de Roder in deze Takkeling). Van de Sperwer werd één territorium ontdekt, tegen vijf in 1994.

- In het noordelijk gedeelte van de Sallandse Heuvelrug (SBB) is in februari de inventarisatie van start gegaan. Pas half mei was het gehele gebied doorgestuurd. Daardoor zijn de balts en de verdere activiteiten rond de horsten voor een groot gedeelte gemist. Er zijn twee broedgevallen van Havik en één van Buizerd vastgesteld. Eén van de Haviken ving

geregeld postduiven, zoals werd vastgesteld aan de hand van de 14 ringen die onder de plukboom en het horst werden gevonden.

- Door enkele vogelaars/IVN-ers is in het zuidelijke gedeelte van de Sallandse Heuvelrug een succesvol broedgeval van een Raaf geconstateerd. Ook is door hen een territorium van de Boomvalk vastgesteld.

- In de omgeving van Hertme is een dode Buizerd aangetroffen. Het dier was in verre-gaande staat van ontbinding. In de buurt ervan lag een dode Ekster. Vermoedelijk zijn beide dieren geschoten. In hetzelfde bos zijn aangevreten kippeneieren gevonden (gif?).

- In Zuid-Salland is in een peppelbos aan de Raalterweg (Veldhuis), net als in 1994, een buizerdnest doorgeschoten. Hiervan is aangifte gedaan. Opvallend is dat c. 100 meter verderop een nieuw nest is gemaakt, nu met een eerstejaars vrouwtje als broedvogel. Uit het vervolglees van 2 eieren is 1 jong uitgevlogen. Het jong is geringd.

- In Hellendoorn is in september een Buizerd aangetroffen in een kraaienvangkooi. Vier dagen later bleek dat het dier niet was vrijgelaten en dood in de kooi lag. Er is aangifte gedaan bij de plaatselijke politie. De politie heeft de zaak verder in onderzoek.

- De inventarisatie in Ommen en omstreken had een moeizame start in 1995 (Han Bouman). Van de Havik werden 4 nesten gevonden (9 jongen), van de Buizerd 7 nesten (13 jongen) en van de Boomvalk 1 nest (3 jongen). Van de Wespindief bleef de nestplaats onbekend, maar er werd wel een uitgevlogen jong waargenomen. Er werden slechts enkele roofvogeljongen geringd. Van de Buizerd werd één nest verstoord door predatie.

- In Ommen is ten behoeve van uitbreiding van een camping begin dit jaar een stuk bos gekapt. In één van de bomen bevond zich een, dit seizoen nog niet bewoond, buizerdnest.

- Zuid-Twente en Hamaland (D): zie Rosendaal *et al.* elders in deze Takkeling.

- Eind december 1994 werd in Nieuwleusen door een jager, volgens eigen verklaring per abuis, een Buizerd doodgeschoten. De betrokken jager werd gehoord en bekende. Proces-verbaal is opgemaakt.

- Op 31 maart werden door een toezichthouder van Natuurmonumenten in de Otterskooi in Dwarsgracht 3 dode, in staat van ontbinding verkerende Buizerds gevonden. De vogels waren niet meer geschikt voor onderzoek. Mogelijk dat deze zaak iets te maken heeft met de op 7 november 1994 op nagenoeg dezelfde plaats gevonden 3 dode Buizerds. Uit onderzoek van het ID-DLO bleek dat de laatste waren vergiftigd.

- In april werden tussen de Luyteinweg en het kanaal Steenwijkerdiep (Wetering) een drietal plastic duiven aangetroffen. Deze duiven waren voorzien van een drietandige vork, die door de rug waren gestoken. Eén duif was op een afrasteringspaal bevestigd, de andere twee stonden op de grond. Ondanks langdurig posten en het naderhand ondervragen van de plaatselijke jagers is geen dader achterhaald.

- In mei werd geconstateerd dat er in een bosperceel langs de Wechelerweg te Diepenveen hagel in de stam van een nestboom van een Buizerd zat. Onderzoek heeft geen resultaat opgeleverd.

- Bij de Regio-politie IJsselland zijn in 1995 67 C2-vergunningen afgegeven.

De politie heeft de afgifte van C2-vergunningen nagetrokken en heeft geen onregelmatigheden geconstateerd. Wel is geconstateerd dat de aanlevering en verwerking van gegevens verbeterd moet worden, met name informatie over de doodsoorzaak en exacte vindplaats zijn onvolledig. Van de Regio-politie Twente zijn geen gegevens ontvangen.

Aan het roofvogelmonitoringproject hebben in 1995 de volgende personen, groepen en instellingen meegewerkt: P. v.d. Akker, A.H.J. Ambergen, Sepp Anconé, J. Andrea, Arnold Bakker, D. v.d. Berg, W. Bergsma, E. Blanke, G. Boers, A.J. Boonstra, H. Bouman, Jeroen Bredenbeek, G. Breukelman, J. Bruggeman, G. Compagne, H. Dinius, F. Ensing, G.J. Ensing, J. Euverman, H. Gemmers, W. Gerritse, J. Goolkate, W. Goos, Bob Jesse, D. Hakkers, G. Hankamp, R. Hankamp, Bertus Hegeman, W.J. v.d. Hoek, B. Hulsebos, IVN Raalte, IVN-VWG Hardenberg, IVN-VWG Hellendoorn-Nijverdal, Hugh Jansman, K. van Kleef, A. de Kleine, Piet Kokke, S. Kooistra, P. Koopmans, Krikkink, A. Lassche, J. Lenferink, J. van Lenthe, Z. Juurlink, Cor Kroes, Harm Meek, A.J. Mulder, Jacob Musche, Natuurbeschermingsvereniging IJhorst-Staphorst, Natuurmonumenten, V. Nelemans, G. Niesink, G. Noorman, G. Noordman, P. Olde Dubbelink, M. Oogjes, M.H. Oude Veldhuis, Overijssels Landschap, P. Pol, E. Pullen, Regiopolitie IJsselland, H. Rengelink, Erik Rensen, J. Riezenbos, H. Roelofs, E. Rosendaal, K. Rosendaal, P. Roskamp, E. Ruessink, H. van Schaik, G.J.B. Scholten, Ton Schoorlemmer, Staatsbosbeheer, G. Stoeten, G.J. Timmer, Herman Veerbeek, K. te Velde, E.J. Veltink, Paul Voskamp, WBE Heino, WBE Holten, WBE Rossum, WBE Z-Eschmarke, W. Wijering, Dick Woets.

Summary: Breeding raptors in the province of Overijssel in 1995

The province of Overijssel covers 3928 km², of which some 9.4% is afforested. In 1995, raptor surveys of various intensity were carried out in 383 km-squares. Seven raptor species were found breeding, mostly Common Buzzards, Goshawks, Sparrowhawks and Kestrels (Table 1). Evidence of human persecution of raptors was collected in many parts of the province, varying from poisoning to illegal trapping, nest disturbance and shooting.

Adres: Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle

Adulte (links) en twee juveniele Boomvalken, Drouwenezand, 10 augustus 1994 (Lutje de Jong)

Broedende roofvogels in Salland in 1995

Arnold Bakker, Erwin Ruessink en Paul Voskamp

Net als 1994 is het gebied ZW-Salland in 1995 systematisch op roofvogels geïnventariseerd. Diepenveen-Olst (6100 ha met 1342 ha bos) en het Oostermaet (2200 ha met 730 ha bos) worden in dit artikel als één basisgebied gepresenteerd. Voor een uitgebreidere beschrijving van deze gebieden wordt verwezen naar het verslag van het vorige broedseizoen (Bakker & Voskamp 1994).

Territoria zijn in kaart gebracht en de nesten werden beklommen in alle broedstadia. Havik, Boomvalk en Wespendif hadden prioriteit en zijn het best onderzocht.

Van Havik, Wespendif en Boomvalk is bij de bespreking van broedbiologie ook materiaal van buiten het basisgebied gebruikt. De dichtheden en het broedsucces zijn alleen over het basisgebied berekend.

Wespendif

In het basisgebied werden in 5 territoria 3 nesten gevonden. Er werd geïnventariseerd vanuit boomtoppen. De in 1994 vastgestelde territoria bleken alle weer bezet. Daarnaast werd er één nieuw territorium gevonden. In de twee territoria zonder nestvondst werd hoogstwaarschijnlijk niet gebroed. De dichtheid bedroeg 0.06 paar/100 ha landschap en 0.29 paar/100 ha bos. Buiten het basisgebied werd nog een nest gevonden en gecontroleerd.

Van alle nesten vlogen 2 jongen uit. De paren begonnen op 25 mei, 3 juni en 24 mei met eileg. Drie nesten bevonden zich hoog (>15m) in dichte douglasopstanden terwijl één nest zich op 7 meter hoogte in een half open grove dennenopstand bevond. Het nest in de grove den was ook in 1994 door Wespendif bezet, de overige nesten betroffen 1x nieuwbouw, 1x een oud buizerdnest en 1x een nest van onbekende oorsprong. Naast wespendif werden er twee half opgegeten naaktslakken op een nest gevonden.

Dat er meer Wespendif dan enkel de territoriumhouders rondvliegen bleek op 16 juni uit de waarneming van negen bij elkaar vliegende Wespendif, waaronder zeker vijf onbekende mannetjes en een prooidragende territoriumhouder.

Havik

In het basisgebied werden in 11 territoria 9 nesten gevonden. In één territorium werd geen nest gebouwd, in een ander territorium vond een nieuwe vestiging plaats van een tweede paartje op een landgoed. Dit had tot gevolg dat het nieuwe paartje de nestbouw staakte en het broedsel van het al aanwezige paartje in de eifase mislukte. De dichtheid lag gemiddeld op 0.13 paar/100 ha landschap en 0.53 paar/100 ha bos. Buiten het basisgebied werden twee nesten bezocht.

Alle vrouwtjes (n=11) waren adult. In 1994 vonden wij nog 50% van de vrouwtjes in juveniel kled (n=8)! De mannetjes bleken op een juveniel mannetje van de nieuwe vestiging na ook alle adult. De paren begonnen gemiddeld op 3 april met de eileg (n=7), variërend van 26 maart tot 11 april. De gemiddelde legselgrootte bedroeg 3.6 eieren (4x 3, 3x 4 en 1x 5 eieren). Vervolglegsels werden niet vastgesteld (in 1994 2x). Gemiddeld vlogen er 2.7 jongen per succesvol broedgeval uit (n=9), evenveel mannetjes als vrouwtjes (n=24 jongen).

De leeftijd van de broedvogels (adult) wijst erop dat de populatie is gestabiliseerd. Vervolging werd niet meer vastgesteld. Een neveneffect van roofvogelonderzoek?

Sperwer

Er werden in 22 territoria 19 nesten gevonden. In twee territoria zonder nestvondst werden wel jongen gehoord. De dichtheid van de Sperwer lag gemiddeld op 0.27 paar/100 ha landschap en 1.06 paar/100 ha bos.

De paren begonnen gemiddeld op 4 mei met de eileg (n=14), met een variatie van 24 april tot 22 mei. De gemiddelde legselgrootte bedroeg 3.9 eieren (2x 2, 3x 4 en 3x 5 eieren). In de eifase mislukten 2 nesten, in de jongenfase 1. Het gemiddeld aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest (n=14) kwam op 3.4 met een geslachtsverhouding van 51% man en 49% vrouw (n=47 jongen).

Er werden twee vervolglegsel vastgesteld na verstoring van de eerste broedpoging in de eifase. Bij één geval werd een adult vrouwtje vervangen door een juveniel vrouwtje. De laatste legde in een nieuw nest vier eieren, die na lang broeden niet uitkwamen. In een ander geval werd het eerste legsel onder het nest teruggevonden. Een vervolglegsel werd geproduceerd in het zelfde nest, dit broedsel leverde wel jongen op.

Buizerd

In het basisgebied werden in 39 territoria 27 nesten gevonden. Het is aannemelijk dat in de meeste territoria zonder nestvondst niet succesvol werd gebroed. Het feit dat buizerd-nesten in de eifase bijna niet beklommen zijn, kan hebben geleid tot ondertelling van nesten. De territoriumdichtheid lag gemiddeld op 0.47 paar/100 ha landschap en 1.88 paar/100 ha bos.

De paren begonnen gemiddeld op 11 april met de eileg (n=12), variërend van 5 april tot 23 april. Het gemiddeld aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest bedroeg 1.9 (n=14). Van 10 nesten werden alle jongen gesext (zie Bijlsma 1994); dit leverde een sexratio van exact 1 op (9 mannetjes en 9 vrouwtjes).

In de eifase mislukten 2 nesten, in de jongenfase 1. Eén nest waarop een adult vrouwtje broedde werd doorgeschooten in de eifase, waarna een juveniel vrouwtje een vervolglegsel produceerde in een nieuw nest. Op deze juveniele broedvogel na waren alle gecontroleerde territoriumhouders in adult kleeft.

Boomvalk

In het basisgebied werden in 5 territoria 3 nesten gevonden. In één van de territoria zonder nestvondst werd waarschijnlijk wel gebroed getuige een waargenomen voedselvlucht. Er werd hier geen nest gevonden en ook werden later geen uitgevlogen jongen waargenomen. De dichtheid van de Boomvalk lag op 0.06 paar/100 ha landschap en 0.29 paar/100 ha bos. Buiten het basisgebied werden in 3 territoria 2 succesvolle nesten gevonden, waar echter niet bij werd geklommen.

De paren begonnen op 8, 16 en 20 juni met eileg. De gemiddelde legselgrootte bedroeg 2.6 eieren (1x 2 en 2x 3). Alle eieren in de gecontroleerde nesten kwamen uit. Er mislukte één nest in de vroege jongenfase, uit de andere nesten vlogen 1x 2 en 1x 3 jongen.

Summary: Breeding raptors in Salland in 1995

Two monitoring plots were covered in Salland (part of the province of Overijssel) in 1995, i.e. Diepenveen-Olst (6100 ha, of which 22% woodland) and Oostermaet (2200 ha, 33% woodland), both situated in the province of

Overijssel. Of Honey Buzzard, 5 territories were found, with 3 nests (each 2 fledglings). Onset of laying was 24 May, 25 May and 3 June respectively. Eleven territories of Goshawks contained 9 occupied nests; all females and 10 out of 11 males were in adult plumage. Mean onset of laying was 3 April (n=7, range = 26 March-11 April). Clutch size was 4x 3, 3x 4 and 1x 5 eggs, number of fledglings on average 2.7/successful nest (n=9). Sex ratio among large nestlings was fifty-fifty (n=24). Twenty-two territories of Sparrowhawks contained 19 occupied nests. Mean onset of laying was 4 May (n=14, range = 24 April-22 May). Mean clutch size was 3.9 eggs (2x 2, 3x 4, 3x 5). Two nests failed in the egg stage, another nest in the nestling stage. Mean number of fledglings/successful nest was 3.4 (n=14). Sex ratio was in favour of males (51%, n=47). In 39 territories of Common Buzzards, 27 nests were found. Mean onset of laying was 11 April (n=12, range = 5-23 April). Mean number of fledglings/successful nest was 1.9 (n=14). Sex ratio was even (n=18 large young). Two nests failed in the egg stage, one nest in the nestling stage. In 3 out of 5 territories of Hobbies nests were located, onset of laying being 8, 16 and 20 June. Clutch size was 1x 2 and 2x 3 eggs. One nest failed in the early nestling stage, the other raised 2 and 3 young.

Literatuur

- Bakker A. & Voskamp P.J. 1994. Roofvogelinventarisatie in Zuidwest-Salland in 1994. De Takkeling 3(1): 62-65.
Bijlsma R. 1994. Secundaire sexratio onder grote nestjongen van de Buizerd *Buteo buteo*. De Takkeling 2(3): 45-49.

Adressen:

- A. Bakker, Eerste Weerdesweg 102, 7412 WW Deventer
E. Ruessink, Noorderenk 32, 7437 VR Bathmen
P.J. Voskamp, Radstakeweg 41, 7412 XR Deventer

Tekening: Corinne Stouthamer

Haviken *Accipiter gentilis* in Zuid-Twente en Hamaland (Duitsland) in 1995

Kees Rosendaal, Piet Koopmans en Erik Rosendaal

Van januari t/m december werd een 250 km² groot gebied onderzocht op Haviken. De 14 territoria bevonden zich alle binnen de lijnen Haaksbergen-Enschede-Oldenzaal-Ahaus-Vreden. Vijf paren hadden een grensoverschrijdend territorium. Het aandeel succesvolle nesten was in Duitsland (80%) groter dan in het Nederlandse deel van het onderzoeksgebied (56%)(Tabel 1). Over het geheel was het broedsucces in 1995 (64%) mager vergeleken met 1994, toen 75% van de paren succesvol jongen grootbracht.

Tabel 1. Broedresultaten van de Havik in Zuid-Twente en Amaland in 1995. *Breeding success of Goshawks in southern Twente and Amaland in 1995.*

Gebied Area	Territoria Territories	Succesvol Successful	Mislukt Failed	Aantal jongen No. of fledglings
Haaksbergen	5	3	2	6
Enschede	2	2	0	4
Oldenzaal	2	0	2	0
Ahaus	2	2	0	5
Vreden	3	2	1	4
Totaal Total	14	9	5	19

Eipredatie door kraaien was in één van de gevallen de oorzaak van mislukking. De afmeting van een beschadigd ei bedroeg 50.0x43.3 mm.

Opnieuw stelden we predatie vast van een tweejarig haviksvrouwtje aan het begin van de broedtijd. De plukplaats bevond zich op 2 km afstand van het dichtstbijzijnde nest. In de winter vonden we in Oldenzaal en Haaksbergen resp. een dood juveniel haviksvrouwtje en een dode adulte Buizerd. Onder een buizerdhorst in Haaksbergen vonden we een dode buizerdtakkeling. In al deze gevallen was de doodsoorzaak onbekend.

Opzettelijke menselijke verstoring of activiteiten ten nadele van roofvogels werden vooral in Duitsland geconstateerd. In Ahaus werd een metalen hoekplaat in een nestboom geschroefd, bedoeld om aas op aan te bieden aan roofdieren. In Vreden werden richtpunten geplaatst achter vier uitgangen van een bewoonde dassenburcht. Het waren 50 cm hoge witte berkenstammetjes, waarop kan worden gericht in de schemering. In Haaksbergen werd in de eerste weken van maart een bosperceel geschoond, waarbij lariksen met roofvogelhorsten werden omgezaagd. Gelukkig broedde het havikpaar elders succesvol.

Summary: Goshawks *Accipiter gentilis* in southern Twente and Hamaland (Germany) in 1995

In The Netherlands, including adjacent parts of Germany, 14 territories of Goshawks were located in an area of 250 km² (Table 1). A second year female Goshawk was depredated by another Goshawk.

Adres: Beltrumbrink 62, 7544 ZD Enschede.

Bosroofvogels in de IJsselmeerpolders in 1989-95

Rob G. Bijlsma, Frank de Roder

Voor het zevende jaar in successie werden de bossen van de IJsselmeerpolders op roofvogels onderzocht. In dit verslag worden de resultaten van 1995 nader uitgespit, en afgezet tegen de bevindingen uit voorafgaande jaren.

Gebied en werkwijze

Het totale bosoppervlak in de IJsselmeerpolders belooft c. 13.000 ha. In het merendeel hiervan werden roofvogelnesten opgespoord en gecontroleerd, echter niet altijd op systematische wijze. Met name de bossen in de Noordoostpolder krijgen nog te weinig aandacht. In 1995 werden in de volgende bossen gegevens van roofvogels verzameld:

- in de Noordoostpolder: Kuinderbos en Voorsterbos;
- in Oostelijk Flevoland: bos bij Dronten, beplantingen bij Lage Vaart en Hoge Vaart, Harderbos, Hollandse Hout, Knarbos, Larserbos, Natuurpark Lelystad, Reve-Abbert, Roggebotzand, Spijk-Bremerberg en Swifterbos;
- in Zuidelijk Flevoland: Almeerderhout, Fluitbos, Eemwoud, Horsterwold, Hulkesteinse Bos, Muiderzandbos, Pampushout, Wilgenbos en Wilgenreservaat.

Daarnaast werden nesten gevonden en gecontroleerd in kleinere bosjes en laanbeplantingen.

In de meeste gevallen werd gepoogd zoveel mogelijk nesten in de bossen op te sporen, iets heel anders dus dan een reguliere kartering volgens de richtlijnen van SOVON (van Dijk 1993). Over het aantal territoria kan derhalve niets zinnigs worden gezegd. Een uitzondering betreft het noordelijke deel van het Horsterwold (Zuidelijk Flevoland), dat in het kader van een basiskartering ten behoeve van Staatsbosbeheer op SOVON-manier op broedvogels werd gekarteerd. Verreweg de meeste aandacht werd besteed aan Havik en Buizerd, vandaar ook de ondervetegenwoordiging van Wespandief (deze soort is sowieso dun gezaaid in de polderbossen), Sperwer, Torenavalk en Boomvalk. De kiekendieven blijven geheel buiten beschouwing vanwege hun leefwijze buiten de bossen; deze grondbroeders worden in de zuidelijke IJsselmeerpolders gekarteerd, gecontroleerd en geringd door Allan Liosi en Menno Zijlstra.

Bezette nesten werden ten minste eenmaal in het broedseizoen beklommen, en wel om de jongen te ringen. In de polderbossen is er een gewoonte van gemaakt tijdens het ringen in ieder geval het gewicht en de vleugellengte van de jongen te wegen en te meten, uiteraard vergezeld van een sexe-bepaling indien mogelijk. Daarnaast noteerden enkele ringers ook nog de klauwmaat, de lengte van de achternagel, donskleur, aan- of afwezigheid van een krop en prooiresten op het nest. Slechts weinig controleurs namen de moeite om de leeftijd van het ouderpaar vast te stellen, of de legselgrootte te bepalen door een controle in de eifase. Zodoende lenen de meeste gegevens zich uitsluitend voor het vaststellen van het legbegin (op grond van de vleugellengte van de nestjongen), aantal uitgevlogen jongen (waarbij het aantal geringde jongen synoniem wordt verondersteld met het aantal uitvliegers, wat niet altijd hoeft te kloppen; Bijlsma 1994a) en secundaire geslachtsverhouding. Dat laatste werd standaard bij Havik en Sperwer vastgesteld. Bij de Buizerd werd het geslacht genoteerd indien de jongen werden geringd en gewogen op de

35ste levensdag of later en bovendien de aan- of afwezigheid van een krop was vastgesteld. Werd hieraan voldaan, dan golden de gewichten 800 g (zonder krop) en 850 g (met krop) als scheidingsmaten: lichtere jongen zijn mannetjes, zwaardere jongen vrouwtjes. Bij twijfelgevallen (op de grens van 800 en 850 g) werd tevens gekeken naar klauwmaat en lengte van de achternagel.

Wespendief *Pernis apivorus*

Er werden twee nesten gevonden, namelijk in Roggebotzand en in het Kuinderbos. In beide bossen zijn in het verleden ook al nesten gevonden (Bijlsma & de Roder 1995). Het nest in Roggebotzand bevond zich op 24 m hoogte in een populier; het was een oud nest van een Buizerd. Een adult mannetje werd op 6 juni broedend op het nest gezien (nestinhoud niet gecontroleerd). Bij een tweede controle op 20 juli was het nest leeg en werden geen oudervogels waargenomen. De oorzaak van mislukking is onbekend.

Een tweede, zelfgebouwd nest zat op 10 m hoogte in een zomereik in het Kuinderbos. Een eerste controle op 13 juni leverde twee eieren op en een broedend adult mannetje. Op 7 juli zat er één jong in het nest; het andere ei kwam niet uit. Het jong werd op 28 juli geringd (vleugellengte 252 mm, gewicht 810 gram). Het legbegin van dit paar viel op 24 mei.

Havik *Accipiter gentilis*

In vergelijking met voorafgaande jaren begonnen Haviken in 1995 wat later met de eileg, was de gemiddelde legselgrootte aan de kleine kant en werden per succesvol paar even weinig jongen grootgebracht als in 1994 (Tabel 1). Het is niet aannemelijk dat deze uitkomst werd veroorzaakt door een scheve verdeling van paren over de polders.

De leeftijd van de oudervogels werd zelden genoteerd, en dan nog overwegend in Zuidelijk Flevoland: van de mannetjes werden twee volwassen (3de kalenderjaar of ouder) en één onvolwassen vogel (2de kalenderjaar) vastgesteld, bij de vrouwtjes tien volwassen en een 2de kalenderjaars vogel.

De legselgrootte was als volgt: 2x 2, 3x 3 en 1x 5. Het aantal uitgevlogen jongen bedroeg 6x 1, 10x 2, 17x 3 en 3x 4, waarbij alle gevallen zijn gebaseerd op ringcontroles (meestal in de leeftijd van 15-25 dagen).

Tabel 1. Begin van de eileg, legselgrootte en aantal uitgevlogen jongen van de Havik in de IJsselmeerpolders in 1989-95, met resp. gemiddelde, standaardafwijking, spreiding en aantal onderzochte nesten.

Onset of laying, clutch size and number of fledglings of Goshawks in the IJsselmeerpolders in 1989-95.

Jaar	Year	Legbegin			Legselgrootte				Uitgevlogen jongen				
		Gem	SD	Spreiding	N	Gem	SD	Spreiding	N	Gem	SD	Spreiding	N
		Mean	SD	Range	N	Mean	SD	Range	N	Mean	SD	Range	N
1989	31/3	5.1		22/3-8/4	13	4.0	0.0	4-4	2	2.9	0.8	1-4	13
1990	31/3	3.2		25/3-5/4	8	3.3	0.7	1-3	6	2.9	0.8	1-4	18
1991	7/4	9.5		23/3-16/4	9	4.0	-	-	1	2.6	0.7	1-3	9
1992	4/4	4.9		25/3-11/4	17	-	-	-	-	2.6	0.9	1-4	17
1993	3/4	4.6		26/3-14/4	24	4.0	-	-	1	2.7	1.1	1-4	23
1994	6/4	5.4		24/3-16/4	40	3.4	0.5	3-4	9	2.5	1.0	1-4	39
1995	7/4	9.1		23/3-20/4	38	3.0	1.0	2-5	6	2.5	0.9	1-4	36

De laatste twee jaren werd er bij de Haviken in de IJsselmeerpolders een licht vrouwenoverschot vastgesteld onder de nestjongen. Dit is in tegenspraak met de bevindingen uit eerdere jaren (Tabel 2) en van andere plekken (Bijlsma 1993). Het toont duidelijk aan dat bij de vaststelling van dergelijke fenomenen veel nesten en veel jaren nodig zijn voor het doen van steekhoudende uitspraken. Gesommeerd over de zeven jaren van onderzoek in dit deel van Nederland blijkt ruim 54% van de 402 nestjongen op 152 nesten een mannetje te zijn, geheel in overeenstemming met de veel grotere steekproef uit Drenthe en van de Veluwe (Dijkstra *et al.* in prep.).

Er werden 50 prooien verzameld, overwegend door op systematische manier plukresten te zoeken in het Horsterwold in Zuidelijk Flevoland (Tabel 4). De Havik is hier een echte vogeleter, met duiven (Houtduif en Postduif) en lijsters hoog op de prooijlijst (Bijlsma 1994). Een leuke prooi dit jaar was een Appelvink. Gezien de verbijsterende talrijkheid van deze soort in de polderbossen was dat ook weer niet echt verrassend.

Tabel 2. Secundaire geslachtsverhouding onder nestjonge Haviken (ten tijde van ringen) in de IJsselmeerpolders in 1989-95. *Secondary sex ratio of nestling Goshawks (at ringing age) in the IJsselmeerpolders in 1989-95.*

Jaar <i>Year</i>	Man <i>Male</i>	Vrouw <i>Female</i>	Totaal <i>Total</i>	% man <i>% male</i>	Aantal nesten <i>Number of nests</i>
1989	22	16	38	57.9	13
1990	31	19	50	62.0	17
1991	10	7	17	58.8	7
1992	27	18	45	60.0	17
1993	38	24	62	61.3	23
1994	47	52	99	47.5	38
1995	44	47	91	48.4	37
Totaal <i>Total</i>	219	183	402	54.5	152

Sperwer *Accipiter nisus*

Helaas blijven Sperwers in de bossen van de IJsselmeerpolders grotendeels buiten schot tijdens de karteringen. Vooral in Kuinderbos, Voorsterbos, Roggebotzand en Reve-Abbert moet aan deze soort de nodige eer te behalen zijn. Het enige nest waarbij jongen werden geringd, lag in Roggebotzand (legbegin op 28 april, 1 man en 3 vrouwen geringd). In het Horsterwold (noordelijke deel) werden vier territoria vastgesteld, alle vier met nest (Corsicaanse den, fijnspar, beuk, onbekende boomsoort). Twee daarvan waren succesvol, waaronder eenmaal met drie jongen (legbegin *c.* 3 mei) en eenmaal met onbekend aantal jongen.

De in Tabel 4 vermelde prooien zijn alle afkomstig uit het Horsterwold.

Buizerd *Buteo buteo*

In de afgelopen zeven jaren vertoonden de Buizerds in de IJsselmeerpolders weinig variatie in legbegin. Het is onduidelijk waar dat aan ligt. Een muizenarm jaar als 1991 springt er weliswaar uit (late start), maar dat geldt ook voor 1989 (zeker geen muizenarm jaar, maar toen werden de meeste paren in Oostelijk Flevoland opgespoord, waar de voedselsituatie misschien afweek van andere delen van het land). In 1995 begonnen de Buizerds vrij vroeg met de eileg (maar let op de kleine spreiding), was de legselgrootte

normaal en werden iets meer jongen per paar grootgebracht dan in het slechte jaar 1994. Al met al een aanwijzing dat de omstandigheden abominabel noch superdeluxe waren. Onder de oudvogels werden uitsluitend adulte broedvogels vastgesteld (gebaseerd op de kartering in een deel van het Horsterwold): 16x bij de mannetjes en 22x bij de vrouwtjes. De legselgrootte werd bij 12 nesten vastgesteld (voornamelijk in Zuidelijk Flevoland): 5x 2 en 10x 3 eieren per legsel. Ook dit wijst op een "gemiddeld" jaar. Het aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar bedroeg 12x 1, 59x 2, 37x 3 en 7x 4 jongen. Bij 20 nesten kon de geslachtsverhouding van alle jongen worden bepaald op grond van het lichaamsgewicht na de 35ste levensdag. Dit leverde 26 mannetjes en 20 vrouwtjes op.

Tabel 3. Begin van de eileg, legselgrootte en aantal uitgevlogen jongen van de Buizerd in de IJsselmeerpolders in 1989-95, met resp. gemiddelde, standaardafwijking, spreiding en aantal onderzochte nesten. *Onset of laying, clutch size and number of fledglings of Common Buzzards in the IJsselmeerpolders in 1989-95.*

Jaar	Year	Legbegin				Legselgrootte				Uitgevlogen jongen			
		Gem	SD	Spreiding	N	Gem	SD	Spreiding	N	Gem	SD	Spreiding	N
		Mean	SD	Range	N	Mean	SD	Range	N	Mean	SD	Range	N
1989	9/4	10.3		20/3-27/4	19	3.0	-	-	1	2.4	0.8	1-4	21
1990	4/4	9.5		14/3-25/4	13	2.4	0.6	2-4	11	2.4	0.5	2-3	28
1991	10/4	9.4		25/3-30/4	22	-	-	-	-	2.1	0.6	1-3	11
1992	5/4	8.6		25/3-5/5	38	-	-	-	-	2.6	0.9	1-4	38
1993	5/4	8.0		18/3-22/4	60	3.0	-	-	1	2.6	0.8	1-4	60
1994	6/4	5.9		26/3-22/4	79	2.4	0.5	2-3	12	2.1	0.7	1-4	81
1995	5/4	6.6		25/3-23/4	115	2.8	0.6	2-4	17	2.3	0.7	1-4	115

Op de nesten werden 162 prooien aangetroffen (Tabel 4). Deze hoeven niet noodzakelijkerwijs een goede doorsnee van de prooikeus te geven, omdat kleine prooien met huid en haar worden verslonden (en dus geen sporen nalaten) en grote prooien vaak herkenbare resten op het nest opleveren. In de vroege jongenfase zijn de prooiresten op het nest het representatiefst, omdat de voedselbehoefte van de jongen nog klein is waardoor er meer prooien (ook kleintjes) langduriger op het nest liggen. Vanaf het moment dat de vleugelveren beginnen te spruiten (na ruim twee weken), neemt de voedselbehoefte van de jongen snel toe. Kleine prooien worden dan direct verorberd zodra ze op het nest zijn gebracht. Omdat verreweg de meeste controles in de late jongenfase plaatsvonden (ringwerk!), mogen we aannemen dat kleine prooien sterk zijn ondervertegenwoordigd in Tabel 4. Dit valt al af te lezen aan het grote aantal mollen in vergelijking tot de kleinere aantallen muizen; vermoedelijk zijn muizen een belangrijker prooi dan uit deze gegevens naar voren komt. Konijnen werden weinig aangetroffen, niet zo verwonderlijk gezien het feit dat de polderbossen veelal op klei en zavel liggen (zware grond) en dit jaar nogal nat was. Dat zijn weinig gunstige omstandigheden voor konijnen, die liever op droge zandgrond zitten. Van acht konijnen kon de lengte van het achtervoetje worden gemeten: 54, 56, 58, 60, 60, 64, 66 en 93 mm, overeenkomend met 7x uitlopers (stadium tussen nestjong en halfwas) en 1x een halfwas. De vondst van een eekhoorn in het Eemwoud (Zuidelijk Flevoland) is erg leuk: zoveel plekken zijn er nog niet in de IJsselmeerpolders waar eekhoorns voorkomen! Ook vogels werden geregeld aangedragen als prooi. De Appelvink betrof een juveniel, die gezien zijn zeer korte staartveren vermoedelijk nog maar net was uitgevlogen. Vlaktbij dit buizerdnest waren diezelfde dag tientallen pas uitgevlogen Appelvinken luidruchtig aan het bedelen. Een fraai voorbeeld van de opportu-

nistische jachtwijze van Buizerds. De pad had betrekking op een nog levend exemplaar, iets wat wel vaker op buizerdnesten wordt aangetroffen.

Tabel 4. Verse prooien van Havik (plukresten), Sperwer (idem) en Buizerd (prooien op nest) in de IJsselmeerpolders in april-juli 1995.

Fresh prey items of Goshawk (pluckings), Sparrowhawk (ditto) and Common Buzzard (prey on nest) in the IJsselmeerpolders in April-July 1995.

Predator	Predator	Havik			Sperwer			Buizerd		
		Ad	Juv	?	Ad	Juv	?	Ad	Juv	?
Leeftijd	prooi	Age	prey							
Mol	<i>Talpa europaea</i>	-	-	1	-	-	-	-	-	73
Bospitsmuis	<i>Sorex araneus</i>	-	-	-	-	-	-	1	-	2
Rosse woelmuis	<i>C. glareolus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	13
Veldmuis	<i>Microtus arvalis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	34
Bosmuis	<i>Apodemus sylvaticus</i>	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Bruine rat	<i>Rattus norvegicus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Eekhoorn	<i>Sciurus vulgaris</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Konijn	<i>Oryctolagus cuniculus</i>	-	-	1	-	-	-	-	8	5
Haas	<i>Lepus europaeus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Wilde eend	<i>Anas platyrhynchos</i>	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Fazant	<i>Phasianus colchicus</i>	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Houtduif	<i>Columba palumbus</i>	2	1	1	-	-	-	-	-	-
Postduif	<i>C. livia</i>	6	-	-	-	-	-	-	-	4
Tortelduif	<i>Streptopelia turtur</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Duif sp.	<i>Columba sp.</i>	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Houtsnip	<i>Scolopax rusticola</i>	1	-	-	-	-	-	-	2	-
Koekoek	<i>Cuculus canorus</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Ransuil	<i>Asio otus</i>	-	2	-	-	-	-	-	1	-
Grote bonte specht	<i>D. major</i>	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Heggemus	<i>Prunella modularis</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Blauwborst	<i>Luscinia svecica</i>	-	-	-	-	2	-	-	-	-
Merel	<i>Turdus merula</i>	4	3	-	1	-	-	-	-	1
Koperwiek	<i>T. iliacus</i>	4	-	-	-	-	-	-	-	-
Zanglijster	<i>T. philomelos</i>	-	3	6	-	3	-	-	1	6
Kleine karekiet	<i>A. scirpaceus</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Fitis	<i>Phylloscopus trochilus</i>	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Fitis/Tjiftjaf	<i>Phylloscopus sp.</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Ekster	<i>Pica pica</i>	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Vl. gaai	<i>Garrulus glandarius</i>	-	-	1	-	-	1	-	-	1
Spreeuw	<i>Sturnus vulgaris</i>	2	2	-	1	-	-	-	-	-
Vink	<i>Fringilla coelebs</i>	-	-	-	2	-	-	-	-	-
Groenling	<i>Carduelis chloris</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Appelvink	<i>C. coccothraustes</i>	-	-	1	-	2	-	-	1	-
Rietgors	<i>Emberiza schoeniclus</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Kleine zangvogel	<i>Passerine</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Pad	<i>Bufo bufo</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Paling	<i>Anguilla anguilla</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Totaal	Total	22	13	15	5	7	6	2	14	146

Torenvalk *Falco tinnunculus*

In de polderbossen is de Torenvalk een weinig voorkomende broedvogel. Verspreid door de polders en over de boerderijen hangen echter her en der nestkasten, waarvan er enkele door medewerkers van dit project zijn gecontroleerd (1 in de Noordoostpolder, 3 in Oostelijk Flevoland, 1 in Zuidelijk Flevoland). Het legbegin van deze vijf nesten varieerde van 16 april tot 21 mei (gemiddeld 5 mei, SD=12.8), de legselgrootte in twee nesten was vijf eieren en het aantal geringde jongen per nest bedroeg 2x 3, 1x 4 en 2x 5 jongen (gemiddeld 4.0, SD=0.9).

Boomvalk *Falco subbuteo*

Er werden geen nesten of territoria opgevoerd. In het Horsterwold in Zuidelijk Flevoland werden wel jagende exemplaren waargenomen, maar deze kunnen afkomstig zijn geweest van de Veluwe. Voor deze soort lijken de laanbeplantingen een geschikte broedplaats, te meer daar deze veel oude nesten van kraaien en Buizerds bevatten.

Voortgang

De inspanningen van de laatste jaren kon in 1995 worden gecontinueerd, met voor de Buizerd zelfs een substantiële uitbreiding in het aantal gecontroleerde nesten en geringde jongen. Voor Havik en Buizerd worden momenteel voldoende gegevens verzameld om de meest basale broedbiologische parameters te kwantificeren. De Sperwer is echter een ondergeschoven kind, waarvoor het de moeite loont om de naaldhoutvakken van Kuinderen Voorsterbos, Roggebotzand en Reve-Abbert wat systematischer af te stropen. Vooral nog zijn er weinig aanwijzingen dat deze soort op enige schaal in dichte loofhoutvakken broedt, zoals bijvoorbeeld wel in Noord-Brabant en in het rivierengebied is vastgesteld. Meer aandacht verdient het vaststellen van de leeftijd van het ouderpaar. Na wat training is dat bij de nestcontroles vrij eenvoudig na te gaan. Zo ook verdient het aanbeveling van meer paren de legselgrootte vast te stellen; momenteel gebeurt dat alleen in Zuidelijk Flevoland op enige schaal. We weten nog steeds niet zeker of er binnen één jaar (aanzienlijke) verschillen zijn in legselgrootte en jongenproductie tussen de roofvogels in verschillende polders.

Het is verheugend te constateren dat een relatief kleine groep waarnemers, al dan niet in professioneel verband (vooral Staatsbosbeheer), in staat is een reusachtig gebied op roofvogels bij te houden. De manier van werken is verder redelijk gestandaardiseerd, waardoor de onderlinge vergelijkbaarheid van het materiaal groot is.

Medewerkers

Onze dank gaat uit naar Jan Akkerman, Harco Bergman, Ruud van Beusekom, Rob Bijl-sma, Kees Breek, Ton Eggenhuizen, Herman Hake, Gert Kleinstra, Allan Liosi, Gert Mol, Toine Morel, Jan Nap, Hans Raaijmakers, Frank de Roder, Leo Smits, Sjaak Smits, Staatsbosbeheer Regio Flevoland, Rudy van der Weerd, André Wels, Theo Wezenberg, Egbert van Wijhe, Onno Wildschut, Menno Zijlstra en Lykle Zwanenburg. Fantastisch werk, jongelui!

Summary: Tree-nesting raptors in the IJsselmeerpolders in 1989-95

Raptors breeding in some 13,000 ha of woodland in Noordoostpolder (reclaimed in 1943, planting of woods in 1947-55), Oostelijk Flevoland (1957, planting in 1958-68) and Zuidelijk Flevoland (1968, planting in the 1970s) were studied in 1989-95. Not all forests were equally well-surveyed in all years, but nests were searched for,

clutch and brood size determined and nestlings sexed, ringed, weighed and measured whenever possible. The present data are not suitable to calculate densities. Onset of laying was calculated on the basis of the age of nestlings (measured by wing length taken during ringing).

Of Honey Buzzard (n=2), Sparrowhawk (n=5) and Kestrel (n=5) few nests were found, mostly because of a combination of unsuitable habitats and insufficient effort to locate nests.

Mean onset of laying of Goshawks in 1995 was 7 April, clutch size was 2x 2, 3x 3 and 1x 5 eggs and number of fledglings 6x 1, 10x 2, 17x 3 and 3x 4 young (Table 1). Males predominated among large nestlings (54.5%, based on 402 nestlings and 152 nests) over 1989-95 (Table 2). Pigeons and thrushes constitute the main prey during the breeding season (Table 4).

Common Buzzards had an "average" breeding season in comparison with 1989-94, with 5 April as mean onset of laying in 1995, a mean clutch size of 2.8 eggs (5x 2, 10x 3 and 2x 4) and a mean number of fledglings of 2.3 (12x 1, 59x 2, 37x 3 and 7x 4)(Table 3). Secondary sex ratio was established in 20 nests, in which all young were older than 35 days but none had fledged: 26 males and 20 females. Sexing was based on body mass, taking crop size into account. Moles, voles and rabbits were important prey items, but birds were also taken regularly (Table 4).

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma R.G. 1994. Voedselkeus van Havik *Accipiter gentilis*, Sperwer *A. nisus* en Buizerd *Buteo buteo* in de Flevopolders. De Takkeling 2(3): 22-35.
- Bijlsma R.G. 1994a. Het belang van een nestcontrole tussen ringen en uitvliegen van roofvogels. De Takkeling 2(3): 45-49.
- Bijlsma R.G. & de Roder F. 1995. Bosbewonende roofvogels in de IJsselmeerpolders in 1989-94. De Takkeling 3(1): 66-69.
- van Dijk A.J. 1993. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Dijkstra C., Bijlsma R.G. & van Manen W. in prep. Seasonal sex ratio variation in Goshawk *Accipiter gentilis* broods.
- de Roder F.E., Nap J. & Bijlsma R.G. 1994. Bosbewonende roofvogels in de Noordoostpolder en Oostelijk Flevoland in 1989-93. Limosa 67: 41-44.

Adressen:

Rob G. Bijlsma, Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse

Frank de Roder, Staatsbosbeheer, Regio Flevoland, Postbus 1021, 8200 BA Lelystad.

Tekening: Claire Stouthamer

Roofvogels in de Achterhoek in 1995

Marinus Arentsen

Het was de bedoeling om in 1995 de roofvogelstand in de gehele Achterhoek en Liemers in kaart te brengen. Dat is ten dele gelukt: geïnventariseerd is er wel, maar er is weinig materiaal ingestuurd.

Onderzoeksresultaten zijn ingeleverd door VWG Stad en Ambt Doesburg, Johan Jansen, Joop Mecking, Wouter Vrugink en ondergetekende. Joop, Johan en ik hebben de atlasblokken (van elk 5x5 km) 41-22, 41-32 en 41-42 onderzocht. De VWG heeft rond Doesburg 73 kilometerhokken geïnventariseerd. Wouter onderzocht de atlasblokken 33-18, 34-11 en 33-28 (Harfsen in Tabel 1).

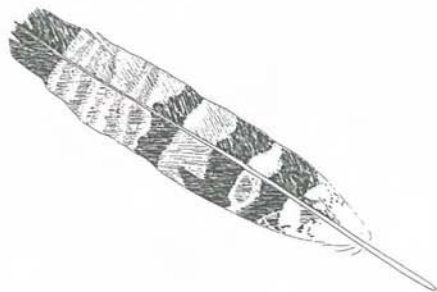
In het algemeen was het voor de roofvogels geen slecht broedseizoen, alleen de Torenvalk scoorde laag. Uit gebieden met nestkasten werden wel redelijke aantallen gemeld, al hadden de Torenvalken, vooral in het riviereengebied, te maken met concurrentie van Nijlganzen. Vervolging is niet met zekerheid vastgesteld, al werden wel enkele dode roofvogels gevonden. In Tabel 1 zijn de aantallen vastgestelde territoria vermeld. Opmerkelijk was een succesvol broedgeval van een Sperwer in een berk.

Tabel 1. Aantal territoria van roofvogels in de onderzochte gebieden in de Achterhoek in 1995. *Number of territories in several study plots in the Achterhoek in 1995.*

Soort/Species	41-22	41-32	41-42	Doesburg	Harfsen
Wespendief <i>Pernis apivorus</i>	1	0	0	0	1
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	0	0	0	1	0
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	1	0	0	1	6
Sperwer <i>A. nisus</i>	7	6	1	8	11
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	8	7	6	15	13
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	3	4	6	11	3
Boomvalk <i>F. subbuteo</i>	1	3	0	2	0

Ik hoop volgend jaar meer gegevens te ontvangen uit de gehele Achterhoek en Liemers. Met dank aan de medewerkers.

Adres: Ds Westerbeek van Eertenstraat 22, 7051 BR Varsseveld

Roofvogelonderzoek in Barneveld-Garderen en omstreken

Kees Hasenaar en Harry Hees

Uit ons werkgebied zijn in de periode 1 januari tot 1 november 1995 zes meldingen van dode roofvogels, alle Buizerds, binnengekomen. Twee vogels zijn onderzocht door het ID-DLO en daarbij werd geen vergiftiging of afschot vastgesteld. Drie verzwakte of verhongerde exemplaren en één verkeersslachtoffer zijn niet voor onderzoek opgestuurd. Afgezien van de roofvogels werd in een berm een versuft en verzwakt Steenuiltje gevonden. Na het dier een paar dagen te hebben opgepept is het weer losgelaten. Wij blijven vanzelfsprekend alert en blijven in de lucht met medewerking van: de regionale pers, Staatsbosbeheer, Gelders Landschap, Rijks- en Provinciale Waterstaat, Wegewacht, IVN-Gelderland en Defensie.

Adressen:

Kees Hasenaar, Kieftveen 32-9, 3781 PP Voorthuizen, 0342-474600

Harry Hees, Hoge Boeschoterweg 63, 3886 PP Garderen, 0577-461686

Steenuil (Jan van Dijk)

Roofvogels in de duinstreek tussen Wijk aan Zee en Camperduin in 1995

Henk Levering en Dook Vlugt

In 1994 is, na een oproep van Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN), een werkgroep ontstaan die zich met de roofvogels in de duinstreek tussen Wijk aan Zee en Camperduin bezighoudt. Het gaat hier met name om de broedvogels. De groep bestaat uit leden van Vogelwerkgroep Castricum (Harry Beentjes, Gerald Corbett, Huub Huneker, Frans ten Kleij, Henk Levering, Henk Schoonenberg, Johan Terlingen, Peter Zwitser) en van IVN Bergen en Vogelwerkgroep Alkmaar e.o. (Bart Bos, Steef Geel, Jacos Jes, Luc Knijnsberg, Maurice Knijnsberg, Arie Tamis, Dook Vlugt). De werkgroep heeft zich de volgende doelen gesteld:

- Het volgen van het aantal broedparen van Havik *Accipiter gentilis*, Sperwer *Accipiter nisus*, Buizerd *Buteo buteo*, Wespandief *Pernis apivorus*, Torenvalk *Falco tinnunculus* en Boomvalk *Falco subbuteo* in het hieronder beschreven gebied.
- Het verzamelen van zoveel mogelijk broedgegevens zoals: broedsucces, broedpaarsamenstelling (wisseling van partners etc.).
- Inzicht krijgen in de voedsleecologie van met name Havik en Sperwer.
- Het signaleren van roofvogelvervolgning.

Gebiedsbeschrijving

Het onderzoeksgebied omvat het Noord-Hollands Duinreservaat (NHD) en Duin Schoorl. Deze gebieden worden respectievelijk beheerd door het Provinciaal Waterleidingbedrijf Noord-Holland (PWN) en Staatsbosbeheer. Tezamen vormen ze de duinstreek tussen Wijk aan Zee en Camperduin. Het onderzoeksgebied is in totaal 7064 ha groot (NHD 5301 ha, Duin Schoorl 1763 ha). Zie tabel 1 voor een nadere detaillering.

Tabel 1. Oppervlakte van de deelgebieden in hectares. *Surveyed area (ha) per region per habitat type.*

Gebied <i>Name</i>	Totaal <i>Total</i>	Naaldbos <i>Coniferous</i>	Loofbos <i>Deciduous</i>	% Bos <i>% Woodland</i>	Grenzen <i>Boundaries</i>
Heemskerk	1035	174	216	38	Wijk a/Z- Hoofdweg
Castricum	1058	106	275	36	Hoofdweg - Zeeweg
Bakkum-Egmond	1553	229	139	24	Zeeweg - Egmond a/Z
Bergen	1655	164	274	26	Egmond a/Z - grens Bergen/Schoorl
Schoorl	1763	832	124	54	tot Camperduin
Totaal/ <i>Total</i>	7064	1505	1028	36	Wijk a/Z - Camperduin

Werkwijze

In Wijk aan Zee - Egmond aan Zee werden vanaf november 1994 de gebieden onderzocht op oude roofvogelnesten (ongeveer 1 ochtend per week). Vanaf maart t/m juli werd de frequentie opgevoerd tot ongeveer 2 ochtenden per week. Door omstandigheden is het gebied bij Castricum aanzienlijk minder vaak bezocht. In principe werd niet bij nesten geklommen, maar een aantal keer is dit wel gedaan om (snel) relevante gegevens te

verzamelen. Wanneer er geen nest werd gevonden, werd besloten tot een territorium op grond van de SOVON-criteria. Gevonden prooiresten werden geregistreerd en verzameld. In Egmond aan Zee tot Camperduin is door middel van het zoeken naar nesten het overgrote deel van het gebied onderzocht. Daarnaast is gericht gezocht n.a.v. baltsende vogels. Over het hele broedseizoen werden gegevens verzameld. Bij nesten werd gezocht naar ruipennen en prooiresten. Na het uitvliegen van de jongen werd het onderzoek afgerond. Zeker één stuk, het zuidoostelijk deel van Schoorl, bleek te groot voor één persoon. Bijkomend probleem was dat er niet of nauwelijks over het bos kon worden uitgekeken. Mogelijk zijn daardoor territoria niet opgemerkt.

Resultaten

De resultaten van 1995 staan vermeld in tabel 2, een vergelijking met eerdere inventarisaties is weergegeven in tabel 3.

Tabel 2. Aantal territoria en broedsucces van roofvogels per deelgebied in 1995. *Number of territories and breeding success of raptors breeding in the dunes between Wijk aan Zee and Camperduin in 1995.*

T = aantal territoria/number of territories, N = aantal gevonden nesten/number of nests found, S = aantal succesvolle nesten/number of successful nests.

Gebied Sub-region	Wespendief <i>P. apivorus</i>			Havik <i>A. gentilis</i>			Sperwer <i>A. nisus</i>			Buizerd <i>B. buteo</i>			Torenvalk <i>F. tinnunculus</i>			Boomvalk <i>F. subbuteo</i>		
	T	N	S	T	N	S	T	N	S	T	N	S	T	N	S	T	N	S
	Heemskerk	0	0	0	3	2	2	5	5	5	3	2	2	1	1	1	2	1
Castricum	0	0	0	0	0	0	5	3	3	2	0	0	0	0	0	1	0	0
Bakkum-Egmond	2	1	1	3	3	3	5	1	1	8	5	5	0	0	0	2	2	2
Bergen	1	0	0	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	0
Schoorl	0	0	0	4	4	4	3	1	1	1	1	1	0	0	0	2	1	0
Totaal/Total	3	1	1	12	11	10	20	12	12	16	10	10	3	3	3	8	5	3

Tabel 3. Aantalsverloop van broedende roofvogels in het onderzoeksgebied vanaf 1982. Bronnen: Reijnders *et al.* 1982, Reijnders 1988, Veenstra 1994 en Vogel 1994. *Trends of breeding raptors in several sub-regions in the dunes between Wijk aan Zee and Camperduin in 1995.*

Gebied Sub-region	Wespendief <i>P. apivorus</i>			Havik <i>A. gentilis</i>			Sperwer <i>A. nisus</i>		
	1982	1988	1993 1995	1982	1988	1993 1995	1982	1988	1993 1995
Wijk aan Zee-Egmond	0	0	1 2	0	0	3 6	2	7	11 15
Bergen	0	0	0 1	0	0	2 2	0	2	5 2
Schoorl	?	?	0 0	?	?	4 4	?	?	6 3
	Buizerd <i>B. buteo</i>			Torenvalk <i>F. tinnunculus</i>			Boomvalk <i>F. subbuteo</i>		
	1982	1988	1993 1995	1982	1988	1993 1995	1982	1988	1993 1995
Wijk aan Zee-Egmond	0	2	11 13	5	5	10 1	8	9	10 5
Bergen	0	1	4 2	3	2	1 2	1	2	3 1
Schoorl	?	?	0 1	?	?	1 0	?	?	5 2

Wespendief *Pernis apivorus*

Na aanwijzingen van broeden in 1993 en 1994, waren we er sterk op gebrand dit jaar definitief bewijs van een broedgeval te verkrijgen. Uiteindelijk is dat gelukt. Hoe geheimzinnig Wespendieven kunnen zijn, bleek ook hier. Het bewuste nest was tijdens de winterrondes ontdekt. Pas eind mei werd activiteit waargenomen, waarbij eerst werd verondersteld dat het om een late Buizerd ging. Een vijftal achtereenvolgende bezoeken leverde echter niet veel op, behalve dat er vers loof op het nest lag. Pas toen half juli door Dick en André Dekker Wespendieven werden gezien in het bos, rees het vermoeden dat het om een wespendiefnest ging. Dit werd spoedig bevestigd, en het NHD had zijn eerste zekere broedgeval, resulterend in een uitgevlogen jong.

Ook bij de Grote Driehoek werden in de maand juli veel waarnemingen van Wespendieven gedaan. Er werd echter geen nest gevonden. De waarneming van een paartje Wespendief met jong overvliegend op 28 juli vond gelijktijdig plaats met waarnemingen op het nest bij Bakkum.

In Schoorl was de sterkste aanwijzing voor een broedgeval een waarneming van een adult met juveniel op 20 augustus. Op grond van meerdere waarnemingen rond Bergen is besloten tot een territorium. De bekendheid van een aantal onderzoekers met de Wespendief is echter niet groot, zodat mogelijk iets gemist is.

Als prooi werden alleen raten van wespen aangetroffen (op het nest).

Havik *Accipiter gentilis*

Een vergelijking met 1993 toont een vrij sterke toename (van 9 naar 13 territoria). In Schoorl en Bergen bleef het aantal gelijk, in het stuk Wijk aan Zee - Egmond aan Zee verdubbelde de populatie. De afstand tussen havikshorsten is soms klein. Tweemaal was de afstand slecht 750 meter.

In één territorium werd geen nest gevonden. Eén nest bleek na een aantal weken broeden verlaten te zijn. Er werden geen eieren op het nest aangetroffen. Hoewel dit een volledige natuurlijke oorzaak kan hebben, zullen we toch opletten, want ook boze opzet is niet uit te sluiten.

Een ander nest bleek op 12 juni uit de boom te zijn gevallen. Het weekend ervoor had het veel geregend en gestormd. In combinatie met 3 behoorlijk grote jongen is dit waarschijnlijk teveel geweest. Eén jong werd aangevreten teruggevonden. Zeker één en waarschijnlijk twee jongen overleefden het voorval.

Vermeldenswaard is dat een Buizerd, die in 1994 een sperwernest had overgenomen, nu zelf werd verjaagd door een Havik. Uiteindelijk zijn er 1 of 2 haviksjongen uitgevlogen.

Er werden veel prooien gevonden waarvan de hoofdmoot werd gevormd door post- en houtduif. In het natte voorjaar werden ook veel wilde eenden aangetroffen. Verder pakt de Havik regelmatig Vlaamse Gaaien en Eksters. In het zuidelijke deel blijken ook Sperwers op het menu te staan. Verder werden in het gebied Schoorl/Bergen opvallend veel postduifringen gevonden (meest eerstejaars vogels), ten zuiden van Egmond slechts een enkele.

Sperwer *A. nisus*

In Bergen en Schoorl werden aanzienlijk minder territoria vastgesteld dan in 1993 (resp. van 5 naar 2 en van 6 naar 2 territoria). Tussen Egmond aan Zee en Wijk aan Zee nam het aantal iets toe van 11 naar 15. Juist bij Heemskerk werden drie adulte Sperwers als

prooierest van Havik gevonden. In Bergen werd een jonge vogel van het nest gepakt door een Havik. Het is niet uitgesloten dat de afname van Sperwer met de toename van Havik te maken heeft. De verschillen zijn echter gering en er kan geen duidelijke uitspraak worden gedaan op grond van de resultaten. Vrijwel alle nesten werden in sparren of lariksen gevonden.

De gevonden prooien betroffen meestal kleinere zangvogels. Er werden echter ook wat grotere prooien gevonden als Houtduif en Vlaamse gaai. Verder is het aantal van 6 Grote Bonte Spechten opvallend.

Buizerd *Buteo buteo*

In vergelijking met 1993 lijkt de Buizerd redelijk stabiel. Veenstra (1994) merkt op dat de kolonisatie waarschijnlijk vanuit het zuiden plaatsvindt. Als prooi werd voornamelijk konijn gevonden. Hoewel konijn waarschijnlijk de belangrijkste prooi is, is het aannemelijk dat het menu uitgebreider is. Mogelijk is een aantal van de door ons gevonden prooien ten onrechte aan Havik toegeschreven.

Boomvalk *Falco subbuteo*

De Boomvalk wordt al langere tijd door Huub Huneker, André Dekker en Dick Dekker geïventariseerd. De ervaring is dat de aantallen van jaar tot jaar kunnen schommelen. Het is daarom moeilijk om trends te kunnen vaststellen. 1995 was een minder goed jaar met slechts 8 territoria tussen Wijk aan Zee en Camperduin (10 minder dan in 1993). Dit jaar is voor het eerst duidelijk predatie door Havik vastgesteld: 1 pas uitgevlogen jong en mogelijk ook predatie op het nest.

Torenvalk *F. tinnunculus*

Tussen Wijk aan Zee en Egmond aan Zee werd slechts één nest binnen het NHD gevonden. Het is niet uitgesloten dat er iets te weinig aandacht aan deze soort is besteed. Wel konden in het buitenduin enkele jachtterritoria worden vastgesteld. Waarschijnlijk gaat het hier om vogels die in een nestkast in de polder of bollenvelden broeden. Ten noorden van Egmond broedden twee paar in nestkasten, waarvan de jongen zijn uitgevlogen.

Verstoring/vervolg

Dit is niet expliciet aangetoond. Eén broedsel van Havik is onder verdachte omstandigheden afgebroken. Na een maand broeden werd het nest opeens verlaten, wel bleven de vogels in de buurt. In het nest was niets te zien dat uitsluitel kon geven waarom het broedsel mislukt was.

Conclusies

De resultaten van de eerste roofvogelinventarisatie zijn over het algemeen bevredigend. Vooral het gevonden nest van de Wespandief was een hoogtepunt. De inventariseerders hebben veel geleerd en kunnen hier het volgend jaar gebruik van maken. Belangrijkste minpunt was het tegenvallende resultaat van het gebied Castricum. Voor volgend jaar zijn de volgende veranderingen gewenst:

- De mogelijkheid om indien nodig naar een nest te kunnen klimmen. Dit levert in korte tijd belangrijke informatie op.

- Meer mensen. Het gebied is duidelijk te groot voor de huidige groep. Er zijn reeds een paar extra krachten gevonden.
- Meer aandacht voor prooikeuze van Havik en Sperwer (indien voldoende mensen).

Dankwoord

De volgende personen worden bedankt voor hun medewerking: F. Nieuwenhuizen en C. Ooyevaar (SBB); R. Slings, L. Terlouw, S. Liefing, J. Ory, F. van den Bosch, B. Hopman, J. van Mourik, B. Venema, K. Duin, B. Smit, E. Koet, Th. Aardenburg (PWN); A. Dekker, D. Dekker, B. Veenstra, P. Zumkehr. Ook wordt de Roofvogel Werkgroep Nederland bedankt voor hun steun en hulp bij het opzetten van dit onderzoek. De PWN en Staatsbosbeheer worden bedankt voor hun medewerking en de verleende vergunningen. Tenslotte wordt iedereen bedankt die door tips en waarnemingen hebben bijgedragen tot een geslaagde eerste roofvogelinventarisatie van het Noord-Hollands duingebied.

Summary: Breeding raptors in the dunes between Wijk aan Zee and Camperduin in 1995

Systematic raptor surveys were carried out in the dunes of the western Netherlands in 1995, covering 7064 ha (36% afforested) between the villages of Wijk aan Zee and Camperduin. Numbers and breeding success of Honey Buzzard, Goshawk, Sparrowhawk, Common Buzzard, Kestrel and Hobby were established (Table 1), as well as trends during (intermittently censused) 1982-95 (Table 2). A successful nest of Honey Buzzard (1 fledgling) proved the presence of this species as a breeding bird in this part of The Netherlands. Goshawk and Common Buzzard nowadays have firmly established breeding populations in the western Netherlands. Both species colonized this region as late as the 1980s. The Hobby showed a clear decline; depredation of a fledgling, and probably of nestlings as well, by Goshawks was witnessed in 1995 for the first time. Human persecution of raptors was apparently absent; only a single Goshawk nest was deserted for unknown reasons.

Literatuur

- Reijnders R., Letschert J. & Levering H. 1982. Inventarisatie zeldzame broedvogels NHD 1982. PWN, Bloemendaal.
- Reijnders R.C.M.I. 1989. Inventarisatie minder algemene broedvogels van het Noordhollands Duinreservaat in 1988. PWN, Bloemendaal.
- Veenstra B. 1994. Broedvogelinventarisatie Noordhollands Duinreservaat 1993. PWN, Bloemendaal
- Vlugt D. 1994. Wespdierven in de zomer van 1994. De Kleine Alk 12: 78-83.
- Vogel R.L. 1994. Broedvogels Boswachterij Schoorl en Pettemerduinen, SOVON-rapport 1994/04. SOVON, Beek-Ubbergen.

Adressen:

Henk Levering, Prinses Beatrixstraat 38, 1901 CZ Castricum
Dook Vlugt, Nassaulaan 8, 1862 EJ Bergen

Tekening: Pieter de Haan

Broedende roofvogels in de Wieringermeer in 1995

Leon Kelder en Bert Winters
VWG Wierhaven (Noord-Holland)

Het onderzoeksgebied beslaat de gemeenten Wieringen, Wieringermeer, Medemblik en een deel van Wervershoof (Vooroever), ofwel de volledige atlasblokken 14-15, 16, 17, 26, 27, 28, 36, 37, 38, 46, 47, 48 en gedeeltelijk de atlasblokken 14-25, 35, 56, 57 en 58. Een atlasblok is 5x5 km groot.

Afgelopen jaar is het gebied nauwkeuriger onderzocht dan in het verleden. Goede contacten met agrariërs droegen in belangrijke mate bij aan de volledigheid van het onderzoek.

Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*

Er werden 37 territoria vastgesteld, waarvan 35 in riet, 1 in luzerne en 1 in graszaad. Opvallend is dat minimaal 60% van de paren broedt in marginale biotopen als rietkragen langs tochten en sloten. Waarschijnlijk is de Bruine Kiekendief in een deel van het gebied onderteld. Dit heeft mede te maken met de geringe vindkans in open agrarisch gebied (Winters 1991). We schatten dat er in het werkgebied zo'n 40 paren hebben gebroed. Op plekken met een grote dichtheid (Vooroever, 5 op 120 ha) werd bigamie vastgesteld. Gemiddeld werden 4.8 eieren gelegd (3x 4, 2x 5 en 2x 6), en vlogen 2.4 jongen uit (5x 1, 1x 2, 6x 3 en 2x 4). Van de verdwenen eieren of jongen werd niets teruggevonden. Voedselgegevens staan vermeld in Tabel 1; let op de vissen en de Grote Bonte Secht. Opmerkelijk is de terugmelding van een in 1994 als jong geringde Bruine Kiekendief. De vogel werd in zijn tweede kalenderjaar vers dood gemeld in Groot-Brittannië.

Havik *Accipiter gentilis*

De zes gevonden territoria waren alle gesitueerd in de Wieringermeerbossen. Nesten zaten in beuk (1), eik (2) en sitkaspar (2). De leeftijd van de oudervogels was bij mannetjes in drie gevallen adult, bij de vrouwtjes waren twee van de vijf vogels juveniel. Gemiddeld werden 3.2 eieren gelegd (1x 2, 2x 3 en 2x 4) en vlogen 2.0 jongen uit (1x 1, 2x 2 en 1x 3). Het aantal jongen is laag vergeleken met andere onderzoeken (Bijlsma 1993). Eén broedgeval mislukte; in het nest werden twee eieren met dode embryo's aangetroffen. Een geringd jong vrouwtje werd binnen twee maanden teruggevonden langs de A7 op een kleine twee km van het nest. Prooien staan vermeld in Tabel 1. Opmerkelijk zijn het grote aandeel dat de Houtsnip (10.4%) inneemt, en de Wezel.

Sperwer *A. nisus*

In drie territoria werd één nest gevonden, waarin twee eieren werden gelegd. Het legsel mislukte. Het is vreemd dat de Sperwer zo schaars is en een gering broedsucces heeft. In de winter is de soort namelijk talrijk en de bossen zijn geschikt als broedplaats.

Buizerd *Buteo buteo*

Er werden negen territoria vastgesteld, waarvan zeven in de polderbossen en twee in singels. De vijf gevonden nesten in beuk, esdoorn, es, sitkaspar en grove den bevatten gemiddeld 2.2 eieren (1x 1, 2x 2 en 2x 3). Drie succesvolle paren brachten 2x 1 en 1x 2 jongen groot. Eénmaal werd nestplaatsconcurrentie met een Nijlgans waargenomen.

Torenavalk *Falco tinnunculus*

Met 20 territoria is de soort vermoedelijk onderteld. Gemiddeld werden 4.6 eieren gelegd (1x 3, 2x 4 en 6x 5) en vlogen 3.5 jongen uit (2x 2, 1x 3, 4x 4 en 1x 5). In de nesten werden vrij veel vogels als prooi aangetroffen. Dit duidt op een lage veldmuizenstand.

Boomvalk *F. subbuteo*

Er werden vijf territoria vastgesteld, waarvan één in bos, één in een boerderijtuin, één in een bosje in de bebouwde kom en twee in singels. Eén nest werd gevonden, waarin drie eieren werden gelegd en drie jongen uitvlogen. Let op de (adulte) Gierzwaluw (Tabel 1).

Tabel 1. Prooigegevens van roofvogels in Wierhaven 1995. *Prey items of raptors in 1995 in Wierhaven.*

Prooi-soort <i>Prey species</i>	Bruine Kiekendief <i>C. aer</i>	Havik <i>A. gen</i>	Buizerd <i>B. but</i>	Torenavalk <i>F. tin</i>	Boomvalk <i>F. sub</i>
Spitsmuis sp. <i>Sorex sp.</i>	-	-	1	-	-
Veldmuis <i>Microtus arvalis</i>	7	-	24	5	-
Bosmuis <i>Apodemus sylvaticus</i>	-	-	-	1	-
Muis spec. <i>Microtus sp.</i>	-	-	1	-	-
Bruine Rat <i>Rattus norvegicus</i>	1	-	-	-	-
Haas <i>Lepus europaeus</i>	6	1	1	-	-
Konijn <i>Oryctolagus cuniculus</i>	2	11	6	-	-
Wezel <i>Mustela nivalis</i>	-	1	-	-	-
Bergeend <i>Tadorna tadorna</i>	-	2	1	-	-
Wilde Eend <i>Anas platyrhynchos</i>	4	3	1	-	-
Torenavalk <i>Falco tinnunculus</i>	-	1	-	-	-
Fazant <i>Phasianus colchicus</i>	5	-	-	-	-
Meerkoet <i>Fulica atra</i>	1	-	-	-	-
Scholekster <i>Haematopus ostralegus</i>	1	1	-	-	-
Kievit <i>Vanellus vanellus</i>	1	-	-	-	-
Houtsnip <i>Scolopax rusticola</i>	-	8	1	-	-
Kokmeeuw <i>Larus ridibundus</i>	1	1	-	-	-
Visdief <i>Sterna hirundo</i>	1	-	-	-	-
Houtduif <i>Columba palumbus</i>	1	16	1	-	-
Postduif/duif spec. <i>Columba livia/sp.</i>	3	7	1	-	-
Ransuil <i>Asio otus</i>	-	-	1	-	-
Gierzwaluw <i>Apus apus</i>	-	-	-	-	1
Boerenzwaluw <i>Hirundo rustica</i>	-	-	-	1	-
Graspieper <i>Anthus pratensis</i>	1	-	-	-	-
Witte Kwikstaart <i>Motacilla alba</i>	-	-	1	-	-
Merel <i>Turdus merula</i>	-	-	3	-	-
Zanglijster <i>T. philomelos</i>	-	-	5	-	-
Vlaamse Gaai <i>Garrulus glandarius</i>	-	-	5	-	-
Ekster <i>Pica pica</i>	1	2	1	-	-
Kauw <i>Corvus monedula</i>	-	3	-	-	-
Zwarte Kraai <i>C. corone</i>	-	1	-	-	-
Spreeuw <i>Sturnus vulgaris</i>	4	6	-	10	3
Huisemus <i>Passer domesticus</i>	-	-	-	7	2
Brasem <i>Abramis brama</i>	1	-	-	-	-
Paling <i>Anguilla anguilla</i>	1	-	-	-	-
Totaal/Total	42	77	41	24	6

Tekening: Pieter de Haan

Conclusies

Roofvogelvervolgning werd niet met zekerheid vastgesteld, al verdwenen wel drie jonge Bruine Kiekendieven onder verdachte omstandigheden. De magere broedresultaten van de meeste soorten hebben vermoedelijk te maken met een lage veldmuizenstand (Bruine Kiekendief, Buizerd en Torenvalk), een populatie met jonge, onervaren vogels (Havik) en slecht weer in de jongenfase (alle soorten behalve de Boomvalk).

Dank

Inventarisatiegegevens zijn afkomstig van Gerrit Hazenhoek, Leon Kelder, Luc Smit, Leon van Tuyl, Wim Tijssen, Laurens van der Vaart, Cees de Vries, Otto de Vries, Bouke Weijers en Bert Winters. SBB Wieringermeer gaf toestemming om in de polderbossen te inventariseren en te ringen. Ben Koks en Herbert Postma hebben het ringwerk verricht.

Summary: Breeding raptors in Wieringermeer in 1995

An area of >30.000 ha of farmland (woodland area very restricted) in the northern part of the province of Noord-Holland was surveyed in 1995, resulting in 37 territories of Marsh Harrier (3x 4, 2x 5 and 2x 6 eggs/clutch, 5x 1, 1x 2, 6x 3 and 2x 4 young/nest), 6 territories of Goshawk (1x 2, 2x 3 and 2x 4 eggs/clutch, 1x 1, 2x 2 and 1x 3 young/nest), 3 territories of Sparrowhawk (the single nest failed), 9 territories of Common Buzzard (1x 1, 2x 2 and 2x 3 eggs/clutch, 2x 1 and 1x 2 young/nest), 20 territories of Kestrel (1x 3, 2x 4, 6x 5 eggs/clutch, 2x 2, 1x 3, 4x 4 and 1x 5 young/nest) and 5 territories of Hobby (1 nest with 3 eggs resulted in 3 fledglings). In the Marsh Harrier, bigamy was found at a site with 5 nests on 150 ha. Prey found during the survey is detailed in Table 1.

Adressen:

Leon Kelder, Vlasstraat 35, 1773 AL Kreileroord
Bert Winters, Hauwertstraat 6, 1671 EV Medemblik

Roofvogels in Het Gooi e.o. in 1995

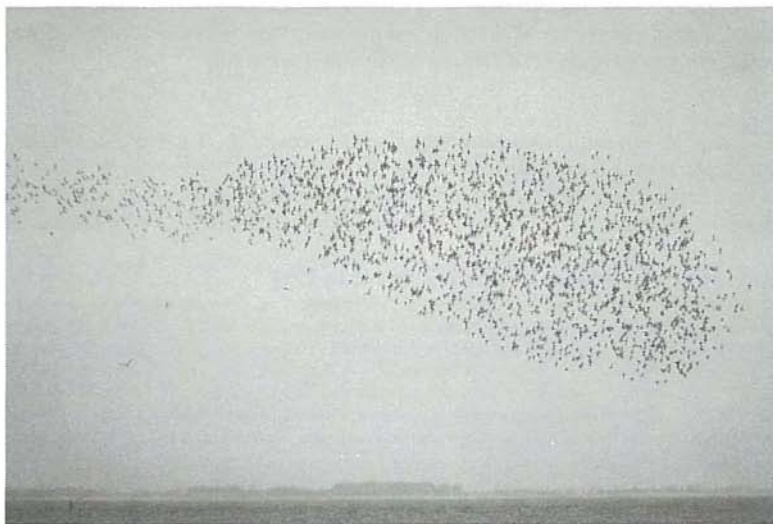
R. Kloosterman

Medio 1995 werd door de Vogelwerkgroep Het Gooi e.o. een meldpunt opgericht ten behoeve van het registreren van roofvogelvervolging. Aanleiding voor oprichting waren het omzagen van de nestboom van een Buizerd en een poging tot vergiftiging van, vermoedelijk, een havikpaar. Bij het laatste paar werd tevens gepoogd de nestboom om te zagen. Ook werd een vergiftigde Sperwer gevonden, waarvoor een politie-functionaris weinig interesse toonde, aldus een ornitholoog. Na de oprichting van het meldingspunt (met publiciteit via de lokale pers) zijn geen meldingen van roofvogelvervolging binnengekomen. Mogelijk heeft de publiciteit preventief gewerkt.

Na de landelijke opheffing van de veldpolitie (die overigens in Het Gooi al niet bestond), werd door de regionale politie een 'milieu-bureau' opgericht. De Vogelwerkgroep heeft zich veel moeite getroost om met dit bureau samen te werken op roofvogelgebied. Ondanks inschakelen van de korpsbeheerder bleek er geen interesse te zijn. Reden hiervoor was gebrek aan kennis. Volgens het regionale bureau wordt gewacht met een cursus tot de nieuwe Wet Flora en Fauna gereed is, wat nog enige tijd op zich kan laten wachten.

Inmiddels heeft de Vogelwerkgroep een werkgroep roofvogels opgericht. Doelen zijn het inventariseren van roofvogels en het opleiden van leden daartoe. Waarschijnlijk zal het meldpunt in deze werkgroep opgaan.

Adres: Postbus 1028, 1200 BA Hilversum

Opgepast: Een roofvogel in de buurt! (Hans Hut)

Broedgevallen van Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* en Grauwe Kiekendief *C. pygargus* in westelijk Noord-Brabant in 1994 en 1995

Kees Baselier en Hans Donkers

Samen met Hans Potters hebben de auteurs in het voorjaar van 1995 veertien broedgevallen van de Bruine Kiekendief en één van de Grauwe Kiekendief onderzocht. De paren broedden op de Slikken van de Heen-Oost en in het Roode Weelcomplex, hierna de Slikken en het Weelcomplex genoemd. In de Slikken werden in 1994 tevens acht paar broedende Bruine Kieken vastgesteld. Hiervan werden zeven nesten gevolgd. Het broedsel van de Grauwe Kiekendief wordt apart behandeld.

Beschrijving van de gebieden

De Slikken zijn gelegen aan het Kramer-Volkerak. Het is een voormalig schorregebied van c. 150 ha, dat tot medio 1987 onder invloed stond van getijdebewegingen. Als beheersvorm is gekozen voor natuurlijke ontwikkeling, hetgeen heeft geresulteerd in een sterke verruiging met vlier, wilg en harig wilgenroosje. Alle negen nesten zijn gevonden in ruigtes van laatstgenoemde vegetatie (kilometerhokken 43-44-51/52 en 43-53-14/15).

Het Weelcomplex omvat de oeverlanden van een oud krekenselsel, c. twaalf kilometer lang, gelegen tussen de kernen Kruisland, Steenbergen en Wouw. Onderzocht zijn de in aanmerking komende biotopen, zoals rietveldjes en rietkragen en een verruigd perceel van c. 5 ha. De vijf nesten lagen in de kilometerhokken 43-55-54, 49-15-14 en 49-16-11.

Acht-legsel van Bruine Kiekendief, Slikken Heen-Oost, 11 mei 1994 (Hans Donkers)

Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*

1994: In 1994 werden in de Slikken zeven van de acht broedsels regelmatig gecontroleerd. In dat jaar kwamen uit 35 eieren 21 jongen, waarvan er 20 uitvlogen.

In 1994 werd een 8-legsel aangetroffen, dat vermoedelijk door één vrouwtje was geproduceerd. Van dit legsel zijn vijf jongen uitgevlogen. In de ons bekende literatuur is in Nederland slechts één keer eerder zo'n groot legsel aangetroffen, namelijk in De Weerribben (Woets 1986).

1995: Broedbiologische gegevens staan vermeld in Tabel 1. De paren 1-9 hebben betrekking op de Slikken, 10-14 op het Weelcomplex.

Bij de broedgevallen 4 en 5 was mogelijk sprake van bigamie, bij 11 en 14 is dit met zekerheid vastgesteld. De paren 10, 11 en 14 broedden in een cluster: de afstand tussen 10 (middelste nest) en 11 bedroeg ongeveer 35 m, tussen 10 en 14 ongeveer 100 m. Vermoedelijk arriveerde het jonge vrouwtje van 14 toen 10 en 11 al aan het broeden waren (zie verschillen in start eileg). Gemiddeld werden 5.5 eieren/nest gelegd, waaruit gemiddeld 3.3 jongen uitvlogen. Vooral in de latere nesten gingen veel jongen verloren, terwijl in de vroege nesten nauwelijks verliezen optraden. Mogelijk hield dit verband met de slechte weersomstandigheden gedurende de vroege jongenfase van de late nesten.

Tabel 1. Broedbiologische gegevens van de Bruine Kiekendief in Slikken van de Heen-Oost en Roode Weelcomplex in 1995. Het legbegin is uitgedrukt in pentades.

Breeding data of Marsh Harriers in two areas in western Noord-Brabant in 1995. Onset of laying is expressed in five-day periods.

Paar <i>Pair</i>	Leeftijd/Age		Legbegin <i>Onset of laying</i>	Aantal eieren <i>Eggs</i>	Aantal jongen <i>Nestlings</i>	Uitgevlogen jongen <i>Fledglings</i>
	Man <i>Male</i>	Vrouw <i>Female</i>				
1	Ad	Ad	11-15/4	6	5	5
2	Ad	2kj	16-20/4	7	5	5
3	Ad	Ad	16-20/4	+	4	4
4	Ad	Ad	21-25/4	6	5	5
5	Ad	Ad	21-25/4	6	5	4
6	Ad	Ad	21-25/4	+	4	4
7	Ad	2kj	26-30/4	5	4	3
8	Ad	Ad	26-30/4	5	3	2
9	Ad	Ad	26-30/4	8	2	2
10	Ad	Ad	21-25/4	5	5	3
11	Ad	Ad	21-25/4	+	5	4
12	Ad	Ad	26-30/4	5	2	2
13	2kj	Ad	6-10/5	4	4	0
14	Ad	2kj	11-15/5	4	4	2

Opvallend is het goede broedsucces van paar 2, omdat het hier om relatief jonge, dus onervaren broedvogels gaat. Bij paar 9 zijn de eieren, gezien de vorm en de grootte (bepaald door meting) waarschijnlijk door één vrouw geproduceerd. Slechts twee jongen zijn hiervan uitgevlogen. Afgaande op de hoeveelheid ei-schalen plus het feit dat er bij een eerdere nestcontrole een aangepikt ei naast twee pullen lag, mag worden aangenomen dat er meer dan twee eieren zijn uitgekomen.

Bij één broedsel werd op 18 juni een pul met een door nestgenoten aangepikte bebloede kop gevonden. Een kleine week later lag het dood naast het nest. Doordat het jong niet als prooi diende en er veel grote prooien als Kokmeeuw en Konijn werden aangevoerd, was hier waarschijnlijk sprake van caïnisme. Bij twee locaties in het Roode Weelcomplex werden resp. één en twee nestdotjes aangetroffen die bij een latere controle verdwenen bleken te zijn (waarschijnlijk opgegeten door de grotere nestgenoten).

Bij paar 13 werden vier jongen geringd die in een goede conditie verkeerden. Een week later bleken ze alle vier verdwenen, hoewel ze op dat moment nog niet uitgevlogen konden zijn. Ook de oudivogels lieten zich niet meer zien. Het is mogelijk dat de jongen door mensen uit het nest zijn gehaald.

Door bij het ringen gegevens als gewicht, klauwmaat, vleugellengte en krop te noteren, kon van de jongen, behalve bij nestdotjes, het geslacht worden bepaald. In beide gebieden werden meer mannetjes dan vrouwtjes geboren. De verhouding man:vrouw:onbekend bedroeg in de Slikken 18:11:5 en in het Weelcomplex 9:4:2.

Bij de nesten verzamelde prooien staan vermeld in Tabel 2.

Tabel 2. Prooien van Bruine kiekendieven in westelijk Noord-Brabant in 1995. *Prey items of Marsh Harriers in western Noord-Brabant in 1995.*

Soort <i>Prey species</i>	Slikken van De Heen-Oost	Roode Weel complex	Totaal <i>Total</i>
Wilde Eend <i>Anas platyrhynchos</i>	1	-	1
Eend sp. <i>Anas sp.</i>	1	-	1
Patrijs <i>Perdix perdix</i>	-	1*	1
Fazant <i>Phasianus colchicus</i>	8*	8*	16
Kievit <i>Vanellus vanellus</i>	1*	1*	2
Kokmeeuw <i>Larus ridibundus</i>	1	-	1
Postduif <i>Columba livia</i>	3	-	3
Turkse Tortel <i>Streptopelia decaocto</i>	-	1	1
Duif spec. <i>Columba sp.</i>	-	2	2
Koekoek <i>Cuculus canorus</i>	1*	-	1
Gierzwaluw <i>Apus apus</i>	1	-	1
Merel <i>Turdus merula</i>	-	3	3
Bosriet/Kl. Karekiet <i>Acrocephalus sp.</i>	1	2	2
Kleine Karekiet <i>A. scirpaceus</i>	-	1	1
Fitis <i>Phylloscopus trochilus</i>	1	-	1
Koolmees <i>Parus major</i>	1	-	1
Spreeuw <i>Sturnus vulgaris</i>	6	7	13
Rietgors <i>Emberiza schoeniclus</i>	3	4	7
Fazante-ei <i>Egg Phasianus colchicus</i>	1	-	1
Konijn <i>Oryctolagus cuniculus</i>	8	3	11
Rosse Woelmuis <i>Clethrionomys glareolus</i>	-	1	1
Woelmuis sp. <i>Microtus sp.</i>	3	1	4
Bruine rat/woelrat <i>Rattus/Arvicola</i>	-	1	1
Vis sp. <i>Fish sp.</i>	-	1	1

* = juveniel/juvenile

Grauwe Kiekendief *Circus pygargus*

In 1994 werd op 13 juni een overvliegend mannetje en op de 25 juni een foeragerend vrouwtje boven gebied 1 waargenomen. Volgens Koks (1995) kan er zonder meer van

worden uitgegaan dat dit paar in deze contreien minimaal een broedpoging heeft ondernomen, maar is waarschijnlijk mislukt door het slechte muizenjaar.

In 1995 vloog op 3 mei een volwassen mannetje laag over het gebied. Op 11 mei werd een (hetzelfde?) mannetje nabij de latere broedplaats opgejaagd. Op 16 mei werd een vrouwtje waargenomen. Op 2 juni werd overdracht van nestmateriaal geconstateerd. Het nest werd op 12 juni gevonden in een vegetatie van harig wilgeroosje. Er lag een groezelig ei in, dat dus al enige tijd daarvoor gelegd was. Mogelijk hebben er meer eieren in het nest gelegen. Ook is het mogelijk dat het een vervolglegsel betrof (med. Ben Koks). Het vrouwtje broedde zeer vast. Bij nadering verliet ze het nest pas op het laatste moment. We vonden drie ruipennen van het vrouwtje. In tegenstelling tot veel andere roofvogelsoorten, geeft dit echter geen informatie omtrent de leeftijd. Rond 1 juli is het ei uitgekomen. Bij het ringen verkeerde het jong in perfecte conditie, de krop was voor 100% gevuld. Afgaande op de maten betrof het een vrouwtje. Als prooi werden twee Spreeuwen en drie woelmuizen vastgesteld. Het mannetje foerageerde veel in het binnendijkse gebied, boven akkers met granen en graszaad. Op 12 juni zagen we dat er binnen een kwartier driemaal prooi-overdracht plaatsvond. In de eifase consumeerde het vrouwtje de prooien niet op het nest, maar enkele tientallen meters er vandaan, net als Bruine Kiekendieven doen.

In 1965 werden van de Grauwe Kiek nog vier zekere broedgevallen genoemd (van Erve *et al.* 1967), alle in Midden- en oostelijk Noord-Brabant. Later verdween de soort geheel uit de provincie (Teixeira 1979, SOVON 1987, Bijlsma 1993), om na 30 jaar weer terug te keren.

Summary: Breeding of Marsh Harrier *Circus aeruginosus* and Montagu's Harrier *C. pygargus* in western Noord-Brabant in 1994 and 1995

Creeks and marshes in the western part of the province of Noord-Brabant (c. 155 ha) were surveyed in 1994 and 1995. In 1994, 7 nests of Marsh Harriers were visited frequently; 35 eggs resulted in 21 hatchlings and 20 fledglings. From a clutch of 8 eggs 5 young fledged. Details of 14 nests in 1995 are given in Table 1, with suspected bigamy in pairs 4 and 5 and confirmed bigamy in pairs 11 and 14. Sex ratio among large nestlings was 27 males and 15 females. Prey items found on the nests are given in Table 2.

In the same area, a possible breeding attempt of Montagu's Harrier was recorded in 1994. A successful breeding attempt occurred in 1995, a single egg (probably having been part of a larger clutch) hatched on c. 1 July.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
van Erve F.J.H., Moller Pilot H.K.M., Wittgen A.B.L.M., Braaksma S., Knippenberg W.H.Th. & Langenhoff V.F.M. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.
Koks B. 1995. Grauwe Kiekendieven *Circus pygargus* in Nederland in 1994 en 1995. De Takkeling 3(3): 32-42.
SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. SOVON, Arnhem.
Teixeira R.M. (red.) 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.
Woets D. 1986. Bruine Kiekendieven in de Weerribben (1975-1985). Vogeljaar 34: 257-270.

Adressen:

Kees Baselier, Voorstraat 130, 4702 ET Roosendaal

Hans Donkers, Sophiastraat 22, 4701 GT Roosendaal

Broedende roofvogels in Zeeland in 1995

Henk Castelijns

Met ingang van 1995 worden roofvogelbescherming en -onderzoek in Zeeland gecoördineerd. De bescherming wordt behartigd door Jan-Willem Vergeer en het onderzoek door ondergetekende. In dit artikel wordt een kort overzicht gegeven van het eerste onderzoeksjaar en een nieuwe schatting gemaakt van het aantal broedparen van roofvogels in Zeeland. Er komt ook een uitgebreide rapportage met onder andere de basisgegevens, stippenkaarten, resultaten van prooionderzoek en namen van waarnemers.

Methodes

In Zeeland zijn in 1995 vijf gebieden (monitoringsgebieden) systematisch op roofvogels onderzocht (Figuur 1). In de rest van Zeeland heeft in 1995 geen systematisch onderzoek plaats gevonden, maar zijn heel wat broedparen opgespoord. Van de Bruine Kiekendief is zelfs een vrij volledig beeld ontstaan.

Territoria en nestvondsten zijn door waarnemers meestal ingetekend op een topografische kaart. Indien het nest werd bezocht, zijn de bevindingen over het algemeen genoteerd op een inventarisatieformulier van de WRN. Alle resultaten zijn tevens opgeslagen in een geautomatiseerd bestand. Indien een waarnemer niet het nest heeft bezocht, maar toch het aantal uitgevlogen jongen heeft opgegeven, is het aantal met een aparte code in het bestand opgenomen. Deze gegevens worden bij de berekening van het broedsucces buiten beschouwing gelaten. Bij de Bruine Kiekendief zijn nestbouw, prooi-overdracht, landingen met prooi op het (niet zichtbare) nest en uitvliegende jongen als nestvondst aangemerkt.

Het Zeeuwse landschap

Het onderzoeksgebied (311.700 ha) omvat de gehele provincie Zeeland inclusief de Grevelingen en het Markiezaat. Het is opgesplitst in deelgebieden die telkens een landschappelijke eenheid vormen (Figuur 1). Het landschap bestaat, op de duinen van Walcheren en Schouwen na, uit polderland en water. Het landoppervlak bedraagt 181.700 ha, waarvan slechts 1.3% bos. Het grootste deel (79%) wordt gebruikt voor agrarische (akkerbouw) doeleinden. Grootschalige akkerbouwvelden zijn er op Schouwen-Duiveland, Noord-Beveland en in delen van Zeeuwsch-Vlaanderen. De rest is relatief kleinschalig polderland met dijken die nog intact zijn. Op Tholen, de Bevelanden en in Zeeuwsch-Vlaanderen zijn veel dijken met bomen beplant.

De dichtheid aan torenvalkneestkasten in de polders is hoog, vooral in fruitboomgaarden waarvan er veel zijn op Tholen, Zuid-Beveland en in Zeeuwsch-Vlaanderen.

Verspreid door Zeeland liggen heel wat door riet omzoomde kreken (ingepolderde getijdegeulen). De meeste treft men aan in Zeeuwsch-Vlaanderen en op Zuid-Beveland.

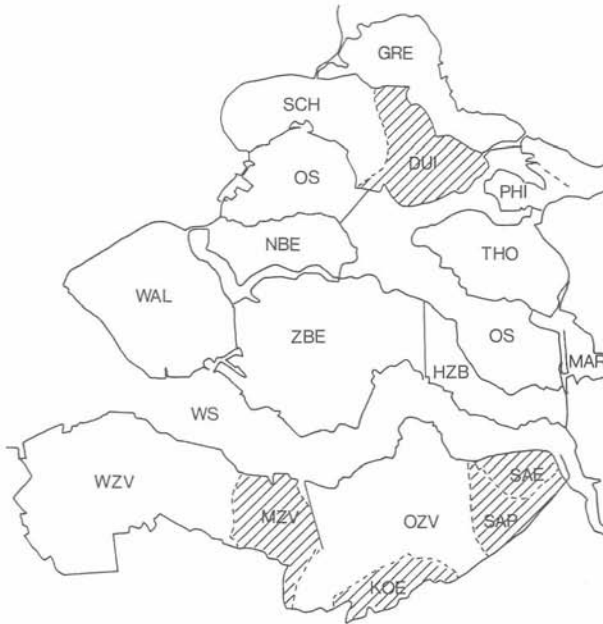
De droogvallende gronden in de voormalige getijdegebieden worden begraaasd of ontwikkelen zich tot bos. Voor boombroedende roofvogels is dit bos (nog) te jong om in te broeden.

Buitendijks aan de randen van de getijdegebieden liggen schorren, met in de Oosterschelde een totaal oppervlak van 190 ha en in de Westerschelde van 2700 ha.

Monitoringsgebieden

Er zijn vijf monitoringsgebieden (Figuur 1).

- Duiveland (9640 ha, 1.2% bos). Tamelijk grootschalig polderland met enkele bosschages en twee met riet omzoomde krekens. Er zijn ook enkele kleinschalige polders met beboomde dijken en verspreid gelegen kleine boomgaarden. Tot dit gebied behoren ook de aangrenzende oeverlanden van de Grevelingen.
- Saeftinghe (2250 ha, 0% bos). 3200 ha groot getijdegebied waarvan 2250 ha is begroeid met schorrevegetatie en enkele rietvelden. In 1995 waren er hoge vloedten op 17 mei en 15 juni. Een deel van de nesten van de Bruine Kiekendief, is daardoor vermoedelijk weggespoeld. Door gebrek aan oriëntatiepunten (mononatuur) kan wel eens een broedpaar worden gemist.
- Saeftinghepolders (3750 ha, 0.3% bos). Ten zuiden van Saeftinghe gelegen open polderland met een zevental krekens waarvan er vier met riet zijn omzoomd. De dijken zijn veelal met populieren beplant. Er zijn enkele kleine polderbosjes.
- Koewacht (2490 ha, 6.0% bos). Op zandgrond gelegen kleinschalig polderland met relatief veel bomen en c. 15 (kleine) krekens met rietveldjes, grenzend aan meer van dit type landschap in Vlaanderen. Er is relatief veel bos.
- Midden Zeeuwsch-Vlaanderen (8430 ha, 2.9% bos). Relatief kleinschalig polderland met c. twaalf krekens waarvan de helft met riet en/of rietvelden. Er zijn nogal wat boomgaarden en enkele percelen bos.

Figuur 1. Overzicht van het werkgebied in Zeeland, met gearceerd de monitoring-plots. *View of the province of Zeeland, with monitoring plots hatched.*

DUJ=Duiveland
GRE=Grevelingen
HZB=Hals Zuid-Beveland
KOE=Koewacht
MAR=Markiezaat
MZV=Midden-Z-Vlaanderen
NBE=Noord-Beveland
OS=Oosterschelde
OZW=Oost-Z-Vlaanderen
PHI=Philipsland
SAE=Saeftinge
SAP=Saeftingepolders
SCH=Schouwen
THO=Tholen
WAL=Walcheren
WS=Westerschelde
WZV=West-Z-Vlaanderen
ZBE=Zuid-Beveland

Resultaten

In Tabel 1 wordt een overzicht gegeven van de in 1995 verzamelde resultaten. Er is onderscheid gemaakt tussen nestvondsten en territoria. Tevens is een schatting van het aantal broedparen voor 1991 en 1995 opgenomen.

Tabel 1. Aantal broedparen van roofvogels in Zeeland in 1995 en aantalsschattingen voor 1991 en 1995, waarbij N=aantal nesten, T=aantal territoria en M=maximumschatting. Aantalsschatting 1991 naar Buise (1994), Meininger *et al.* (1995) en Vergeer & van Zuijlen (1994). *Number of nests (N), territories (T) and maximum estimate (M) of raptors in the province of Zeeland in 1995, compared with those of 1991.*

Gebied <i>Region</i>	Buizerd <i>B. buteo</i>			Bruine Kiekendief <i>C. aeruginosus</i>			Sperwer <i>A. nisus</i>			Boomvalk <i>F. subbuteo</i>			Torenvalk <i>F. tinnunculus</i>		
	N	T	M	N	T	M	N	T	M	N	T	M	N	T	M
Grevelingen	0	1	1	10	13	13	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Duiveland	0	0	0	3	3	3	0	0	0	0	1	1	5	5	5
Schouwen	2	4	4	2	3	3	1	1	3	2	2	4	5	5	10
St. Philipsland	0	0	0	4	4	6	1	1	2	0	1	1	2	2	10
Tholen/Rammegors	0	1	2	3	3	5	0	0	3	0	0	2	9	9	30
Oosterschelde	0	0	0	4	4	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Noord-Beveland	1	1	3	2	2	4	0	1	3	0	0	0	0	0	20
Veerse Meer	0	0	0	7	7	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Markiezaat	1	1	1	8	8	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Walcheren	2	6	6	6	6	6	0	2	5	2	5	7	22	22	35
Zuid-Beveland	1	3	5	14	16	18	0	1	6	2	3	5	15	16	50
Hals Z-Beveland	1	2	4	1	1	3	0	1	4	0	0	1	1	6	25
Westerschelde	0	0	0	11	14	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0
West Z-Vlaanderen	0	3	4	20	21	25	1	2	6	2	3	5	9	12	55
Mid Z-Vlaanderen	3	4	4	11	11	11	5	5	5	0	0	0	13	28	28
Oost Z-Vlaanderen	9	24	26	59	62	64	4	28	30	2	9	12	50	89	100
Totaal/Total 1995	20	50	60	165	178	195	12	42	67	10	24	38	131	194	370
Schatting/Estimate 1991		7-12		135-147			6-10			4-8			200-250		

In Zeeland broedt in de meeste gebieden met bos(jes) tegenwoordig wel een Buizerd en/of een Sperwer. Naar verhouding is er veel bos in Zeeuwsch-Vlaanderen en in de duinen op Schouwen en Walcheren: het overgrote deel van de Zeeuwse Buizerds en Sperwers broedt daar dan ook. Buizerds broeden ook wel verspreid in het polderland op dijken met bomenrijen, terwijl Sperwers wel eens genoeg nemen met een windsingel nabij een dorp of boomgaard. De Boomvalk, een andere typische boombroedende roofvogel, broedt in Zeeland ook vaak in een bomenrij. Op Walcheren vond een succesvol broedgeval van deze soort plaats in een nest waar eerder dat seizoen een Blauwe Reiger jongen had grootgebracht.

Ook de Torenvalk broedt in bomen, maar is makkelijk te verleiden tot het broeden in nestkasten. Tweederde van de zekere broedgevallen vond plaats in een nestkast. Dit betekent niet dat tweederde van de populatie in nestkasten broedt, immers natuurlijke nesten zijn erg moeilijk op te sporen en nestkasten in boomgaarden juist eenvoudig.

De Bruine Kiekendief broedt binnendijks vrijwel uitsluitend in riet. Als de mogelijkheid er is, doen ze dat ook buitendijks, anders kijken ze uit naar schorrevegetatie. Zeebies is

dan favoriet. In Oost- en Midden-Zeeuwsch-Vlaanderen werden op 75 broedparen drie of vier gevallen van bigamie vastgesteld.

In 1995 was er in Zeeland voor het eerst een territorium van de Wespendif. Het bevond zich in oostelijk Zeeuwsch-Vlaanderen enkele kilometers van een in Vlaanderen gelegen bosgebied waar jaarlijks enkele paren van deze soort aanwezig zijn (VWG NO-Vlaanderen). In dezelfde omgeving is een havikpaar gezien, waarvan zich het nest juist in Vlaanderen bevond. Niet-territoriale Haviken en Slechtvalken zijn gemeld van Schouwen-Duiveland en Blauwe Kiekendieven van Oost-Zeeuwsch-Vlaanderen en Tholen.

In Tabel 2 is het broedsucces samengevat van de succesvolle legfels en wordt het aantal geringde jongen gegeven. Wat betreft Schouwen-Duiveland valt het lage broedsucces voor zowel de Torenvalk als de Bruine Kiekendief op.

Van 41 Bruine Kiekendieven is de leeftijd bekend; 17 adulte en 3 onvolwassen mannen en 15 adulte en 6 onvolwassen vrouwen. Eenmaal waren beide vogels onvolwassen.

Tabel 2. Aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest per deelgebied in Zeeland in 1995. *Number of fledglings per successful nest in monitoring plots in the province of Zeeland in 1995.*

Soort <i>Species</i>	Gebied <i>Region</i>	Jongen/nest <i>Young/nest</i>	N <i>N</i>	Jongen geringd <i>Nestlings ringed</i>
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	Oost- en Midden- Z-Vlaanderen	1.7	3	0
Bruine Kiekendief <i>C. aeruginosus</i>	Schouwen-Duiveland	2.4	5	0
Bruine kiekendief <i>C. aeruginosus</i>	Oost- en Midden-Z-Vlaanderen	3.0	19	37
Sperwer <i>Accipiter nisus</i>	Midden-Zeeuwsch-Vlaanderen	3.5	6	9
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	Schouwen-Duiveland	2.7	7	0
Torenvalk <i>F. tinnunculus</i>	Walcheren	3.9	19	93
Torenvalk <i>F. tinnunculus</i>	Midden-Zeeuwsch-Vlaanderen	5.4	9	25

Conclusies/Samenvatting

1995 was het eerste jaar van gecoördineerd roofvogelonderzoek in Zeeland. Het gaat zowel met de roofvogels als met het roofvogelonderzoek goed. In 1991 werd het aantal broedparen nog geschat op 350-430 en in 1995 gaat het om 570-730 paar. Alle soorten zijn ten opzichte van 1991 toegenomen (Tabel 1).

Het aantal boombroedende roofvogels in Zeeland is ondanks de toename niet groot. Dit komt omdat slechts 1.3% van het landoppervlak uit bos bestaat. De meest voorkomende roofvogelsoorten zijn de Bruine Kiekendief en de Torenvalk. De eerste soort is een grondbroeder, de tweede doet het goed door een hoge dichtheid aan nestkasten. In vijf monitoringsgebieden is een begin gemaakt met broedbiologisch en prooionderzoek.

Roofvogelonderzoek in 1996

In 1995 is het onderzoek, om beginnende (roofvogel)onderzoekers niet af te schrikken, laagdrempelig gehouden. Het is de bedoeling in de loop der tijd de kwaliteit van het onderzoek op te voeren. Voor 1996 zijn er al toezeggingen gedaan. Ook in de toekomst blijven losse waarnemingen echter welkom. Het is de bedoeling de komende jaren het onderzoek naar de Bruine Kiekendief, de Zeeuwse roofvogel bij uitstek, te stimuleren.

In de winter van 1995/96 is gestart met onderzoek naar overwinterende roofvogels. Het onderzoek houdt meer in dan zo maar een telling, er wordt geëxperimenteerd met methoden en gelet op leeftijd en geslacht. U hoort en leest er ongetwijfeld nog van.

Toegetakeld nestdotje van Bruine Kiekendief, Slikken Heen-Oost, 18 juni 1995 (Hans Donkers)

Summary: Breeding raptors in the province of Zeeland in 1995

Zeeland covers 3117 km², and is one of the least afforested provinces in The Netherlands (<1% woodland). The area has been subdivided in regions with a more or less similar landscape (Fig. 1). Five areas of 2250-9640 ha in size were chosen as monitoring plots (hatched in Fig. 1). Population densities of raptors are, except for Marsh Harrier, very low, mainly because of lack of suitable breeding sites. Nevertheless, numbers of Common Buzzard, Sparrowhawk and Hobby have increased 4-fold between 1991 and 1995 (Table 1). Marsh Harriers occur abundantly in creeks and overgrown marshland. Kestrels still largely depend on the supply of nestboxes. Nesting of Goshawk, Honey Buzzard and Peregrine has not yet been confirmed in Zeeland, but these species are increasingly observed in suitable breeding habitats. Some data on nestling production was collected on Marsh Harrier, Sparrowhawk, Common Buzzard and Kestrel (Table 2). Human persecution was apparently widespread (for further information on persecution, see Vergeer 1996).

Literatuur

- Buise M.A. 1994. Documentatie over het broedvoorkomen van dagroofvogels in Oostelijk Zeeuwsch-Vlaanderen. Eigen uitgave, Hulst.
- Meininger P.L., Berrevoets C.M. & Strucker R.C.W. 1995. Bruine Kiekendieven *Circus aeruginosus* in het Deltagebied in 1979-94. *De Takkeling* 3(3): 28-31.
- Vergeer J.-W. 1996. Dode en verzwakte roofvogels en uilen in Zeeland: hoe, waarom en wat kun je ermee? *De Takkeling* 4(1): 97-100.
- Vergeer J.-W. & Van Zuijlen G. 1994. Broedvogels van Zeeland. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht.

Adres: Marollenoord 10, 4553 CP Philippine

Roofvogelonderzoek in de rest van Nederland in 1995

Christiaan de Vries, Willem van Manen

Van een aantal gebieden is geen verslag van de coördinator ontvangen, maar zijn wel gegevens ingestuurd. Van deze inzendingen zijn verslagjes gemaakt.

Randmeerkust bij Nunspeet

In de Atlasblokken 26-28 en 38 en 27-21 werd geïnventariseerd door Willem van Manen. Dit leverde drie succesvolle buizerdnesten en territoria van Torenvalk (1) van Boomvalk (1) op. Het broedsucces bleef bij beide valken onbekend.

Boswachterij Nunspeet en omgeving

In een c. 3000 ha groot bosgebied (atlasblokken 26-38, 27-31, 32, 41, 42, 51 en 52) werden broedvogels gekarteerd door Willem van Manen. De opbrengst aan roofvogels staat vermeld in Tabel 1. Er werd geen vervolging vastgesteld en de broedpopulatie bestond uit nagenoeg uitsluitend adulte vogels. Alle sperwernesten mislukten als gevolg van predatie door Haviken.

Tabel 1. Aantallen en broedsucces bij roofvogels in Boswachterij Nunspeet 1995. *Numbers and breeding success of raptors in the Forestry of Nunspeet, province of Gelderland, in 1995.*

Soort <i>Species</i>	Territoria <i>Territories</i>	Nesten <i>Nests</i>	Succesvol <i>Successful</i>	Legbegin (n) <i>Onset laying (n)</i>	Legsel- grootte (n) <i>Clutch size (n)</i>	Uitgevlogen jongen/nest (n) <i>Fledglings/nest (n)</i>
Wespendief <i>P. apivorus</i>	9	5	3	25/5 (3)	2.0(1)	1.7 (3)
Havik <i>A. gentilis</i>	13	12	9	7/4 (8)	3.1(8)	2.6 (9)
Sperwer <i>A. nisus</i>	4	3	0	8/5 (2)	4.7(3)	-
Buizerd <i>B. buteo</i>	41	37	17	11/4 (16)	2.3(17)	1.5 (17)
Boomvalk <i>F. subbuteo</i>	1	1	0	-	3.0(1)	-

Oost-Veluwe

In het Appensche Veld bij Klarenbeek werden in de atlasblokken 33-25 en 26 de roofvogels geïnventariseerd door Liz Bezemer (Melatensteeg 54, 7201 BR Zutphen) en Rob Versteeg (Libel 16, 7423 HG Deventer). Er werden drie territoria vastgesteld van Havik (2 succesvol), twee van Sperwer (1 succesvol) en drie van Buizerd (tenminste 2 succesvol).

ZW-Veluwe

Voor het 22ste jaar in successie werd de roofvogelbevolking van Planken Wambuis (1962 ha, voornamelijk bos en heide, blokken 32-58, 33-51, 40-11) gemonitord door Rob Bijlsma. In de omliggende gebieden werden hier en daar nog enkele roofvogels meegepikt. Dit leverde de volgende aantallen op: 3 paren Wespendief (legbegin 24 en 29 mei, 2 juni, legselgrootte 3x 2 eieren, aantal uitgevlogen jongen 3x 2), 5 paren Havik (legbegin gemiddeld 5 april, n=4, SD=3.5, spreiding 1-10 april; legselgrootte 1x 0, 1x 2, 2x 3 en 1x 4 eieren, aantal uitgevlogen jongen 1x 0, 2x 2 en 2x 3, sexratio in 4 nesten 6 man en 4 vrouw), 3 paren Sperwer (gemiddeld legbegin 2 mei, n=3, SD=4.3, spreiding 26 april-6

mei; legselgrootte 3x 5 eieren, aantal uitgevlogen jongen 2x 0 en 1x 4; sexratio in 1 nest 1 man, 3 vrouw, oorzaken van mislukking 2x predatie door Havik), 8 paren Buizerd (gemiddeld legbegin 11 april, n=6, SD=6.9, spreiding 4-23 april; legselgrootte 2x 0, 3x 2 en 3x 3 eieren, aantal uitgevlogen jongen 3x 0, 3x 1, 1x 2 en 1x 3, sexratio in 3 nesten 3 man en 3 vrouw), 1 paar Boomvalk (legbegin 9 juni, 3 eieren, 3 jongen uitgevlogen) en 1 paar Torenvalk (5 eieren, gepredeerd in vroege jongenfase). Alle broedvogels waren in volwassen kleeid.

Zuidoostelijke Utrechtse Heuvelrug

In atlasblok 39-26 werden door René Haverdings (Staringlaan 65, 3906 WH Veenendaal) drie bewoonde haviksnesten en één buizerdnest gevonden. Alle nesten waren succesvol.

Den Haag

In de omgeving van Den Haag werden nestkasten opgehangen en roofvogels geïnventariseerd door Diederik Schrijvershof (Duinweg 2, 2585 JW Den Haag). In de atlasblokken 30-45, 56 en 37-16 werden zes territoria van Torenvalk en één van Boomvalk vastgesteld. In een populierenbosje werd een paartje Ransuil door een Torenvalk uit de nestkast gezet. In dit bosje brachten, slechts enkele tientallen meters van elkaar, twee paar Torenvalken en één Boomvalk jongen groot. Bij de Boomvalk vlogen drie jongen uit, bij de Torenvalken 1x 4, 3x 5 en 1x 6 jongen. Eén nestkast werd vermoedelijk uitgehaald.

Solleveld en Staelduinse Bos (Den Haag)

In Solleveld (atlasblok 30-53) en het Staelduinse Bos (37-23) werden gegevens verzameld door A.J.A. van Schie (Middelbroekweg 80a, 2675 KE Honselersdijk). In Solleveld werden territoria gevonden van één Havik (broedsucces onbekend), één Buizerd (succesvol), twee Sperwers (1 succesvol, de ander onbekend broedsucces), twee Torenvalken (beide succesvol) en één Boomvalk (succesvol). In het Staelduinse Bos en omgeving werden succesvolle broedgevallen vastgesteld van twee Sperwers, één Torenvalk en drie Boomvalken. Van twee andere boomvalkterritoria is onbekend of er jongen uitvlogen.

Westelijk Noord-Brabant

In de omgeving van Rucphen werden in de atlasblokken 49-28, 38, 48 en 50-21 roofvogelnesten gevonden en gecontroleerd door Hans Potters (Robijndijk 42, 4706 LW Roosendaal). Bij vier buizerdnesten vlogen 1x 0, 1x 1 en 2x 3 jongen uit. Eén paar Boomvalken bracht drie jongen groot. Een paartje Torenvalken produceerde twee eieren, maar was uiteindelijk niet succesvol.

Boswachterij Ulvenhout/Chaam (zuidwestelijk Noord-Brabant)

Door A.F. Rouwhof (Staatsbosbeheer) in boswachterij Ulvenhout/Chaam (atlasblokken 50-23, 24, 25 en 35) roofvogels geïnventariseerd. Van vijf haviksnesten waren er vier succesvol, één nest mislukte in de eifase. Tien sperwernesten waren alle succesvol. In 14 buizerdterritoria werden 12 nesten gevonden, waarbij in 11 gevallen jongen uitvlogen. Bij het mislukte broedgeval werden wel eieren gelegd, maar werden geen jongen waargenomen. In de twee overige territoria werd geen nest gevonden en bleef het broedsucces onbekend. Van de vier Torenvalken produceerden twee paren jongen. In de andere twee

territoria werd geen nest gevonden. Van de twee Boomvalken was één paar succesvol, van het andere paar bleef het broedsucces onbekend.

Uden (centraal Noord-Brabant)

Door J.G. Verhoeven (Kastanjeweg 48, 5401 JP Uden) werden in de atlasblokken 45-16, 36, 37 en 46 roofvogelgegevens verzameld. Twee Haviken bebouwden wel een nest, maar broedden niet daadwerkelijk. Van een derde Havik werd alleen het territorium vastgesteld. Vijf sperwerparen legden 4, 4, 5, 5 en 5 eieren, resulterend in respectievelijk 3, 2, 5, 5 en 5 uitgevlogen jongen. De jongen (10 manetjes en 10 vrouwtjes) werden geringd door Gertrude van Elzen. Van twee Buizerds werd alleen een territorium gevonden en drie Torenvalken brachten succesvol jongen groot.

Eindhoven

Ten westen van Eindhoven werden door G. Sanders uit Knegsel twee succesvolle broedgevallen van de Havik doorgegeven. De nesten zaten in de atlasblokken 51-32 en 53.

Zuidoostelijk Noord-Brabant

In de atlasblokken 51-42 en 43 werden in het bosgebied Buikheide bij Vessem de roofvogels geïnventariseerd door J. Kolsters (van Nuenstraat 96, 5503 CL Veldhoven) en geringd door J. Wouters. Territoria werden gevonden van Havik (2), Sperwer (3) en Buizerd (4). Een haviksnest werd uitgehaald, het ander paar verdween van het toneel in de loop van de broedperiode. Bij de Sperwers vlogen 1x 3 en 2x 4 jongen uit. Twee buizerdnesten mislukten en bij de twee andere bleef het broedsucces onbekend. In de atlasblokken 51-32 en 57-24 brachten twee havikparen jongen groot.

NO-Limburg

In de Heidse Peel en de Mariapeel, op de grens van Noord-Brabant en Limburg, werden in de atlasblokken 52-32, 42-43 en 53 nesten gezocht en gecontroleerd door K. Jansen (v. Gilsstraat 20, 5781 CK Deurne). Er werden zes bewoonde haviksnesten en vijf bewoonde buizerdnesten gevonden. Van een buizerdnest werden de jongen mogelijk door een naburig buizerdpaar gepredeerd. Ook één haviksnest mislukte. Van de succesvolle haviksnesten vlogen 2x 3 en 3x 4 jongen uit, bij de Buizerds waren dat 1x 1, 2x 2 en 1x 3. De meeste jongen werden geringd.

Leudal en Meinweg (Midden-Limburg)

In het Leudal (700 ha, atlasblokken 58-33 en 34) en in Meinweg (1600 ha, atlasblokken 58-55 en 56) werden roofvogels geïnventariseerd door Jo Erkens (Aldenhofstraat 79, 6191 GS Neerbeek). In het Leudal werden territoria gevonden van Wespendif (1), Havik (5) en Buizerd (15). Van de Wespendif werd geen nest gevonden. In drie haviksnesten werden 3x 4 eieren gelegd en vlogen 3x 3 jongen uit. Van de Buizerd waren slechts twee paren succesvol: een 3-legsel resulteerde in 2 uitgevlogen jongen en ook het 2de nest leverde 2 jongen op. Alle jongen werden geringd.

In de Meinweg werden territoria vastgesteld van Wespendif (3), Havik (11) en Buizerd (29). Een wespendifnest werd gevonden, waarvan twee jongen uitvlogen. Acht Haviken waren succesvol, waarvan bij 7 paren de legselgrootte varieerde van 5x 3, 1x 4 tot 1x 5 eieren. De legsels resulteerden in 1x 1, 2x 2, 3x 3 en 1x 4 uitgevlogen jongen. Van één

succesvol paar zijn legsel- en broedselgrootte onbekend en in één territorium is onbekend of er jongen zijn geproduceerd. Net als in voorgaande jaren werden geen succesvolle buizerdnesten aangetroffen.

Roerstreek (Midden-Limburg)

Ten zuiden van Roermond werden door de Vogelwerkgroepen 'De Haeselaar' en de 'Roerstreek' in de atlasblokken 58-43, 44, 53, 54, 55, 56, 60-12, 13, 14, 15, 22, 23 en 24 de roofvogels in kaart gebracht. Het gebied is gevarieerd met uitgestrekte bossen, agrarisch cultuurland en uiterwaarden. Door H. Maeghs en Th. Hermanns zijn een groot aantal jongen geringd. De Haviken hebben te lijden van vervolging. Er werden acht nesten moedwillig verstoord, waarvan bij twee nesten de jongen werden uitgehaald. Op een aantal nesten werden de jongen van een transponder voorzien. Een aantal sperwer-nesten werd door Haviken gepredeerd. De broedresultaten staan vermeld in Tabel 2.

Tabel 2. Aantallen en broedsucces van roofvogels in de Roerstreek in 1995. *Numbers and breeding success in the Roerstreek, province of Limburg, in 1995.*

Soort <i>Species</i>	Territoria <i>Territories</i>	Nesten <i>Nests</i>	Succesvol <i>Successful</i>	Mislukt <i>Failed</i>	Broedsucces onbekend <i>Success unknown</i>	Uitgevlogen jongen/ nest (aantal nesten) <i>Fledglings/nest (nests)</i>
Wespendief <i>Pernis apivorus</i>	4	4	2	2	0	2.0(2)
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	21	18	13	8	0	3.0(11)
Sperwer <i>A. nisus</i>	44	40	28	15	1	3.7(25)
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	59	54	50	8	1	2.0(42)
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	54	54	52	2	0	4.1(45)
Boomvalk <i>F. subbuteo</i>	8	7	6	2	0	2.3(4)

Summary: Raptor research elsewhere in The Netherlands in 1995

From many sites and plots in The Netherlands, forms with data on breeding and numbers were received by the Dutch Raptor Group. This article summarises the gist of these data, concentrating on reliable information regarding number of territories, nests, nesting success, clutch size, number of fledglings/successful nest and causes of breeding failure.

Adressen:

Christiaan de Vries, Tjaarda 362, 9202 KZ Drachten

Willem van Manen, Groenkampen 123, 9407 RM Assen

Tekening: Pieter de Haan

Slechtvalken *Falco peregrinus* in Nederland in 1995

Jan Biemans

Werkgroep Slechtvalk Nederland

De Werkgroep Slechtvalk Nederland was ook dit jaar weer actief op allerlei fronten. Naast het mislukte broedgeval op de inmiddels bekende broedplaats in Limburg zijn er interessante waarnemingen en ontwikkelingen te melden elders uit Nederland.

Broedgeval

Voor het eerst sinds 1990 werden er op de broedlocatie in het zuiden de lands geen jongen geboren. Omstreeks 16 maart moet het legsel voltallig zijn geweest en werd begonnen met broeden. Op 16 april werd waargenomen dat het vrouwtje enige uren achtereen buiten de nestkast verbleef. Bij controle van het nest op 18 april bleken de eieren verbrijzeld in de nestkom te liggen. De oorzaak hiervoor is onduidelijk. Bij een eerdere controle lagen de drie eieren in het inloopgedeelte van de nestkast op de kale houten ondergrond. Bij Torenvalken leidt dit niet per se tot eibrek en het blijft dus een raadsel wat er in die tweede week van april is gebeurd.

Na half mei toonde het paar weer interesse in de nestkast, zonder dat copulaties of broedgedrag werden waargenomen. Op 21 juni lagen er echter, tot onze verbazing, twee koude eieren in het nest. Op 8 juli lagen ze er nog steeds, beide met gaten in de schaal en één geheel uitgedroogd.

Op de broedplaats werd op 4 en 5 maart een derde valk ter grootte van een vrouwtje Slechtvalk waargenomen. Afgaande op de beschrijving was het een hybride van een Slechtvalk met een andere valkesoort. De vogel was ongeringd. In dezelfde periode is in België een hybride Giervalk langdurig op een centrale waargenomen. Deze vogel was echter aan beide poten geringd.

Andere nestlocaties

Op vijf van de zes plekken waar nestkasten hangen zijn inmiddels Slechtvalken gesignaleerd, op twee plekken langdurig. In Gelderland was een overzomerend juveniel mannetje aanwezig, dat tot 20 april werd vergezeld door een adult wijfje. Op 31 augustus dook wederom een (mogelijk hetzelfde) adult wijfje op. In de eerste helft van oktober werd dit wijfje vervangen door een ander adult vrouwtje. Vreemde (althans ons niet bekende) valken werden op 28 april en 11 en 20 november verjaagd door de territoriumhouder(s). Elders was territoriaal gedrag minder uitgesproken en vrijwel zeker betrof een deel van de vogels overwintersaars uit Scandinavië of Oost-Europa.

Het paar dat sinds 1992 in het zuidelijk Maasdal huist, heeft zich gevestigd in België. Er werden drie onbevuchte eieren gelegd en na verloop van tijd verdwenen de vogels van de broedplaats.

Op een andere (geheimgehouden) plek in Nederland bivakkeert sinds 1992 een slechtvalkpaar. In 1994 zouden er twee jongen zijn uitgevlogen. Het lijkt erop dat dit paar geen vaste broedplaats heeft en het ophangen van een nestkast is dan ook aan te raden.

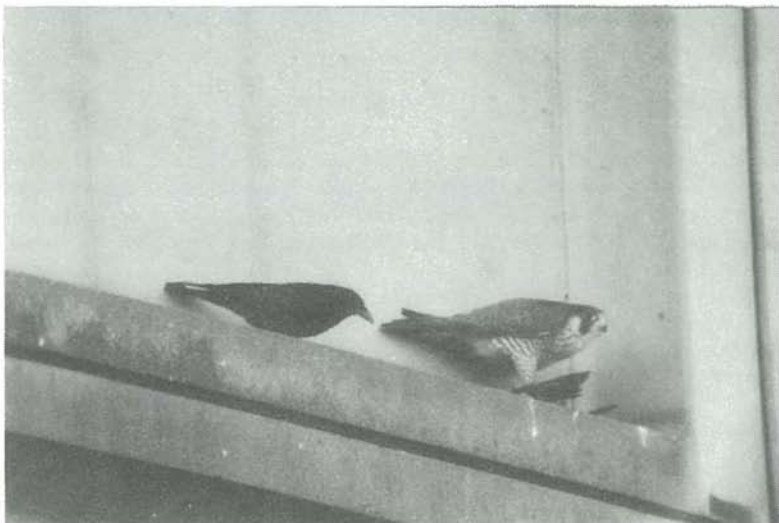

Foto: Tweede kalenderjaars vrouwtje Slechtvalk met Houtsnip als prooi en Zwarte Kraai als plaaggeest, Centrale Herculio, Zwolle, oktober 1995 (Jan van Dijk)

Botulisme?

Op 29 augustus werd op de Hellegatsplaten een ziek wijfje aangetroffen. De vogel was behoorlijk vermagerd en toonde verlamingsverschijnselen. Vanwege het grote aantal botulisme-slachtoffers aldaar wordt aangenomen dat ook de valk besmet was. Op 3 oktober was ze volledig hersteld en werd ze vrijgelaten op de vindplaats. Deze valk was door ons op 16 mei 1993 op de Limburgse broedplaats van een kleurring voorzien, 150 km van de plek in Zeeland. Zij was het eerste nestjong dat sinds 1926 in Nederland werd geringd.

Meer informatie is te vinden in de twee Slechtvalknieuwsbrieven die dit jaar door de WSN werden uitgegeven. Voor een bedrag van 15 gulden per jaar ben je donateur en ontvang je de nieuwsbrieven (aanmelden bij onderstaand adres).

Summary: Peregrines *Falco peregrinus* in The Netherlands in 1995

A breeding attempt was made in a nestbox (on an industrial building) in the province of Limburg. The clutch of 3 eggs was completed at c. 16 March, but was found destroyed on 18 April (reasons unknown). A repeat laying of 2 eggs was produced, but both eggs failed to hatch, probably because of desertion (cold eggs on 21 June). This was the only confirmed breeding attempt in The Netherlands in 1995, although another attempt (with 2 fledglings) is said to have occurred elsewhere (details not yet available). At six other potential breeding sites nestboxes were supplied, and during 1995 Peregrines were noticed at five of these localities, partly as wintering birds. One female, ringed as nestling at the Limburg site in 1993, was recaptured on 29 August 1995 some 150 km away in Zeeland, apparently suffering from botulism. The bird recovered and was released on 3 October at the same site.

Adres: Loon 30-a, 5757 AC Liessel (0493-341696)

Vervolging van vogels en zoogdieren in Noord-Nederland in 1995

J.A. Schipperijn

Ook dit jaar zijn door of via opsporingsambtenaren van Algemene Inspectiedienst en politie uit Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, Gelderland en Flevoland een groot aantal (roof)vogels en andere dieren opgestuurd naar het Instituut voor Veehouderij en Diergezondheid (ID-DLO) in Lelystad. Het ID-DLO verrichtte het onderzoek ter vaststelling van de doodsoorzaak.

In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de inzendingen van 1995 en de door het ID-DLO vastgestelde onderzoeksresultaten. Op dit moment zijn nog enkele gevallen bij het ID-DLO in onderzoek. De uitslagen hiervan worden in het volgende jaarverslag meegenomen.

Inzendingen

In 1995 zijn 239 inzendingen bij opsporingsdiensten in Noord-Nederland (ongeveer 20.000 km²) binnengekomen. Het betreft 103 roofvogels, 54 stuks aas en 82 andere dieren. Een deel van deze meldingen is door het ID-DLO onderzocht. De uitslagen, gecombineerd met de door de inzenders verstrekte vindgegevens, maakten het mogelijk om een uitspraak te doen over de doodsoorzaak van alle 239 inzendingen. Een overzicht van de uitslagen is gegeven in de tabellen 1, 2 en 3.

Tabel 1 geeft een samenvatting van de doodsoorzaak van roofvogels. Het aantal onder verdachte omstandigheden gevonden dode roofvogels is ten opzichte van 1994 fors gestegen. In 1994 werden "slechts" 44 exemplaren aangeboden, tegen 103 exemplaren in 1995. Deels is deze stijging veroorzaakt door het feit dat door financiële toezeggingen van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij meer vogels onderzocht konden worden, anderzijds heeft de toenemende publiciteit rond de roofvogelvervolging ongetwijfeld aan deze stijging bijgedragen.

Tabel 1. Overzicht van de doodsoorzaak van de in 1995 onderzochte roofvogels in de zes noordelijke provincies. *Causes of death in raptors found in six provinces in the northern Netherlands in 1995.*

Soort <i>Species</i>	Vergif <i>Poisoned</i>	Afschot <i>Shot</i>	Klem <i>Trapped</i>	Mogelijk vergif* <i>Possibly poisoned</i>	Negatief** <i>Negative</i>	Totaal <i>Total</i>
Bruine Kiek <i>C. aeruginosus</i>	1	-	-	-	2	3
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	46	4	2	24	11	87
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	4	-	-	4	3	11
Sperwer <i>A. nisus</i>	-	-	-	1	1	2
Totaal/ <i>Total</i>	51	4	2	29	17	103

* Uit het eerste onderzoek door het ID-DLO, gecombineerd met gegevens verstrekt door de zender, lijkt een vergiftiging waarschijnlijk. Nader onderzoek bleek echter technisch niet mogelijk of is uit kostenoverwegingen niet ingesteld.

** Onder het kopje negatief zijn alle overige diagnoses gerangschikt; dus ziekte, trauma en geen doodsoorzaak vastgesteld.

Opvallend is verder de sterke stijging van het aantal omgebrachte Buizerds. Van de 87 onderzochte exemplaren bleken er 76 (87%) door illegale handelingen de dood te hebben gevonden. Een belangrijke bijdrage hierin is geleverd door drie massavergiftigingen. Eén daarvan was in de omgeving van het Groningse Slochteren waarbij 12 Buizerds het slachtoffer werden. De tweede vond plaats in de omgeving van het Friese Korte Hemmen. Hier werden 9 Buizerds het slachtoffer van vergiftiging. De derde werd vastgesteld in de omgeving van Heino in Overijssel waar 12 Buizerds en 1 Havik het loodje legden.

Voor het doden van (roof)vogels en andere dieren is in 1995 op grote schaal gebruik gemaakt van vergif. Favoriete middelen waren de landbouwbestrijdingsmiddelen aldicarb, carbofuran en parathion. In een enkel geval is gebruik gemaakt van mevinfos en strychnine. Bij de reeds vermelde grootschalige vergiftiging in de omgeving van Slochteren is tegelijkertijd gebruik gemaakt van aldicarb en parathion. In de meeste gevallen zijn de middelen toegediend via uitgelegd aas. De genoemde middelen mogen niet worden aangewend ter bestrijding van zoogdieren en vogels. In alle gevallen gaat het dus om opzettelijke overtredingen van de Vogelwet 1936, de Jachtwet en de Bestrijdingsmiddelenwet. Voor het eerst sinds lange tijd zijn ook weer wildklemmen in het veld aangetroffen en wel op het landgoed De Eese, op de grens van ZW-Drenthe en Overijssel.

Als aas zijn allerlei dieren gebruikt (voor verklaring van termen "mogelijk vergif" en "negatief", zie Tabel 1): 10x duiven (8 bewerkt met gif, 1 in klem, 1 negatief), 7x kippen (4x gif, 3x mogelijk gif), 5x Wilde Eenden (3x gif, 1x lood, 1x negatief), 1x Wintertaling (gif), 1x Patrijs (gif), 2x Fazanten (in klemmen), 16x Mollen (gif), 5x Muskusratten (gif), 2x Konijnen (1 gif, 1 in klem), 4x Hazen (gif) en 1x kaas (gif). Nieuw daarbij was het gebruik van muskusratten en mollen bij de grootschalige vergiftiging in de omgeving van Korte Hemmen. De verdachte in deze zaak hield zich dan ook bezig met het vangen van mollen en muskusratten, maar dat was in diens ogen slechts toeval.

Ook dit jaar bleek er met name bij vergiftigingsgevallen in Overijssel en Gelderland een relatie te bestaan tussen het op grote schaal (illegaal) uitzetten van fazanten en roofvogelvervolgving. Vergiftigd aas en dode vogels zijn veelal aangetroffen in de onmiddellijke omgeving van fazantenuitzetplaatsen.

Naast roofvogels werden ook andere vogels en zoogdieren het slachtoffer van vervolging (voor terminologie, zie Tabel 1): 1 Rotgans (afschot), 1 Raaf (afschot), 63 Roeken (60 vergiftigd bij een roekenkolonie in Smilde met in parathion gedrenkt graan, 3 afschot), 2 Zwarte Kraaien (mogelijk vergif), 3 KAuwen, 2 Eksters, 5 Zilvermeeuwen, 1 Kokmeeuw (alle negatief), 2 Steenmarters (vergiftigd in de omgeving van het Friese Donkerbroek), 1 Vos (negatief) en 1 Hond (vergiftigd).

Vervolging van (roof)dieren is in alle zes noordelijke provincies vastgesteld. Vaak vond vervolging plaats in van oudsher bekende vervolgingshaarden, zoals de omgeving van Slochteren en Nieuwolda in Groningen, de omgeving van Beetsterzwaag en Donkerbroek in Friesland en de omgeving van Loon en Taarlo in Drenthe. Nieuw dit jaar zijn vervolgingshaarden rond Korte Hemmen, Smilde, Heino, Doetinchem en Lochem.

Opsporingsactiviteiten

In Noord-Nederland is in 1995 driemaal proces-verbaal opgemaakt wegens roofvogelvervolgving. Tegen de vermoedelijke dader van de grootscheepse vervolging in Korte Hemmen in Friesland (een jager) is door de politie van Drachten en de AID proces-verbaal

opgemaakt wegens verboden wapenbezit. In Heino werd door de politie proces-verbaal opgemaakt tegen een veldverzorger, die heeft bekend vergiftigd aas te hebben uitgelegd. In Lochem tenslotte is door de politie proces-verbaal opgemaakt tegen een veldverzorger die werd betrapd bij het schieten van een Buizerd. In alle gevallen is geadviseerd de jachtakte in te trekken.

Tot slot kan nog worden vermeld dat door politie en AID in Friesland tegen drie personen een proces-verbaal is opgemaakt wegens het illegaal uitzetten van fazanten. Dit gebeurde in Ravenswoud (Compagnonsbossen) en Hemrik. In Ravenswoud is de jacht in de Compagnonsbossen mede naar aanleiding van dit proces-verbaal door Natuurmonumenten niet langer verhuurd.

Conclusies

Ook in 1995 heeft weer volop vervolging van (roof)dieren plaatsgevonden. Daarbij is in de meeste gevallen een relatie tussen jachtactiviteiten en vervolging. Met name het illegaal uitzetten van grote aantallen fazanten heeft geleid tot vervolging van roofdieren. Wellicht is dit iets om extra aandacht aan te besteden in het komend seizoen.

Verder verzoek ik iedereen in 1996 weer mee te werken aan de bestrijding van roofvogelvervolging. Signaleer misstanden en geef deze aan politie en AID door. Zorg ervoor dat gevonden dode dieren en eventueel uitgelegd aas door het ID-DLO kunnen worden onderzocht. Dit kan gebeuren door deze dieren te melden bij politie, AID of de regionale contactpersonen van de Werkgroep Roofvogels Nederland. Deze zorgen dan voor verder onderzoek bij het onvolprezen ID-DLO.

Summary: Persecution of birds and mammals in the northern Netherlands in 1995

Cases of raptor persecution in the northern Netherlands (provinces of Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, Gelderland and IJsselmeerpolders, combined some 20,000 km²) were collected. Poisoning is still common practice (51 confirmed and 29 possible cases), although shooting and trapping is also used to destroy raptors (Table 1). Not surprisingly, Common Buzzards (a species that readily takes to carrion) are most often victimised by poisoning. Several mass poisonings came to notice, i.e. near Slochteren (12 Common Buzzards), Korte Hemmen (9 Common Buzzards) and Heino (12 Common Buzzards, 1 Goshawk). Poisoned baits were mainly found in sites where also dead raptors had been collected. Aldicarb, carbofuran and parathion are most often abused to kill raptors. In comparison to data from the 1980s and early 1990s, many sites with a record of persecution are still known for destroying raptors. In 1995, several other sites were detected where killing "vermin" is practised, showing that raptor persecution is widespread. A link between raising and releasing pheasants (for shooting) and raptor persecution was again demonstrated.

Adres: Hullenweg 29, 9301 ZD Roden

Roofvogelvervolging in Noord-Brabant in 1995

Hans van Lieshout

Met een netwerk van 87 contactpersonen, verdeeld over 33 vogelwerkgroepen, tracht het Steunpunt Brabant zo'n volledig mogelijk beeld te krijgen van de roofvogelvervolging in Noord-Brabant. Ook de Politie, AID, Koninklijke Marechaussee en het ID-DLO worden er bij betrokken om zo breed mogelijk te zijn geïnformeerd. De meeste contactpersonen wonen in centraal en oostelijk Noord-Brabant; in westelijk Noord-Brabant is de vertegenwoordiging nog gering.

Meldingen

In Tabel 1 staan de aangiftes vermeld. In gevallen waarbij er eieren of jongen uit het nesten geroofd werden, is voor de telling één vogel gerekend. Dit is gedaan om een uniforme registratie te krijgen. In lang niet alle gevallen is het namelijk bekend hoeveel eieren of juvenielen er uitgehaald zijn.

Tabel 1. Vervolgingsstatus van dode roofvogels en uilen in Noord-Brabant in 1995. *Persecution status of dead birds of prey and owls in the province of Noord-Brabant in 1995.*

Soort <i>Species</i>	Zeker <i>Confirmed</i>	Waarschijnlijk <i>Probable</i>	Geen <i>None</i>	Onbekend* <i>Unknown</i>
Bruine Kiekendief <i>C. aeruginosus</i>	-	-	1	-
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	11	-	2	1
Sperwer <i>A. nisus</i>	1	-	-	3
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	20	10	1	10
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	6	-	-	2
Kerkuil <i>Tyto alba</i>	-	-	-	3
Steenuil <i>Athene noctua</i>	4	-	1	-
Ransuil <i>Asio otus</i>	1	-	-	-
Bosuil <i>Strix aluco</i>	2	-	-	1
Onbekend/ <i>Unknown</i>	1	-	-	-
Totaal/ <i>Total</i>	46	10	5	20

* inclusief 6 vogels van 1 zaak die nog in onderzoek is/*including 6 birds which are being investigated.*

Het uithalen en verstoren van nesten is vaak pas vast te stellen als nesten intensief in de gaten worden gehouden en zelfs dan is het nog moeilijk om kwade opzet te bewijzen. Om voor de toekomst meer zicht te krijgen op de gebieden waar verstoring voorkomt, is het belangrijk dat elke verstoring wordt gemeld. In één geval werd, in samenwerking met politie en jachtopzichters, onder gebruikmaking van technische apparatuur getracht een valkenier op heterdaad te betrappen bij het uithalen van eieren van een Havik. Helaas werd de actie te laat gestart.

In Tabel 2 staan de doodsoorzaken per soort vermeld. Daarenboven werd nog een schedel van een onbekende roofvogelsoort in een ekstervangkooi aangetroffen. Onder de uilen waren 2 Bosuilen en 1 Ransuil illegaal voorhanden, vielen 3 Steenuilen ten offer aan

vervolging en 1 Steenuil aan verkeer. Ten tijde van het schrijven van dit verslag waren 1 Buizerd, 3 Kerkuilen en een Bosuil nog in onderzoek.

Tabel 2. Doods- en mislukkingsoorzaken van roofvogels in Noord-Brabant in 1995. *Causes of death and nesting failure of raptors in the province of Noord-Brabant in 1995.*

Oorzaak <i>Cause</i>	Br. Kiek <i>C. aer</i>	Havik <i>A. gen.</i>	Sperwer <i>A. nis</i>	Buizerd <i>B. but</i>	Torenvalk <i>F. tin</i>	Totaal <i>Total</i>
<i>Opzettelijk/Deliberately killed</i>						
Vergiftigd/ <i>Poisoned</i>	0	0	0	9*	0	9
Waarschijnlijk vergiftigd/ <i>Probably poisoned</i>	0	0	0	9	0	9
Geschoten/ <i>Shot</i>	0	1	7	0	1	9
Klem/ <i>Pole trap</i>	0	0	0	2	0	2
Eieren uitgehaald/ <i>Eggs taken</i>	0	1	0	0	0	1
Jongen uitgehaald/ <i>Young taken</i>	0	3	0	0	2	5
Nestverstoring/ <i>Nest disturbed</i>	0	3	0	0	0	3
Overige vervolging/ <i>Other persecution</i>	0	0	1	1	0	2
<i>Niet opzettelijk/Unintentionally killed</i>						
Raamslachtoffer/ <i>Window casualty</i>	0	0	0	1	0	1
Draadslachtoffer/ <i>Wire casualty</i>	0	1	0	0	0	1
Natuurlijke dood/ <i>Natural death cause</i>	1	2	0	0	0	3
Onbekend/ <i>Unknown</i>	0	1	9	1	1	12
In onderzoek/ <i>No autopsy yet</i>	0	0	2	0	0	2

* één Buizerd hersteld in asiel en weer losgelaten/a *Common Buzzard recovered and was released again.*

Volgens het ID-DLO werden in Noord-Brabant over de periode 1974 t/m 1994 108 gevallen van vergiftiging vastgesteld (5.4 per jaar). In 1995 werd er door het ID-DLO in 8 gevallen vastgesteld dat er sprake was van vergiftiging: 6x aldicarb en 2x carbofuran. Een belangrijke verandering ten opzichte van 1974-94 is het verminderde gebruik van parathion. In de periode 1974-94 werd 49 keer parathion gebruikt.

In centraal en oostelijk Noord-Brabant werden beduidend meer zaken gemeld en was vaker sprake van vervolging, wat deels een gevolg kan zijn van de hoeveelheid contactpersonen in deze streek. Uit de gegevens van het ID-DLO over de afgelopen 20 jaar blijkt echter ook dat vervolging in het oostelijk deel van Noord-Brabant vaker voorkomt dan in het westelijk deel. Vermoedelijk heeft dat vooral te maken met het landschap en de daarin passende roofvogelsoorten. Hoe verder je in het westelijk deel van Noord-Brabant komt hoe kaler en vlakker het landschap wordt (dus ook minder roofvogels).

De meest in het oog lopende zaak van het afgelopen jaar is ongetwijfeld de melding van 13 dode roofvogels in de Staartjesche Peel in de gemeente St. Anthonis op 6 februari. Het heeft veel moeite gekost om de politie zover te krijgen alle vogels voor sectie naar het ID-DLO te sturen. Zelfs de officier van justitie kon er slechts met moeite van overtuigd worden dat dit belangrijk was. Na de sectie was er alle reden voor toxicologisch onderzoek. Dit onderzoek is door de AID aangevraagd en betaald omdat de politie weigerde de kosten voor haar rekening te nemen. Het is niet gelukt de dader te vinden. Om de zaak op te lossen is professioneler onderzoek nodig dan in dit geval werd ingesteld.

In Wanroij werden 3 Buizerds gevonden die bij een camping over het hekwerk waren gegoooid. In de omgeving van Boxmeer zijn diverse nestkasten van Torenvalken en uilen vernield, kapotgeschoten, verstoord en uitgehaald.

Aan de Dunsedijk te Lage Mierde werden kort achter elkaar 2 dode Buizerds gevonden. Vanwege het ontbreken van prooïresten in de krop was toxicologisch onderzoek niet uitvoerbaar en werd de doodsoorzaak niet vastgesteld.

Aan de Emmerseweg te Diessen werden 2 dode Buizerds gevonden, waarvan er één vergiftigd was met aldicarb. De tweede was niet geschikt voor onderzoek.

Op landgoed Valkenhorst in Leende werden 2 dode Buizerds en een Houtduif gevonden. De Buizerds waren met carbofuran vergiftigd.

In de Mortelen in Oirschot werden 2 nestbomen van Haviken omgezaagd. Gelukkig waren de juvenielen reeds zo groot dat ze niet gevangen werden. Ondanks het uitloven van een beloning van F 1000,- werd de verdachte niet opgespoord.

In Heeze (2x), Eindhoven (1x) en Oosterhout (2x) werden in totaal 8 roofvogels in beslag genomen omdat ze illegaal werden gehouden. In één geval ging het om een valkenier. In Boswachterij De Kempen, een gebied van 1500 ha, heeft Rob Vogel een broedvogelinventarisatie gedaan en vastgesteld dat er daar geen enkele Havik is uitgevlogen. In het grensgebied van Noord-Brabant met België, ten zuiden van Tilburg, zijn een zestal Haviken verstoord.

In Beugen werd een verzwakte Buizerd aangetroffen bij een dode Holenduif die met vergif was bewerkt. De Buizerd is in een asiel hersteld en losgelaten.

In de Rips, een gebied met een reputatie op het gebied van roofvogelvervolging, vindt kennelijk een kentering plaats. Er vlogen diverse Buizerds en Haviken uit maar er werd toch nog een Havik uitgehaald. Een andere Havik werd door boswerkzaamheden verstoord; voor de toekomst werden er met de eigenaar van het gebied afspraken gemaakt om herhaling te voorkomen.

In Haarsteeg werden 14 Roeken, 3 duiven en 1 Buizerd dood aangetroffen op ingezaaid bouwland. De doodsoorzaak van de vogels kon helaas niet worden vastgesteld.

Nabij Steenberg (Noord-Brabant) werden eind januari 3 Buizerds geschoten.

In westelijk Noord-Brabant werden minimaal 14 nesten van Bruine Kiekendieven in de gaten gehouden (zie Baselier & Donkers in deze Takkeling). In één geval bleken op een gegeven moment de 4 juvenielen verdwenen te zijn. Er waren geen sporen van predatie.

Met het opsommen van voornoemde gevallen ben ik lang niet compleet. De meest in het oog lopende gevallen zijn in het kort beschreven. Op 9 maart 1996 zal er tijdens de jaarlijkse Noordbrabantse bijeenkomst aan de contactpersonen een volledig jaarverslag worden uitgereikt. Hierin zullen ook historische gegevens van roofvogelvervolging in Noord-Brabant worden vermeld.

Summary: Raptor persecution in the province of Noord-Brabant in 1995

In the province of Noord-Brabant (5106 km²), cases of raptor persecution were collected and analysed. Many species of birds and prey and owls fell victim to persecution of one sort or another (Table 1 and 2). Poisoning (often with aldicarb or carbofuran) was apparently the most popular method, but many instances of nest disturbance were also registered. For example, in the Forestry De Kempen (1500 ha of woodland) not a single Goshawk fledged. Mass poisoning was recorded in the Staartjesche Peel (13 raptors).

Adres: Lange Bleek 1, 6029 RW Sterksel (040-2264847)

Melden roofvogelvervolging en het vinden van dode roofvogels en uilen

Hans van Lieshout

Met ingang van 1 januari 1996 is de WRN gestart met het centraal registreren van roofvogelvervolging. In Noord-Brabant heeft men het afgelopen jaar proefgedraaid met een computerprogramma dat speciaal voor dit doel is ontwikkeld door Eef Houniet uit Buurmalsen. Het programma biedt vele mogelijkheden om gegevens op te zoeken, te sorteren en te presenteren.

Om het de leveranciers van gegevens gemakkelijk te maken is er een meldingsformulier met toelichting ontwikkeld. Het formulier treft U in deze Takkeling aan. U kunt dit formulier desgewenst zelf kopiëren. Op verzoek worden echter formulieren toegezonden. Ook zullen ze ruimschoots voorradig zijn op de landelijke dag in Meppel.

Uiteraard is het ook mogelijk om gegevens op te vragen (voor wat hoort wat). Probeer het opvragen van gegevens wel zoveel mogelijk centraal te doen via de diverse steunpunten die er inmiddels zijn. Bedenk verder dat het systeem pas dan goed werkt als U het meldingsformulier correct en volledig opstuurt.

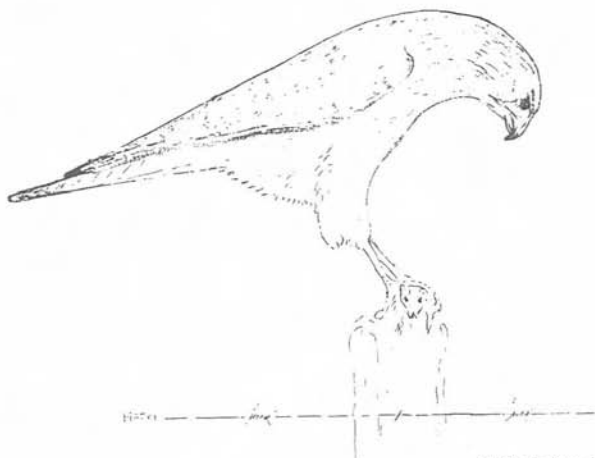
Heeft U al meldingen over 1996, geef dit dan direct door en niet aan het eind van jaar.

Registratie doodgevonden roofvogels/uilen

Tegelijk met de centrale registratie van roofvogelvervolging wordt gestart met de registratie van alle dood gevonden roofvogels en uilen, ongeacht hun doodsoorzaak. De verwachting is dat er met het verzamelen van deze informatie meer inzicht wordt verkregen in de doodsoorzaken van vogels, de plaatsen waar ze overlijden en de leeftijd die ze behalen. De informatie is mogelijk bruikbaar bij het vaststellen van wegbermbeheer, het gebruik van bestrijdingsmiddelen etc. Het melden van doodgevonden roofvogels en uilen kan met hetzelfde formulier als waarop de roofvogelvervolging wordt gemeld.

De registratie van de gegevens wordt voor de WRN verwerkt door:

Hans van Lieshout
Lange Bleek 1
6029 RW Sterksel
040-2264847.

Tekening: Pieter de Haan

Dode en verzwakte roofvogels en uilen in Zeeland in 1993-95: hoe, waarom en wat kun je ermee?

Jan-Willem Vergeer

Regioconsulent Delta Vogelbescherming Nederland
Coördinator bescherming Roofvogelwerkgroep Zeeland

Alle leven gaat ooit dood. Een keiharde wet, waaraan ook roofvogels en uilen zich niet kunnen onttrekken. Het is nog hartstikke natuurlijk ook, dus je kunt je afvragen of vogelbeschermers zich daarover druk moeten maken. Toch doen ze dat, en de WRN niet het minst. De reden daarvoor is dat wij roofvogels een natuurlijke dood gunnen, en geen voortijdig einde als slachtoffer van gif, verkeer of andere menselijke verzinsels.

De in 1994 gestarte Zeeuwse afdeling van de WRN wil proberen om een beeld te krijgen van roofvogelsterfte in de provincie. Vragen als waar, hoeveel en vooral ook: waardoor? staan daarbij centraal. Besloten werd om simpelweg te beginnen met het verzamelen van feitenmateriaal. Daartoe werd een formulier ontworpen en rondgedeeld onder vogelwerkgroepen, vogelasiels en terreinbeheerders (zie Bijlage 1). Met name de regionale contactpersonen van de WRN spelen een belangrijke rol bij het vergaren van gegevens. Enkele fanatiekelingen bleken al enige jaren alle vondsten van roofvogels goed te documenteren, reden om informatie vanaf aanvang 1993 te verwerken. Gezien de grote overeenkomst in problematiek tussen roofvogels en uilen werd besloten om ook data over uilen te verzamelen. Dit mede omdat de Zeeuwse Kerkuil Werkgroep hiermee al begonnen was.

Buizerd als verkeersslachtoffer (Hans Hut)

De informatie uit ingevulde formulieren wordt opgeslagen in een database. Verder wordt elke melding ingetekend op een overzichtskaart.

De resultaten kunnen we op twee manieren beschouwen: enerzijds positief vanwege de grote medewerking en de hoeveelheid informatie die boven tafel komt, anderzijds negatief vanwege de forse aantallen en de omvang van de problematiek.

Dit verslag dient te worden opgevat als een eerste levensteken van de dode beesten-database, waarbij zal worden ingegaan op de vraag wat je wel en niet met zo'n overzicht kunt doen en vooral: wat je er vanuit beschermingsoogpunt aan hebt.

Resultaten

Begin januari 1996 waren in totaal 424 meldingen aan het verzamelpunt doorgegeven. Daarbij gaat het om 356 dode en 68 'verzwakte' vogels. De categorie 'verzwakt' betreft beesten die naar een asiel zijn gebracht en daar dermate zijn opgeknapt, dat ze hun vrijheid konden herkrijgen. Beesten die in een asiel stierven, zijn onder 'dood' ingevoerd. Aantallen per soort en oorzaak van dood/verzwakking zijn gepresenteerd in Tabel 1. De categorie vergif bevat overwegend beesten die niet tijdig bij het ID-DLO konden worden ingeleverd, waardoor de vergiftiging niet door dit instituut kon worden geverifieerd.

Tabel 1. Doodsoorzaken van roofvogels en uilen in Zeeland, gesommeerd over 1993-95. *Causes of death of birds of prey and owls in the province of Zeeland in 1993-95.*

Soort <i>Species</i>	Br. Kiek <i>C. aer.</i>	Sperwer <i>A. nisus</i>	Buizerd <i>B. buteo</i>	Torenvalk <i>F. tin.</i>	Kerkuil <i>T. alba</i>	Ransuil <i>A. otus</i>	Steenuil <i>A. noctua</i>	Overig <i>Other</i>
Opzettelijk gedood/ <i>Intentionally killed</i>								
Vergiftigd/ <i>Poisoned</i>	4	1	15	8	8	4	2	3
Geschoten/ <i>Shot*</i>	3	0	6	1	0	0	1	0
Onopzettelijk gedood/ <i>Unintentionally killed</i>								
Verkeer/ <i>Traffic</i>	0	3	17	52	69	35	4	3
Raam/ <i>Window casualty</i>	0	21	2	6	2	1	0	2
Ziekte/ <i>Disease</i>	5	2	3	18	9	4	3	2
Anderszins/ <i>Other**</i>	2	0	2	6	5	0	1	0
Onbekend/ <i>Unknown</i>	1	5	8	27	30	10	1	3

* inclusief enkele verstoorde nesten/*including several destroyed nests*

** prikkeldraad, verdronken/*wires, drowned.*

Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* (10 dood, 4 verzwakt)

Een aantal van 14 meldingen is behoorlijk laag, gezien het forse aantal broedende Bruine Kieken in de regio (Castelijns 1996). Met name het ontbreken van verkeersslachtoffers valt op. Wel zijn er enige meldingen van vergiftigde vogels en van plotseling 'verdwenen' nesten. Een probleem bij het presenteren van de gegevens is, dat de verzamelde cijfers niets zeggen over gerotzooi dat niet wordt doorgegeven. Zo valt op grond van de houding van sommige lieden op te maken, dat de Bruine Kiek nog aardig wat vijanden kent, die de toename van de soort maar slecht kunnen verkroppen. Bewijzen van afschot en vergiftiging is -vele Takkeling-lezers kunnen dat beamen- echter een zaak van lange adem, en onze WRN-adem is nog maar net begonnen...

Sperwer *Accipiter nisus* (22 dood, 11 verzwakt)

De raamknal-reputatie van deze onstuimige jager komt duidelijk tot uiting, waarbij het accent ligt op de kuststrook in de najaarstrektime. Hetgeen overigens niet wil zeggen dat daarbuiten geen Sperwers tegen ruiten vliegen; zo kwam er een dwars door het (niet openstaande) raam naar binnen zeilen bij een WRN-lid in het Oostzeeuwsvlaamse Hulst, een actie die raam noch vogel overleefden...

Opvallend is verder het geringe percentage vergiftigde gevallen bij deze geheel-muis-en-aas-onthouder.

Buizerd *Buteo buteo* (42 dood, 9 verzwakt)

Bij deze soort lijken er twee problemen uit te springen. Het aantal van 18 verkeersslachtoffers betreft voor bijna de helft beesten, die tegen een trein of trein-bovenleiding botsten. Tot nu toe werden die alleen op het spoor tussen Bergen op Zoom en Goes gevonden, maar dat lijkt vooral te worden veroorzaakt door het feit dat daar een fanatieke teller rondloopt (Buijs 1994).

Daarnaast speelt vergif bij deze soort een grote rol; zowel absoluut als relatief is het aantal gifslachtoffers bij de buizerd het hoogst. Vergiftigd aas is meestal de boosdoener. Om de knurften die dit op hun geweten hebben aan te pakken, is een grote inspanning van WRN'ers en wetshandhavers nodig. De huidige meldingen geven aan waar de brandhaarden zich bevinden, zodat deze inspanningen beter 'gericht' kunnen worden.

Torenvalk *Falco tinnunculus* (91 dood, 9 verzwakt)

Dat in wegbermen jagende Torenvalken hun leven niet zeker zijn, komt duidelijk naar voren. Het ziet er naar uit, dat sterfte vanwege autoverkeer momenteel dé doodsoorzaak voor de soort is. Daarnaast kun je je afvragen wat er met die xx vogel uit de categorie 'onbekend' gebeurd is. De doodsoorzaak 'verkeer' is vaak eenvoudig vast te stellen, maar gifslachtoffers zullen door het grote publiek niet zo snel herkend worden. Een nog grotere alertheid bij onder andere asiels die deze dieren aangeboden krijgen, zou wel eens voor (onprettige?) verrassingen kunnen zorgen. Zo zijn er aanwijzingen dat nogal wat Torenvalken te lijden hebben van muizengif.

Uilen

Kerkuil *Tyto alba*: 114 dood en 7 verzwakt, Ransuil *Asio otus*: 50 dood en 3 verzwakt, - Steenuil *Athene noctua*: 10 dood en 3 verzwakt

Het wegverkeer als "dooddoener" voor uilen, dat is geen nieuw verhaal. Wel is enige schrik op zijn plaats als je de aantallen slachtoffers bekijkt, zeker als je daarbij bedenkt dat dit niet meer dan het topje van de ijsberg is! Opmerkelijk is daarnaast de sterfte door gif. Het sterke vermoeden bestaat, dat vooral muizenbestrijdingsmiddelen met het anti-bloedstollingsmiddel chloorfacinon hiervan de oorzaak zijn. Vermoedens in deze richting werden al eerder geuit (van 't Hoff 1993). Nader onderzoek door Algemene Inspectie Dienst (AID) en het Instituut voor Dierhouderij en Diergezondheid (ID-DLO) zal moeten uitwijzen, of dit ook werkelijk zo is. Opmerkelijk is verder het geringe aantal Steenuilen; een aanwijzing voor een verdere afname van de soort in de regio?

Overig

Deze restcategorie bestaat uit 1 Rode Wouw (gif), 1 Havik (gif), 1 Ruigpootbuiszard (gif), 2 Smellekens, 3 Boomvalken, 1 Slechtvalk, 1 Bosuil en 3 Velduilen (deels gif).

Samenvatting en conclusie

Het vergaren van data betreffende dood of verzwakt gevonden roofvogels en uilen in Zeeland heeft in een jaar tijd geleid tot een beter inzicht in de problemen waarmee deze vogels te kampen hebben. De forse aantallen slachtoffers geven aan, dat er sprake is van een aantal serieuze problemen. De getallen mogen natuurlijk nooit als een absoluut sterftecijfer gezien worden; daarnaast dienen verschillen in vindkans per soort en per doodsoorzaak zorgvuldig bekeken te worden. Het vaststellen van de doodsoorzaak is een probleem, maar de informatie is waardevol genoeg om een stimulans te zijn voor vogelaars, asielmedewerkers etc. om meer moeite te investeren in het verkrijgen van die informatie.

Tot slot: met de verzamelde gegevens in de hand is het eenvoudiger om aandacht voor roofvogel- en uilenproblematiek te vragen. Zo heeft Rijkswaterstaat Zeeland te kennen gegeven de verzamelde gegevens graag te willen gebruiken om belangrijke vogelknelpunten bij rijkswegen aan te pakken. Bij het ID-DLO is, na het doorseinen van de verontrustende berichten uit het Zeeuwse, enig onderzoek gedaan naar de werking van chloorfacinon (Zoun 1995). De uitkomst hiervan geeft voldoende aanleiding om snel meer informatie hieromtrent te verzamelen. Hier ligt een taak voor de AID en voor het ID-DLO. Verder blijken de cijfers bij pers en publiek een goed hulpmiddel om ernst en omvang van de problematiek aan te geven.

Alles bijeen is er voldoende aanleiding om door te gaan met het vergaren van informatie over dode en verzwakte roofvogels en uilen. Wellicht -voorzover het al niet gebeurt- ook een idee voor andere WRN werkgroepen/steunpunten?

Summary: Dead and weakened birds of prey and owls in the Province of Zeeland in 1993-95

During 1993-95, large numbers of birds of prey and owls were recorded dead or weakened in the province of Zeeland (2745 km²) (Table 1). Marsh Harriers are probably under-recorded, given their abundance in Zeeland and many unsubstantiated tales of shooting and nest destruction. Sparrowhawks are most often recorded as window casualty, especially during autumn migration along the coast line. The high number of traffic casualties among Common Buzzards results from systematic searching along railroads. Poisoning is another important mortality factor in this species. Large numbers of traffic casualties were also recorded in Kestrel, Barn Owl, Long-eared Owl and Little Owl. Incidentally, other raptor species were also registered, such as 1 Red Kite (poisoned), 1 Goshawk (ditto), 1 Rough-legged Buzzard (ditto), 2 Merlins, 3 Hobbies, 1 Peregrine, 1 Tawny Owl and 3 Short-eared Owls (some poisoned). An important source of poisoning was probably the use of chlorfacinon against rodents.

Literatuur

- Buijs R.-J. 1995. Wat maakt de Buizerd spoorwagelslachtoffer? *Takkeling* 3(2): 40-41.
Castelijns H. 1996. Roofvogels in Zeeland in 1995. *De Takkeling* 4(1): 79-83.
van 't Hof R. 1993. (Roof)vogelmoord. *Zeelieven* 9: 27-28.
Zoun P.E.F. 1995. Samenvatting van de toepassingen en de fysische, chemische en toxicologische eigenschappen van chloorfacinon. Rapport ID-DLO no. H96-25, Lelystad.

Adres: p/a Zeeuwse Milieufederatie, Postbus 334, 4460 AS Goes (0113-230075)

Overzicht van geringde roofvogels en uilen in Noord-Nederland in 1995

Jaring Roosma

Bij het controleren van roofvogelnesten worden in veel gebieden de nestjongen geringd. Tabel 1 geeft een overzicht van de in Friesland, Groningen en Drenthe (deels ook Overijssel) geringde jonge roofvogels. Dit overzicht is niet compleet, omdat het voornamelijk om ringers gaat die samenwerken met de Werkgroep Roofvogels Nederland.

Tabel 1. Aantallen jonge roofvogels, geringd door leden van de WRN in 1995, waarbij: 1 Roelof Drenthen, 2 Willem Louwsma, 3 Willem van Manen, 4 Rinus Dillerop, 5 Janco Mulder, 6 Jannes Santing, 7 Jaring Roosma, 8 Lex Tervelde, 9 Ben Koks, 10 Tom Jager, 11 Romke van der Veen, 12 Marcel Beukeveld en 13 L. Blaauw en Jacob Musche. *Birds of prey and owls ringed in the northern Netherlands in 1995.*

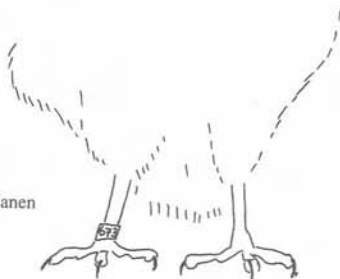
Soort/Species	Ringer													Totaal
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Wespendief <i>Pernis apivorus</i>	-	-	23	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23
Bruine Kiek <i>C. aeruginosus</i>	-	64	3	6	-	-	2	17	121	3	6	-	17	239
Blauwe Kiek <i>C. cyaneus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	27	-	-	-	-	27
Grauwe Kiek <i>C. pygargus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	15	-	-	-	-	15
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	22	19	96	30	24	27	29	44	-	39	-	22	25	377
Sperwer <i>A. nisus</i>	14	10	61	23	35	40	48	35	-	9	8	15	25	323
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	16	23	123	31	29	30	67	52	-	45	11	26	67	520
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	-	145	4	15	2	202	30	79	18	27	19	12	134	687
Boomvalk <i>F. subbuteo</i>	-	-	3	-	-	-	3	3	3	-	2	-	4	18
Kerkuil <i>Tyto alba</i>	-	132	-	-	-	31	-	-	10	-	-	-	134	307
Steenuil <i>Athene noctua</i>	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24	27
Bosuil <i>Strix aluco</i>	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	6	7
Ransuil <i>Asio otus</i>	-	16	-	7	-	-	3	14	2	2	-	-	3	47
Totaal/Total	52	412	313	112	91	330	182	244	196	125	46	75	439	2617

Summary: Birds of prey and owls ringed in the northern Netherlands in 1995

During 1995, 2229 birds of prey (9 species) and 388 owls (4 species) were ringed as nestling in the provinces of Friesland, Groningen and Drenthe (and a small part of Overijssel) by members of the Dutch Raptor Group (Table 1).

Adres: Bakkerskamp 2, 8423 SB Makkinga

Tekening: Willem van Manen

Recente roofvogelliteratuur

Rob G. Bijlsma

Bakker T. 1995. Haviken in de regio Bergen op Zoom. Veerkracht 6(1): 15-17.

Op c. 5000 ha in westelijk Noord-Brabant werden in 1990-94 20-25 paren Havik vastgesteld. De gemiddelde afstand van een nest tot het dichtstbijzijnde buurnest was in 1994 1713 m. Acht paren in 1994 brachten 1x 0, 2x 1, 4x 2 en 1x 3 jongen groot. Er werden 114 prooien gevonden, voornamelijk Hout- en Postduiven, Spreeuwen en Kauwen.

Bakker T. 1995. Slechtvalken het jaar rond. Veerkracht 6(1): 32-34.

Overzicht van waarnemingen van Slechtvalken in westelijk Noord-Brabant, met diverse observaties van baltsgedrag in het voorjaar.

Bavoux C., Burneleau G., Nicolau-Guillaumet P. & Picard M. 1994. Le Busard des Roseaux *Circus a. aeruginosus* en Charente-Maritime (France). VII - Déplacement et activité journalière des adultes en hiver. *Alauda* 62: 281-288.

In centraal westelijk Frankrijk zijn Bruine Kiekendieven opmerkelijk plaatstrouw. Van de 122 als broedvogel gemerkte adulte vogels bleek zich 's winters 78.7% binnen een straal van 25 km van de nestplaats te bevinden. De actie-radius van drie gezenderde vogels varieerde van 4.8-20 km² (gemiddeld 7.6 km²). Tijdens daglicht brachten deze vogels 18-44% van de tijd in de lucht door.

Bělka T., Mrlík V. & Vrána J. 1995. [Current status of Peregrine Falcon (*Falco peregrinus*) in the Czech Republic and a conservation strategy.] *Buteo* 7: 193-194.

In de jaren tachtig en vroege jaren negentig naar schatting 0-3 (max. 5) broedparen in van de Slechtvalk in Tsjechië. In 1993 broedden er vermoedelijk 2 paren in Zuid-Bohemen en 1 paar in Oost-Bohemen, en 5-7 broedpogingen werden elders geregistreerd.

van der Bent G. 1995. Broedt de Boomvalk in de bebouwde kom van Katwijk? *Duinstag* 1995(3): 31-32.

Waarnemingen van jagende en prooidragende Boomvalken doen vermoeden dat er een paar in/nabij Katwijk broedde in 1995.

Bezzel E. 1994. Brutbiologie und Populationsdynamik des Steinadlers (*Aquila chrysaetos*) im Werdenfelser Land/Oberbayern. *Acta ornithoecol.* 3: 5-32.

In 1983-92 hielden 12 paren Steenarend territoria bezet in een gebied van 893 km² in de noordelijke Alpen van Beieren. De reproductie was met 0.25 jongen/paar laag, deels door verstoring van territoriale paren door niet-territoriale Steenarenden in de periode voorafgaande aan de eileg en door een hoge sterfte onder nestjongen (vermoedelijk voedselgebrek). De jaarlijkse sterfte onder volwassen territoriumhouders was 7.5%. Indien de sterfte onder uitgevlogen jongen 50% of meer bedraagt voordat de geslachtsrijpe leeftijd wordt bereikt (en daar waren aanwijzingen voor), is de reproductie niet in staat de geleden verliezen op te vangen. Met andere woorden: de stabiele stand wordt bereikt door immigratie.

Biemans J. 1995. Terugmelding geringde Slechtvalk. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 1(2): 8.

Vondt van een ziek vrouwtje Slechtvalk op 29 augustus 1995 op de Hellegatsplaten. Vermagerd en verlamingsverschijnselen (?). Mogelijk slachtoffer van botulisme (veel eendekadavers ter plekke). Opgelapt en op 3 oktober losgelaten op vindplaats. Helaas geen biometrie of rui genoteerd. Deze vogel werd op 16 mei 1993 langs de Limburgse Maas als nestjonge geringd (op 125 km afstand).

Biemans J. 1995. Overzicht nestkasten 1995 (tot half november). *Slechtvalk Nieuwsbrief* 1(2): 9-10.

Overzicht van waarnemingen (of het ontbreken daarvan) van Slechtvalken bij speciaal voor Slechtvalken opgehangen nestkasten in Limburg (2 kasten), Noord-Brabant (2), Gelderland (1), Overijssel (1), Groningen (1). In ZW-Nederland hangen nog eens 3 kasten in hoogspanningsleidingen.

Bildstein K.L. & Zalles J.L. (eds.) 1995. Raptor migration watch-site manual. Hawk Mountain Sanctuary Association, Kempton. Te bestellen bij: Hawks Aloft Worldwide, Hawk Mountain Sanctuary, RR 2 Box 191, Kempton, Pennsylvania 19529 USA (Tel. 610-756-6961, Fax. 610-756-4468). Prijs \$20.-

Op initiatief van Hawks Mountain Sanctuary wordt al geruime tijd gewerkt aan een overzicht van alle plekken ter wereld waar gestuwde roofvogel trek optreedt, met als voornaamste reden om effectieve bescherming van die plekken te realiseren. Deze lokaties zullen t.z.t. in een atlas worden gepubliceerd. De onderhavige handleiding geeft gedetailleerde informatie over alle aspecten die met roofvogel trek te maken hebben: biologie van trekken-de roofvogels, hoe onderzoek te doen, hoe te monitoren, hoe gegevens te verwerken, educatie, ecotoerisme, ledenwerfacties, hoe vrijwilligers te mobiliseren, en relevante bibliografieën. Alle onderwerpen worden bondig behandeld en worden gevolgd door belangrijke referenties voor naslag, enkele voorbeelden en lijsten met

adressen van groepen/personen die zich met dat onderwerp bezighouden. Hoewel de Amerikaanse situatie enigszins de boventoon voert, is de aanpak verhelderend. Bovendien kan er veel worden opgestoken van allerlei organisatorische aspecten rond roofvogeltrek. Een absolute must voor tellers en organisaties die niet opnieuw het wiel willen uitvinden. Het wachten is nu op de Atlas, waarvoor inmiddels 170 plekken zijn beschreven en 100 andere plekken worden ingevoerd. Publicatie wordt eind 1996 verwacht.

Clark W.S. & Allan D. 1995. Specimen of Eurasian Sparrowhawk *Accipiter nisus* from South Africa verified. *Journal of African Raptor Biology* 10: 39.

Een exemplaar van de Sperwer in de collectie van het Zuid-Afrika Museum in Transvaal werd opnieuw bekeken door Clark, die concludeerde dat het inderdaad een Sperwer betrof (en geen Afrikaanse sperwersoort), en wel een onvolwassen mannetje. Volgens Allan echter is het een prachtig opgezette adulte Sperwer, die vermoedelijk tijdens een verhuizing is meegekomen naar Zuid-Afrika. (Overigens verbazingwekkend dat het zelfs bij een museumexemplaar mogelijk bleek de leeftijd verkeerd te benoemen, zoals blijktbaar door Clark werd gedaan.)

Cotgreave P. 1995. Relative importance of avian groups in the diets of British and Irish predators. *Bird Study* 42: 246-252.

Een vergelijking van verschillende studies naar de voedselkeus van roofvogels en roofzoogdieren bracht aan het licht dat er binnen één soort opmerkelijk weinig verschil was te ontdekken in welke prooigroepen het hoofdbestanddeel van het menu uitmaakten. Deze kennis kan worden gebruikt om uitspraken te doen over de prooi keus van o.a. roofvogels in gebieden waar geen voedsellijsten van bestaan (al blijven veldstudies uiteraard altijd te prefereren).

Cresswell W. 1995. Selection of avian prey by wintering Sparrowhawks *Accipiter nisus* in southern Scotland. *Ardea* 83: 381-389.

Sperwers kozen 's winters prooi-soorten van 51-150 g in een klein estuarium in Schotland. Sommige prooi-soorten bleken veel kwetsbaarder voor predatie te zijn dan andere. Dit werd bekeken door het aandeel dat iedere prooi-soort in de totale prooijlijst uitmaakte af te zetten tegen het aandeel dat de respectieve prooi-soorten in de totale winterpopulatie uitmaakten (kwetsbaarheidsindex). Tót een gewicht van 150 g liepen prooivogels een grotere kans te worden gepakt naarmate ze zwaarder waren. In dit gebied werden vooral Tureluurs en Bonte Strandlopers gegrepen.

Delić A. & Mužinić J. 1995. Breeding of the Booted Eagle *Hieraetus pennatus* in North-Western Croatia. *Orn. Verh.* 25: 219-222.

Een jonge, niet-vliegvlugge Dwergarend werd in de Bilogora Bergen van NW-Croatië gevonden, aan de uiterste westgrens van zijn verspreidingsgebied.

van Dijk J. 1995. Een overwinteraar bij de centrale Harculo in Zwolle. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 1(2): 5-8.

Vermoedelijk dezelfde (ongeringde) vrouw Slechtvalk (ruiend van eerste- naar tweedejaars) overwinterde in twee seizoenen op een centrale bij Zwolle. Vaste zit- en slaapplekken op de centrale. Vondsten van ruiveren. Prooien in 1994/95: 1 Waterhoen, 1 Stormmeeuw, 10 (verwilderde) postduiven, 1 lijster, 1 Kauw. Prooien in oktober en november 1995: 25 postduiven, 2 Holenduiven, 1 Houtsnip, 1 Kleine Alk, 1 Spreeuw.

Eggenhuizen T. & Breek K. 1995. Vangst van een Torenvalk *Falco tinnunculus* met één poot. *Limosa* 68: 119-120.

Op 2 september 1994 werd in Almere een Torenvalk gevangen met één poot. Geen open wond, maar geheeld en dus al geruime tijd geleden gebeurd. De buitenteen van de overgebleven voet was naar buiten gegroeid, waardoor de vogel was aangepast aan het staan op één poot. Verkeerde in normaal stadium van de rui en woog 215 gram. Vogel werd geringd en losgelaten. Op 5 oktober werd de vogel doodgereden. De rui bleek normaal te zijn voortgeschreden. Het laat zien dat een gehandicapte roofvogel lange tijd in het wild kan overleven.

Ellenberg H. & Kühnast O. 1995. Zeitliche und räumliche Trends in den Depositionsraten von Schwermetallen im Raum östlich von Hamburg, untersucht mit Hilfe von Habichtsfedern. *Corax* 16: 125-132.

Voor de periodes 1983-87 en 1988-92 werd het gehalte van lood, cadmium en koper op geruide veren van havikwijfjes gemeten in de omgeving van Hamburg. Het gaat om zware metalen die door de lucht worden aangevoerd en zich vastzetten op veren. Een cumulatief effect als gevolg van passage door de voedselketen is hier dus niet aan de orde (zoals bijv. bij DDT). De depositie van de drie metalen bleek af te nemen met toenemende afstand tot de metropool Hamburg. Een vergelijking tussen beide periodes toonde verder aan dat de depositie van cadmium en koper niet was veranderd, maar dat lood sterk was afgenomen. Deze bevindingen strookten met directe metingen die in hetzelfde tijdvak en in hetzelfde gebied werden uitgevoerd. Voor biomonitoring zijn haviksveren dus ook zeer geschikt.

Goethals T. & Delaert J. 1995. Voorjaarstrek van dagroofvogels aan de Vlaamse middenkust. *Mergus* 9: 74-102.

In voorjaar 1994 werden in totaal 15 soorten met 793 exemplaren waargenomen. De talrijkste trekkers waren Bruine Kiekendief (n=366), Sperwer (n=118), Torenvalk (n=74), Buizerd (n=54) en Boomvalk (n=53). Daarnaast werden 27 Smellekens, 17 Blauwe en 6 Grauwe Kieken, 16 Zwarte en 7 Rode Wouwen, 10 Roodpootvalken, 8 Visarenden, 7 Slechtvalken, 6 Wespendienven en 1 Havik gezien. Het aantal teluren, noch de telperiode, worden gepreciseerd. Tellingen langs de Vlaamse kust zijn jaarlijks vanaf 1988 uitgevoerd.

Grünhagen H. & Görze H.J. 1995. Späte Ersatzbrut eines Habichtspaares (*Accipiter gentilis*). *Charadrius* 31: 217-219.

Onduidelijk verhaal, waaruit de conclusie zou zijn dat een Havik een vervolglegsel op 15 mei met een vervolglegsel begon. De identiteit van het vrouwtje bleef echter onbekend (dus niet zeker of zij dezelfde was bij twee opeenvolgende nesten in hetzelfde seizoen), er werd niet bij de nesten geklommen (hebben er wel eieren in het eerste nest gelegen?), er werden geen metingen verricht aan het enige jong (terugrekenen legbegin gebeurde dus aan de hand van bereiken takkelingsstadium, terwijl niet eens het geslacht van het jong met zekerheid bekend was). Dit alles verpakt in eindeloos geleuter en onder gebruik van tientallen onnodige literatuurverwijzingen (waarvan het gros elkaar nabouwt).

Haapala J., Korhonen J. & Saurola P. 1995. (Breeding and population trends of common raptors in Finland in 1993.) *Linnut* 30: 20-25.

Een prachtig monitoring-systeem voor roofvogels en uilen werd in 1982 in Finland gestart: momenteel worden jaarlijks 108 studiegebieden van elk 100 km² op broedvogels geïnventariseerd. In 1994 werden daarbij 46.000 potentiële nestplaatsen gecontroleerd. Dit leverde 11.300 bezette territoria en 6800 actieve nesten op. Bij de nesten worden legselgrootte en aantal uitgevlogen geregistreerd, en nestjongen geringd (om een indruk te geven voor 1994: 2200 Haviken, 100 Wespendienven, 1800 Oeraluilen, 2200 Ruigpootuilen). De stand van de meeste soorten was over 1982-94 betrekkelijk stabiel, afgezien van schommelingen onder invloed van de muizenstand. Alleen het Smelleken vertoonde de laatste zes jaren een continue afname.

Hölker M. & Jöbges M. 1995. Brutbestand und Verbreitung der Rohrweihe (*Circus aeruginosus* L.) in Nordrhein-Westfalen im Jahre 1993. *Charadrius* 31: 201-210.

De huidige stand wordt op 170-190 paren geschat, overwegend broedend in Westfalen. Sinds de late jaren zeventig nam de stand in Nordrhein licht toe, in Westfalen daarentegen zeer sterk. Ruim 50% van de paren broedt in landbouwgewassen, de rest vooral in rietvelden en andere onbewerkte stukken grond.

Jenkins A.R. 1995. Morphometrics and flight performance of southern African Peregrine and Lanner Falcons. *J. Avian Biol.* 26: 49-58.

Slecht- en Lannervalken (gemeten aan levende vogels) bleken sterk van elkaar te verschillen waar het ging om snavelgrootte, pootgrootte, spanwijdte, vleugeloppervlak, staartlengte en vleugel-loading, kortom, kenmerken die van grote invloed zijn op jachtwijze en prooibehandeling. Op basis hiervan zouden Slechtvalken sneller moeten vliegen (tegen hogere energiekosten) en minder geschikt zijn om te cirkelen in thermiekbellen, dan Lannervalken. In de praktijk bleek dat aardig te kloppen. Slechtvalken vlogen sneller, maar gedurende kortere tijdsspannes en met meer vleugelslagen dan Lanners. Die laatste maakten ook meer gebruik van thermiek. Bovendien waren Slechtvalken meer geneigd vanaf een zitpost te jagen dan Lanners, waardoor ze selectiever waren ten aanzien van hun terreinkeus. Al met al konden verschillen in lichaamsbouw verantwoordelijk worden gehouden voor het verschil in habitatkeus en jachtwijze tussen beide valkesoorten.

Kunstmüller I. 1995. [Unsuccessful breeding of unusual colored female Marsh Harrier (*Circus aeruginosus*).] *Buteo* 7: 92-94.

Vrouwtje Bruine Kiek had vleugels die gepigmenteerd waren als een adult mannetje. Legde 3 eieren in een rietnest, maar broedde niet. In plaats daarvan zat ze in de top van een nabijgelegen grove den. Na voeding door het mannetje keerde ze telkens terug naar het dennetje. Het mannetje werd slechts eenmaal broedend op de eieren aangetroffen. Nest uiteindelijk verlaten.

Linsen F. 1995. Slechtvalken bij de Clausentrale. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 1(2): 3.

Aanvulling op eerder artikel. Na aanvankelijke mislukking in 1995 werden op 21 juni in dezelfde nestkasten twee koude eieren (51.0x40.5 en 46.9x41.8 mm, schaaldikte 0.30 mm) aangetroffen, beide met gaten in de eischaal. Ook dit vervolglegsel leverde dus geen jongen op.

Magnin G. 1995. De bloedige prijs voor een sperwer als huisdier. *Vogels* 15(90): 8-11.

Jaarlijks worden er in NO-Turkije 15.000 Sperwers gevangen in het najaar. Deze vogels worden gebruikt voor de kwartelvangst. Na de doortrek van de Kwartels worden de dieren weer losgelaten. Om een Sperwer te vangen, is echter een Grauwe Klauwier nodig als lokvogel. De Grauwe Klauwieren worden op hun beurt gevoerd met vlees van vogels die daarvoor speciaal worden afgeschoten of gevangen, naar schatting nog eens

15.000 per jaar (vooral Wespendif, kiekendieven, Buizerd, Zwarte Wouw, maar ook Schreeuw- en Dwer-garend). Door voorlichting ter plekke wordt getracht een einde te maken aan het schieten van roofvogels als voer voor Grauwe Klauwieren (ze kunnen namelijk ook makkelijk worden gevoerd met ei). De sperwervangst werd niet aangepakt, omdat deze is verankerd in de lokale maatschappij en de vogels na verloop van tijd toch worden losgelaten (overigens is het de vraag of veel van die Sperwers het overleven, omdat ze de vrijheid krijgen op een moment dat de weersomstandigheden zeer zijn verslechterd en hun prooiën al overwegend zijn verdwenen; waarschijnlijk sneuvelt het gros na vrijlating alsnog binnen de kortste keren).

Meyburg B.-U., Scheller W. & Meyburg C. 1995. Zug und Überwinterung des Schreiadlers *Aquila pomarina*: Satellitentelemetrische Untersuchungen. J. Orn. 136: 401-422.

Vier adulte en drie juveniele Schreeuwarenden werden in de broedgebieden van een zender voorzien, waarvan de signalen per satelliet werden opgevangen. Zodoende kon de trek van deze soort in kaart worden gebracht. De trektocht van Europa naar Zuid-Afrika nam 7.5 weken in beslag, de terugtocht duurde even lang. Beide routes waren nagenoeg identiek. In totaal werd 19.400 km afgelegd, inclusief de omzwervingen in Zambia. Per dag werd gemiddeld 166 km afgelegd. De grootte van het overwinteringsgebied bedroeg ongeveer 25.000 km². Alle vogels kwamen Afrika binnen via een smalle corridor tussen de lengtegraden 31° en 36° vanaf Suez zuidelijk tot het Tanganyika meer. Eén vogel werd direct na binnenkomst in Libanon afgepakt. Er zijn aanwijzingen dat Libanon voor veel trekvogels een dodelijke val is door buitensporige jachtdruk.

Morimando F., Pezzo F., Draghi A. & Fratolocchi G. 1994. Prima nidificazione di *Lanario Falco biarmicus* in provincia di Siena et note sulla locale distribuzione storica. Avocetta 18: 157-159.

Het eerste broedgeval van de Lannervalk wordt beschreven voor de provincie Siena in Italië. De eileg vond plaats van 21-26 maart 1994, de eieren kwamen op 26-27 april uit en het enige jong (uit 2 eieren) vloog op 11 juni uit. De meeste prooien werden van 12-18 u aangedragen.

Mrlík V., Horák P., Bělka T. & Vrána J. 1995. [Analysis of Saker population (*Falco cherrug*) in the Czech Republic and conservation strategy.] Buteo 7: 191-192.

Maximaal negen paren Sakervalk in Tsjechië, waarvan er in 1994 slechts 4 succesvol broedden. De oorspronkelijke broedterreinen in de stroomdalen van grote rivieren zijn alle verlaten; tegenwoordig broeden de vogels in agrarische landschappen.

Nurse A. 1995. Bird of prey persecution in England, Wales & Northern Ireland in 1994. Report, Royal Society for the Protection of Birds, Sandy.

Vervolg van roofvogels beperkt zich niet tot Nederland. In de Britse eilanden worden bewezen gevallen van vervolging geregistreerd door de Engelse vogelbescherming. Uithalen van nesten werd vastgesteld bij Buizerd (2x), Havik (14x) en Slechtvalk (29x). Het aantal actieve eierverzamelaars in de UK wordt op 300 geschat! Hun bezigheden drukken in ieder geval voor Rode Wouw en Visarend de jaarlijkse groeisnelheid van de (kleine) populaties. Er waren 30 gevallen van afschot, waarmee het de vaakst gemelde methode van vervolging was in 1994. De meerderheid van de geïdentificeerde daders had betrekking op jachtopzichters en personeel op landgoederen. Blauwe Kiekendief, Buizerd en Slechtvalk waren vaak het slachtoffer. Opvallend genoeg werden alle Blauwe Kiekendieven gevonden op plaatsen waar RSPB-medewerkers toegang hadden gekregen om onderzoek te doen; dat geeft te denken voor de gebieden waar toegang verboden is. Vergiftiging werd 29x vastgesteld, voornamelijk in voorjaar en late winter; Buizerd en Slechtvalk werden het vaakst vergiftigd gevonden. Buizerds ontbreken nog op veel plekken met geschikte broedgelegenheid, een aanwijzing voor de intensiteit van vervolging. Net als in Nederland zijn vermeende jachtbelangen de hoofdreden voor vervolging. Overigens zeggen de hier vermelde getallen, net als in Nederland, niets over de omvang van vervolging, omdat slechts het topje van de ijsberg boven water komt.

Nuttall R. 1995. Lesser Spotted Eagle *Aquila pomarina* at Zastron, southeastern Free State Province, South Africa. Journal of African Raptor Biology 10: 35-36.

Vroege vondst van een eerstejaars mannetje Schreeuwarend in Zuid-Afrika, namelijk op 8 november 1993. Door luizen geïnfecteerde vogel, die ver buiten zijn gebruikelijke overwinteringsgebied is terecht gekomen in een ongeschikte habitat. Ten tijde van de vondst waren de weersomstandigheden erg slecht.

Olli T. 1995. (The Golden Eagle in Finland in 1990-1994.) Linnut 30: 24-26.

De Finse populatie van de Steenarend omvat c. 330-350 paren (presentatie naar regio gesplitst). De broedresultaten worden over 1990-94 uitgewerkt. Het broedsucces schommelt onder invloed van het voedselaanbod en de weersomstandigheden in het voorjaar.

Oro D. & Tella J.L. 1995. A comparison of two methods for studying the diet of the Peregrine Falcon. J. Raptor Res. 29: 207-210.

Een vergelijking van prooiresten (n=72) en braakballen (n=81). De soortenrijkdom onder de prooiresten was groter dan in braakballen (mogelijk deels veroorzaakt doordat veel kleine zangvogels in de braakballen niet op

naam konden worden gebracht). Kleine prooien werden zelden ontdekt als prooirest, terwijl grote prooien juist vaker als prooirest dan in een braakbal voorkwamen.

Ouweneel G. 1995. Voorkomen en terreinkus van Slechtvalken *Falco peregrinus* in het noordelijk Deltagebied. Vogeljaar 43: 193-198.

Overzicht van waarnemingen op Schouwen-Duiveland, Goeree-Overflakkee en de Hoekse Waard van 1966-95. Toename zichtbaar, vooral vanaf late jaren tachtig. Heden ten dage 9-13 exemplaren jaarlijks present in noordelijke Delta. Eerste vogels arriveren vanaf half augustus, het vertrek valt gewoonlijk in april. Buitendijkse terreinen zijn geliefd als jachterrein (veel prooivogels aanwezig), hoogspanningsmasten en paaltjes fungeren als zitposten. Anecdootische waarnemingen werden verzameld van de prooikeus.

Peške L. 1995. [The first confirmed breeding attempt of Peregrine Falcon (*Falco peregrinus*) within Prague.] Buteo 7: 56-66.

Broedpoging in 1995 van een Slechtvalk op de Týn Katedraal in Praag met 3 eieren (waarvan 1 in débris van nest). Mislukt door reparatiewerkzaamheden. Historisch gezien was dit de eerste broedpoging in Praag. Het vrouwtje was een valkeniersvogel dat in 1993 was ontsnapt. Het mannetje droeg oude langveters en moet dus ook afkomstig zijn geweest van een valkenier.

Pöyhönen M. 1995. (Occurrence and breeding of the Black Kite in Finland.) Linnut 31: 20-24.

De Finse populatie Zwarte Wouw omvat 5-10 paren. Waarschijnlijk was de soort in de middenjaren '50 talrijker. In dit artikel een cumulatie van alle waarnemingen per 5-daagse periode (1976-93), jaarlijks aantal waarnemingen over 1976-92, trekrichting in voorjaar en informatie over de kleine populatie langs de rivier Kymijoki in ZO-Finland.

Poprach K., Benes B., Šírek J. & Gahura V. 1995. [Knowledges on the distribution of Red Kite (*Milvus milvus*) in Northern Moravia (Czech Republic).] Buteo 7: 37-46.

Recentelijk overwinteren Rode Wouwen steeds vaker in Moravia. De eerste broedgevallen in N-Moravia in de 20ste eeuw werden in 1994 vastgesteld (4 nesten). In Z-Moravia voor het eerst broedend in 1976; hier al 19 nesten in 1994. In Bohemen werd het eerste broedgeval in 1979 opgemerkt. De totale populatie in Bohemen wordt nu op 40 paren geschat, in heel Tsjechië op 60 paren.

Potters H. 1995. Roofvogelonderzoek in de regio Bergen op Zoom/Rosendaal. Veerkracht 6(1): 25-29.

Grootte werkgebied c. 87.000 ha. In dit gebied nestelen Wespendif, Bruine Kiekendif, Havik, Sperwer, Buizerd, Torenvalk en Boomvalk. Veel informatie over broedsucces, prooikeus en vervolging. In de Rucphense bossen (1100 ha) wist slechts 1 paar Havik jongen groot te brengen, maar de Sperwer is hier juist dik gezaaid (20 paren in 1991).

Robbrecht G. 1995. Het F.I.R. en Electrabel samen in de bres voor de Slechtvalk. Slechtvalk Nieuwsbrief 1(2): 4.

Verskillende electriciteitscentrales in Vlaanderen worden de laatste tijd 'bewoond' door Slechtvalken; in één geval werd een paartje verdreven (?) door een hybride Giervalk (gekweekt in Keulen, ontsnapt bij een lokale valkenier). In Belgisch Limburg werden 3 eieren gelegd in een nestkast (half april broedend); eieren waren echter onbevruucht (hoe vastgesteld?). Elders in Vlaanderen op twee locaties eveneens Slechtvalken aanwezig.

Saurola P. 1995. (Finnish Osprey population in tailwind.) Linnut 30: 16-20.

Vanaf 1971 worden in Finland bijna alle visarendnesten jaarlijks gecontroleerd (in 1994 961 bezette territoria, 782 actieve nesten en 716 succesvolle nesten). De stand is geleidelijk toegenomen, niet het minst door op grote schaal kunstnesten aan te bieden (in de jaren negentig broedde al 42% op kunstnesten). Momenteel worden jaarlijks ongeveer 1500 Visarenden geringd, die overwegend in West-Afrika overwinteren.

Schoppers J. 1995. Acht eieren in nest van Sperwer *Accipiter nisus*. Limosa 68: 117-119.

In 1994 werd een 8-legsel van de Sperwer gevonden in de Ossenwaard bij Lobith. De variatie binnen het legsel (maten, pigmentering) was niet erg groot, zodat niet valt uit te sluiten dat ze van één vrouwtje afkomstig waren. Vier eieren verdwenen, twee eieren kwamen niet uit en twee eieren leverden vliegvlugge jongen op. Het vrouwtje werd gevangen en was een derde kalenderjaars vogel en aan de zware kant.

Ševčík J. 1995. [Abundance of wintering birds of prey in an agricultural landscape of the Třeboň Region.] Buteo 7: 82-84.

Lijntranssectelling van 41 km in een 3900 ha groot agrarisch gebied in Tsjechië in 1986-92, met 18 stops op vaste punten. Buizerd het talrijkst (79%), gevolgd door Ruigpootbuizerd (9%), Torenvalk (6%), Blauwe Kiek, Zeearend, Sperwer, Bruine Kiek, Havik, Smelleken en Slechtvalk (elk <5%). Maximum dichtheid van Buizerd was 1.72 individuen/100 ha. Buizerd bereikte in 2de helft november zijn maximum en bleef in aantal gelijk tot midden januari; daarna volgde een afname.

Siegner J. 1994. Zweibruten beim Turmfalken *Falco tinnunculus*? Garmischer vogelkdl. Ber. 24: 24-26. Vier nesten waarbij eind of begin juni jongen uitvlogen, gevolgd door legfels in dezelfde nestkasten eind juni en grote jongen in juli. Niet zeker of het om dezelfde broedvogels gaat, omdat individuele herkenning achterwege bleef. Overgang van eerste naar tweede legsel sluiten echter een tweede broedsel niet uit.

Speelman R., de Jong L. & Hasper H. 1995. Adulte Gierzwaluwen *Apus apus* op menu van Torenvalk *Falco tinnunculus*. Drentse Vogels 8: 18-20.

Een wijfje Torenvalk, dat een nest in een kerktoren had, bemachtigde adulte Gierzwaluwen door een snelle uitval te doen naar de nestopening direct na aankomst van een Gierzwaluw bij zijn nest. Door naar binnen te graaien wist ze de vogel te pakken. In totaal greep ze minimaal 10 adulte Gierzwaluwen uit dezelfde kolonie.

Stjernberg T. & Koivusaari J. 1995. (The recovery of the White-tailed Sea Eagle population in Finland in 1970-1994.) Linnut 30: 5-14.

Uitgebreid overzicht (met veel grafieken en tabellen) van het herstel van de Zeearend-populatie in Finland. De aanse populatie verdubbelde in de afgelopen 12 jaar (105 paren in 1994); ook het broedsucces verbeterde aanzienlijk. Dit herstel is te danken aan een afname van DDE in de Oostzee sinds de vroege jaren tachtig, wintervoeding en actieve bescherming van nesten. Door wintervoeding is de overlevingskans van eerstejaars en onvolwassen arenden zeer verbeterd (>50% overleeft deze fase). Bescherming van de nestomgeving is belangrijk vanwege de sterke binding van Zeearenden met hun broed- en jachtplekken.

Voříšek P. 1995. [Changes in breeding density of the Common Buzzard (*Buteo buteo*) in Choceň region (E Bohemia) in 1984-1992 and some notes on the method of estimating population density.] Buteo 7: 7-18.

Nestkartering in een studiegebied dat in omvang wisselde van 45-117 km². Gemiddelde dichtheid in 1984-92 was 25 paren/100 km² (uitersten 20-28). Elders in Tsjechië en Slowakije varieerden de dichtheden tussen 2 en 40 paren/100 km² (literatuurbronnen). Onderlinge vergelijking echter moeilijk vanwege gebruik van verschillende methoden van onderzoek. Er wordt aangeraden te werken in studiegebieden met natuurlijke grenzen die ten minste 80-100 km² groot zijn, en waarbij de de ratio tussen randlengte en oppervlakte zo klein mogelijk moet zijn.

Wegner P. 1995. Bericht über den Wanderfalken in Nordrhein-Westfalen im Jahre 1995. Slechtvalk Nieuwsbrief 1(2): 11.

In 1995 13 broedgevallen op gebouwen (8 succesvol, 20 jongen uitgevlogen waarvan slechts 7 geringd). Twee broedgevallen op rotswanden in Sauerland echter mislukt door marterpredatie. Door ophangen van nestkasten worden Slechtvalken naar gebouwen gelokt, omdat de oorspronkelijke broedgebieden in rotswanden sterk worden bedreigd door klimtoerisme.

Wikman M. 1995. (The Peregrine Falcon in Finland in 1990-1994.) Linnut 30: 21-23.

De Slechtvalk was in 1965-75 bijna verdwenen als broedvogel in Finland. Vanaf de late jaren zeventig begon een herstel, vooral in Lapland. De zuidelijke populatie bleef tot in de late jaren tachtig een duidelijk lager broedsucces houden dan de noordelijk broedende vogels, maar in de jaren negentig produceerden beide populaties gemiddeld ongeveer 2 jongen per paar.

MILVUS

Graag vestigen wij uw aandacht op het Belgische roofvogeltijdschrift "MILVUS", het tijdschrift voor studie van Europese en mondiale dagroofvogels en Cathartidae. Het wordt uitgegeven door Eddy Gadeyne, die tevens hoofdredacteur is. In het decembernummer 1995 staan de volgende artikelen: Belangrijke roofvogelgebieden in Duitsland, De steenarend in Europa, Verslag "International Conference on Holarctic Birds of Prey", Roofvogels in Nederland en een jaaroverzicht van de opgevangen dagroofvogels in de Belgische vogelopvangcentra periode 1991-93. Het laatste is een studierapport in samenwerking met het Koninklijk Belgisch Verbond voor de Bescherming van Vogels.

Voor meer informatie: E. Gadeyne, Roggereep 20, B-9960 Assenede, België.

Lespakket, tentoonstelling, videofilms, WRN-t-shirts en sweaters

Degenen die belangstelling hebben voor de WRN-roofvogeltentoonstelling (9 m panelen met foto's van de Nederlandse roofvogels), kunnen hiervoor terecht bij Wil Beeren, Kardinaal de Jongstraat 10, 6021 VX Budel. Tel.: 04958-93437.

Wil Beeren is ook het adres voor het aanvragen van lespakketten en de verkoop van alle WRN-producten.

Gevraagd gegevens roofvogel trek van de Eltenberg (Montferland)

De Eltenberg is vanouds een punt waar men roofvogel trek kan waarnemen. Vogels vanaf de Veluwe en Achterhoek koersen in het najaar richting Montferland om daar weer hoogte te winnen. Ze vervolgen hun reis dan naar het zuiden, richting Reichswald (D). In "Vogels van de Grote Rivieren" van L.M.J. van den Bergh *et al.* (1979) wordt al melding gemaakt van deze trekroute. Gemiddeld per dag in het najaar werden er in de zeventiger jaren 40 buizerds gezien met maxima van boven de 100 ex. Incidentele tellingen van leden van de Vogelwerkgroep Arnhem e.o. wijzen tegenwoordig ook op hogere aantallen. Tijdens deze tellingen blijkt ook dat andere vogelaars uit de regio het telpunt weten te vinden. Na "Vogels van de Grote Rivieren" is er nooit meer een overzicht gemaakt op de Eltenberg.

Hierbij vraag ik iedereen die geteld heeft bij de Eltenberg de resultaten op te sturen naar mij (adres onderaan). Gevraagd worden gegevens uit de periode 1980 tot en met 1995. Per dag de aantallen per soort per klokuur. Wanneer dit niet genoteerd is, dan graag de totalen per dag per soort in de getelde periode (begin- en eindtijd). Indien opgeschreven zijn ook gegevens over gedrag, vliegrichting, groeps grootte, leeftijd en geslacht welkom. Formulieren om de gegevens op in te vullen kunnen aangevraagd worden. De gegevens zullen t.z.t. gepubliceerd worden in de Takkeling. Iedereen die gegevens beschikbaar stelt zal genoemd worden in het dankwoord. Diegenen die meer willen weten over het tellen van roofvogel trek bij de Eltenberg, zoals locatie e.d. kan informatie krijgen bij mij: Jan Schoppers, Roompotstraat 190, 6826 ET Arnhem. Tel.: 026-3642331.

Inhoud

- 1 Maria Quist: Intro
- 6 Rob G. Bijlsma, Willem van Manen, Maria Quist, Christiaan de Vries, Pedro Zoun: Overzicht van het lopende roofvogelonderzoek in Nederland in 1995
- 15 Thijs van Galen: Jacht
- 15 Sanne Koks: Brief
- 16 Ru Bossong: Luchtgevecht tussen David en Goliath
- 17 Roland-Jan Buijs: Is de Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* botulisme-gevoelig?
- 19 Peter Venema: Nestbezoek van een Buizerd *Buteo buteo* in november
- 20 Har Pluimmakers: Een torenvalkdrama
- 21 Onne de Vries: De relatie tussen herpetofauna en roofvogels en uilen
- 22 Harry van Schaik: Het sperwermannetje
- 23 Sake de Vlas: Havikperikelen II
- 25 Johan Vochteloo, Lex Tervelde: Roofvogelonderzoek in Groningen in 1995
- 32 Christiaan de Vries: Roofvogels in ZO-Friesland in 1995
- 39 Johan Krol: Broedende roofvogels in Friesland in 1995
- 41 Willem van Manen: Systematisch roofvogelonderzoek in Drenthe in 1995
- 46 Hans Dekker: Roofvogels in de rest van Drenthe in 1995
- 49 Nico Driessen: Roofvogelonderzoek in Overijssel in 1995
- 53 Arnold Bakker, Erwin Ruessink, Paul Voskamp: Broedende roofvogels in Salland in 1995
- 56 Kees Rosendaal, Piet Koopmans, Erik Rosendaal: Haviken *Accipiter gentilis* in Zuid-Twente en Hamaland (Duitsland) in 1995
- 57 Rob G. Bijlsma, Frank de Roder: Bosbewonende roofvogels in de IJsselmeerpolders in 1989-95
- 64 Marinus Arentsen: Roofvogels in de Achterhoek in 1995
- 65 Kees Hasenaar, Harry Hees: Roofvogelonderzoek in Garderen-Barneveld en omstreken
- 66 Henk Levering, Dook Vlugt: Roofvogels in de duinstreek tussen Wijk aan Zee en Camperduin in 1995
- 71 Leon Kelder, Bert Winters: Broedende roofvogels in de Wieringermeer in 1995
- 74 R. Kloosterman: Roofvogels in Het Gooi e.o. in 1995
- 75 Kees Baselier, Hans Donkers: Broedgevallen Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* en Grauwe Kiekendief *C. pygargus* in westelijk Noord-Brabant in 1994 en 1995
- 79 Henk Castelijns: Broedende roofvogels in Zeeland in 1995
- 84 Christiaan de Vries en Willem van Manen: Roofvogelonderzoek in de rest van Nederland in 1995
- 88 Jan Biemans: Slechtvalken *Falco peregrinus* in Nederland in 1995
- 90 Jan Schipperijn: Vervolging van vogels en zoogdieren in Noord-Nederland in 1995
- 93 Hans van Lieshout: Roofvogelvervolging in Noord-Brabant in 1995
- 96 Hans van Lieshout: Melden roofvogelvervolging en het vinden van dode roofvogels en uilen
- 97 Jan-Willem Vergeer: Dode en verzwakte roofvogels en uilen in Zeeland in 1993-95: hoe, waarom en wat kun je ermee?
- 101 Jaring Roosma: Overzicht van geringde roofvogels en uilen in Noord-Nederland in 1995
- 102 Rob G. Bijlsma: Recente roofvogelliteratuur
- 108 Mededelingen en oproepen

Overzicht van WRN-steunpunten en contactpersonen

- Friesland:** Johan Krol, Fostaland 11, 9163 JX Nes (Ameland). 0519-542887
Jaring Roosma, Bakkerskamp 2, 8423 SB Makkinga. 0516-441879
Herman Dijkman, Schuur 35, 9205 BE Drachten. 0512-523369/525255
- Groningen:** Johan Vochteloo, Albertstraat 24A, 9724 JZ Groningen. 050-3127332
voor (grauwe) kiekendieven: Ben Koks, Kremersheerd 147, 9737 PN Groningen. 050-3412646
- Drenthe:** Hans Dekker, Mortonhof 42, 7908 AP Hoogeveen. 0592-327285
- Overijssel:** Nico Driessen, Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle. 038-4217166
- Gelderland:** Rob Vogel, Noorderstraat 63, 6953 CD Dieren. 0313-427524/024-6848111
Kees Hasenaar, Kieftveen 32-9, 3781 PP, Voorthuizen. 0342-474600
Harrie Hees, Hoge Boeschoterweg 63, 3886 PP Garderen. 0577-461686/462066
Harrie van Diepen, Troelstrastraat 2, 8161 DS Epe. 0578-615114/055-5492510
Marinus Arentsen, Ds.W.v.Eertenstraat 22, 7051 BR Varsseveld. 0315-243001
- Flevopolders:** Frank de Roder, Zwartemeerweg 20A, 8307 RP Ens. 0527-253040
- Voor de bovengenoemde noordelijke provincies is de contactpersoon voor vervolging: Jan Schipperijn, Hallenweg 29, 9301 ZD Roden. 050-5016683
- NO-Noord-Brabant:** Hans van Lieshout, Lange Bleek 1, 6029 RW Sterksel. 040-2264847
Toon de Smit, tel. 0493-493564
Vogelasiel Zundert, tel. 076-5974165
- Zeeland:** Henk Castellijns, Marollenoord 10, 4553 CP Philippine. 0115-491846
- Limburg:** Jack van der Vlis, Europalaan 45, 6226 CN Maastricht. 043-3633082
Piet Beckers, Overkwartier 14 6065 CM Montfort. 0475-541629
Werkgroep Roofvogelbescherming Limburg, p/a Jo Erkens, Aldenhofstraat 79, 6191 GS Neerbeek. 046-4372839
- Zuid-Holland:** Rob Haan, Weerdestein 41, 3328 MK Dordrecht. 078-6174983/6213921
regio Rotterdam: Ronald Nuijver, Van Noortwijkstraat 225D, 3042 LH Rotterdam. Tel.010-4155644
- Utrecht:** R. Haverdings, Staringlaan 65, 3906 WH Veenendaal. 0318-524167
Regio Het Gooi: R. Kloosterman, Korte Singel 16, 1402 SJ Bussum
- Noord-Holland:** Johan Terlingen, Dr. Jacobijlaan 21, 1901 KG Castricum. 0251-652726
Wieringermeer: Leon Kelder, Vlasstraat 35, 1773 AL Kreileroord